

מִטְעַם 26

כתב עת לספרות
ומחשבה רדיקלית

י ו נ י 2011

עורך יצחק לאור **מערכת** נביל ארמלי, קרן דותן, דפנה כרמלי,
סיגל פרלמן, דפנה רוזנבליט, גיא רוזן-גלבע **רכז מערכת** יואב רוזן

MITA'AM

A Review of Literature
and Radical Thought

Edited by Yitzhak Laor

مَطَا عَم

مَجَلَّةٌ لِلأَدَبِ

والفكر الراديكالي

المحرر

يَتَسَحَّكُ لَأَوَّور

יציא לאור על ידי עמותת "השכמה", למען טיפוח כתיבה ביקורתית וחשיבה מעוררת
(ע"ר) 580433795.

תודה לאלון גרבוז, למלכה ליטוין ולזאב רוז

על העטיפה: תמר גטר, GO2 (פרט), 2010, ציור-רצועה בחלל אולם זקס, מוזיאון תל אביב
לאמנות. גובה: 184 ס"מ. רוחב: 100 מטר בקירוב. טמפרה-שמן, גיר-שמן, פיגמנט דחוס,
באמצעות מגב, מכחול, מריח, ואנך-בנאים על בד.

עימוד אירית עמית

מדי סוף שבוע מתפרסמים שירים חדשים באתר **מַטַעַם** – שירה

<http://www.mitaam.co.il/Mshira.htm>

מדי חודש מתפרסמת מסה באתר **מַטַעַם** – מאמר

<http://www.mitaam.co.il/MEssay.htm>

כתובת מזכירות המערכת: admin@mitaam.co.il

כתובת למשלוח כתבי יד רק בדואר אלקטרוני: info@mitaam.co.il

(וא לכלול את שם המחבר בעם הקובץ ובגוף הטקסט: וא לציין את הדואר האלקטרוני
בגוף הטקסט)

כתובת המערכת: ת.ד. 24105, תל אביב 61240 טלפון 050-6371242 פקס 03-6441427

משלוח המחאות לפקודת "השכמה", ת.ד. 24105, תל אביב, 61240

תוכן העניינים

לונדון, 1991 (שיר)	5	תמר משמר
שלושה שירים	7	חגית סבג
ערב קיץ עם אורחים (סיפור)	10	יעל נאמן
שני שירים	15	נוית בראל
ניחוש ועוד שבעה שירים, מיונית רמי סערי	16	יאניס ריצוס
החילוף (סיפור)	20	אלון מרקוס
יקירתי ועוד שיר	28	ליאור דיין
"היצירות הגדולות כתובות במעין שפה זרה" (מסה), מצרפתית עילי ראונר	30	זײל דלז
הסגנון נגד הרעיונות (מסה), מצרפתית עילי ראונר	46	פרדיננד סלין
שכנים (שיר)	53	דוד לזין
לאה גולדברג והאיש בבית הסמוך (מסה)	55	שמעון זנדבוק
שלושה שירים	65	עדי תשרי
תמיד שנאתי פלסטיק (סיפור)	67	יטל האוזמן
שני שירים	69	יעקב שי שביט
חוליה ואולה (סיפור)	71	תמר גטר
רצון עז שתשמעי אותי (שירים)	77	שרה כוי
הנה באה שיירת המלך (סיפור)	80	יורם נסלבסקי

שני שירים	81	ליאורה בינג'ה יידקר
העתיק מאוד, החדש מאוד (שיר בפרוזה),	83	אונסי אלחגי
מערבית נביל ארמלי		
מכתב גלוי (שיר)	87	סיגל פרלמן
קאנט וסאד: הזוג האידיאלי (מסה), מאנגלית אודליה חיטרון	89	סלבוי ז'יזיק
שלושה שירים	98	ורד ריבקין
שלושה שירים	100	ליאורה בן יצחק
ג'ויס קרול אוטס: "פו נקבר", הקדמה (מאמר)	102	עודד וולקשטיין
פו נקבר, או המגדלור (סיפור),	106	ג'ויס קרול אוטס
מאנגלית עודד וולקשטיין ודפנה רוזנבליט		
שלושה שירים	126	קונסטנטין מושקוביץ
השחקנית שאת אוהבת? (שיר)	128	הדר מוריץ
מה לשמאל ולמימין הפוליטי של שמיט (מסה)	129	דניאל רוזנברג
מלחמה כגילוי של יחסי עוינות פוליטיים (מסה),	136	קרל שמיט
מגרמנית דניאל רוזנברג		
מכתב למאָלוֹוִי (שיר), מאיטלקית יצחק לאור	143	אאוֹגֵ'ניוֹ מוֹנטאלה
משברים מבניים של הקפיטליזם (מסה),	145	עמואל ולרשטיין
מאנגלית הדרה לסר־כהן ושילה שיינברג		
שלושה שירים	155	אלי לינדר
על הזכות ללכת לאיבוד (מסה)	158	אריאל הנדל
	166	המשתתפים בחוברת

תמר משמר

לונדון. 1991

.1

בית השמוש הצבורי ב־Leicester Square
 הוא עוד צורה לזכר את לונדון.
 הקבצנים ישבו לפתח הבית העגל,
 זוממים לשדוד את כספי
 הצבור. ריח הליזול פזר את כל החששות.

גם שם שכחתי שאני יהודייה.
 לא היה עלי שום תו־תקן. גם שם, על הקיר המרוח קיא ורם־כפופות,
 הרבקותי את הכרזה:
 "אני מתנגדת. אני מתנגדת." אני שוטרת החרש
 של התנגדותי.

.2

נהג המונית האירני שלקח אותי לרכבת לנמל התעופה
 אמר שהעיר הזאת עדיפה על המולדת.
 הסבמתי אתו. לפי שעה אני חוזרת
 ומשננת את העדפתו לברידג' ואת השעור המהיר ביציבות
 שנתן לי.
 תן לי רכבת חזרה ואמר לך מה למדתי בשנים אלו:
 אני יכולה להגדיר את עצמי
 רק ביחס לזולת. לכן אני שיכת לכובשים.
 אני ישנה לבני לא ער אני שיכת לכובשים.
 איזו אשה איזו אשה מתנגדת שיכת לכובשים?
 איזו אשה בעלת צפרנים קצוצות עד קטיעה מסתפקת בכפפה שזורקים לה?

אָנִי לֹא הַשְׁלַמְתִּי אֶת הַהֲגִירָה מִתּוֹךְ חֶשֶׁשׁ
 לְהִיּוֹת קִבְצָן תְּמִידִי בְּשֵׁפָה וּבְכַתּוּבִים.
 אָנִי נִכְנַעְתִּי.
 דְּוָקָא אַתָּה עֲרַקְתָּ מִן הָרַעְלָה וּמִכַּף רַגְלֵי הַתְּפוּסָה
 בְּנַעַל סִינִית.
 דְּוָקָא אַתָּה זָכַרְתָּ שְׂאֲנִי יְהוּדִיָּה
 וְלָכֵן הָעִיר הַזֹּאת עֲדִיפָה עַל הַמוֹלְדֵת.

3.

נְכוּן, זֶה הָיְתָה 1991,
 אַחֲרֵי שֶׁהָאֲמֵרִיקָאִים יָצְאוּ לְכַבֵּשׁ אֶת הָעִירָקִים שֶׁכָּבְשׁוּ
 אֶת כּוּיִת. אָנִי דִבַּאתִי אֶת הָאִינְתִּיפָדָה. אָנִי לֹא יוֹתֵר טוֹבָה מִכְדּוּר גּוֹמִי וּמִשְׁגֵּר
 טִילִים.
 אָנִי קְרוּעָה כְּמוֹךְ.
 אָנִי מַעְדִּיפָה לְהַתְּפֹשֵׁט בִּלְעִיסֵר־סְוֵרָה Leicester Square מֵאֲשֶׁר לְהַשְׁתַּתֵּף.
 אָנִי מִשְׁתַּתְּפֵת. בְּעַל כָּרְחִי
 אָנִי מִשְׁתַּתְּפֵת. לֹא הִצְלַחְתִּי לְהַתְּנַגֵּד.
 רַק אֶל תַּגִּיד לִי
 שְׂזָה אָנוּשִׁי.

4.

עֲכָשׁוּ הָיִיתִי רוֹצֵה לְשֹׁטֵף אֶת הַכֵּל, אֶת הַלִּיזוּל
 אֶת הַחֶשֶׁד שֶׁהַקְּבָצִים נִגְדִי.
 הָיִיתִי רוֹצֵה לְפָגֵשׁ בְּךָ שׁוֹב וּלְהֲגִיד לְךָ
 שֶׁהַהֲגִירָה הַשְּׁלֵמָה. שְׂמֻצָּאתִי לִי בֵּית חֶדֶשׁ בְּשֵׁפָה.
 שְׂאֲנִי מִתְּנַגֵּדֵת. שְׂאֲנִי שְׁלֵמָה.

חגית סבג

שלושה שירים

בתוֹךְ

מחשבה עזה לא תפלה
קירות וחדרי בטחון
בין בתים.

לו מרדנו
בצ'צ'רים,
ובמטרות ההשקיה הסובבות
לעת ערב
וביזנים,

היית אומר לי שוב,
שחיים קשים לפתחנו
בין הבתים.

הייתי מפצירה בך,
שחיים מצפים לנו

לו חצינו רחובות
שבנינו, פחות מקילומטר בקו אירי.

התוצאה של הדברים

לְבִסּוֹף נִלְחַשׁ בְּבוֹשָׁה: הִיְתָה בֵּינֵינוּ קִרְבַּת נְשָׁמוֹת
שֶׁל שְׁנַיִם הַנִּפְגָּשִׁים בִּירְכָתִי תַחְתִּיּוֹת

וּמֵאֵז נִדְבַר בְּנוֹ פְּחוֹת וּפְחוֹת
עַד סִיּוּמוֹ שֶׁל דָּבָר.

אַחֲרֵי־כֵן,
אֲדִישִׁים כָּכָר,
הַמְהָרֵס
יְהִיָּה לָנוּ בַּיִת.

נעילה

נִרְדְּמָנוּ בְּכַטְלָה
בְּשַׁעַת הַכִּי קָשָׁה,
כְּשֶׁהַחֲמָה בְּרֹאשׁ הָאֵילָנוֹת.
וְלֹא הֵינּוּ בְּרִשׁוֹת עֲצָמָנוּ
וְלֹא הָיָה לָנוּ כָּל מָה שֶׁהֵינּוּ צְרִיכִים
בְּכַדִּי לְהַנִּיחַ לָנוּ שְׁנַחֲלָף,
וְלֹא תְבוּנָה לְהַקְרַע
מִן הַפְתּוֹס:

הַחֲזָרָה הַבְּלָתִי פּוֹסְקָת,
לְטוֹשׁ שְׁאֲרִיּוֹת
תַּחַת דִּיקָטְטוֹרַת הַזְּכָרוֹת,
לְטוֹשׁ עֲדָפֵי שְׁאֲרִיּוֹת,
שֶׁלְעוֹלָם אֵינּוּ הוֹלֵם,
אֵינּוּ דוֹמָה,

הוֹלֵךְ וּמִתְפוֹרֵר
אַרְבָּעִים דְּקוֹת לְפָנָי הַשְּׁקִיעָה,

בְּהַחֲלֹשׁוֹת הָאֶפֶי.

נִכּוֹן לְהַתְעוֹרֵר בִּיחִידוֹת
לְמִנְהַגֵי אַבְלוֹת
וּלְיֵשֶׁר מִיָּתֵר,
בְּרַפְיוֹן אֶפֶי נוֹסֶף,
בְּבִטְחוֹן גָּמוֹר
שֶׁל תְּחִלַּת לִילָה,
כְּמוֹ הֵיינו שְׁנִינוּ דְּבַר בְּלִתי נְחוּץ,
שֶׁנִּתֵּן לָנוּ לְהָשִׁיבוּ בְּכֹל עֵת.

מִן הַבְּסִיס הַזֶּה לֹא נִגְרַשׁ,
נוֹסִיף וְנִקְרַע אֶת הַבְּגָד
וְעוֹד נִתְבַּסֵּס
וְנִנְיַח לָנוּ לְעֵבֵר עַל פְּנֵינוּ
מִבְּלִי לְהִתְעַכֵּב,

לֹא נִתְאַחַר
לְכֹאֵב פְּרָטִי וְקָר.

אֲבָל בְּנֵי בְרִית מוֹפְרָת, תִּסְתַּתֵּר מִפְּנֵינוּ הָעֲדִינּוֹת
לְהַגִּיד בְּרוּרוֹת: אֶהְבֶּה, אָמֵת.

יעל נאמן

ערב קיץ עם אורחים

אותו ערב קיץ בו אירעו קורות האירוח הזה היה ערב נעים, כמעט ממוזג, לא אופייני לערבים הלחים של תל אביב באותה שנה. זה אמור היה להיות אירוח מהסוג הפשוט יותר, אירוח גומלין. היתרון לכאורה אצלנו, ראינו מה הגישו אורחינו, הכרנו כבר את אורחותיהם ומנהגיהם, ועכשיו, עם כל הידע הזה, אנחנו מארחים אותם.

מכל הסיבות האלה היינו שקטים. בזמן שניקיתי את הבית ובעלי הכין לימונדה, נספפנו אפילו לשיחת מטא-אירוח; דיברנו על כמה בני מזל אנחנו היום לעומת מארחי העבר. שכן מנקודת מבט היסטורית, מוגר כמעט לגמרי נגע האירוח הספונטני, זה שקדם לעידן הטלפוני והאלקטרוני. באותם ימים (לא כל-כך רחוקים) נקודת תחילתו של האירוח היתה נחלתם הבלעדית של האורחים. הם היו פשוט נוקשים בדלת ונכנסים. למארחים לא היה זמן לסדר את הבית ובטח לא לנקות אותו. לא תמיד התאפשר אפילו לעכב לרגע את האורחים במפתן ולבעוט הכל מתחת למיטה.

המארח, שהוקפץ לתפקידו ללא שום התרעה מוקדמת, אמור היה לפתוח את זרועותיו לקראת האורח, לחבקו וממש לצהול לקראתו, שכן לתת הרגשה טובה לאורח המגיח פתאום יש-מאין היה חלק ממצוות האירוח בכלל ומהות האירוח הספונטני בפרט.

אני מספרת את כל זה כאן, לא כדי לתת רקע היסטורי או נופך תחקירי לסיפור על אותו ערב, אלא כדי להמחיש עד כמה היינו רגועים, או במבט לאחור, אפילו זחוחים.

דבר זה לא איפיינ אותי. להפך; תחושה רעה מקדימה היתה פוקדת אותי לפני כל אירוח. כאילו פסקול פנימי של אסון ליווה כל אירוח מתוכנן ודחף אותי למחשבות דחייה של הקץ. היטב ידעתי מניסיון העבר, שלכאורה מעוגן כל אירוח במקום ובזמן, אבל למעשה הוא ניצב גבוה מעל למקום ומעל לזמן. דומה שהוא ממד נוסף בפזיקה. אי אפשר לבטלו, אפשר רק לדחותו. וגם

הדחייה לא תביא עמה את ההקלה המקווה, נהפוך הוא, היא תערום בעיות חדשות: יש להציע מועד חלופי, ומשנקבע אותו מועד, שוב הכל חוזר, ואף ביתר שאת. הימים ולפעמים השבועות השלמים שחולפים בין הקביעה עם האורח עד האירוח בפועל – הופכים לצינוק של מחשבות אימה על האירוח המתקרב ובהכנות קדחתניות לקראתו.

פגעי האירוח לא היו מוגבלים רק לאירוח של בני משפחה, חברים, או מכרים, אלא חלו על כל מי שעבר את מפתן הדלת. מרגע שנודמן לביתי אדם – אפילו אינסטלטור שהוזמן לתיקון, שכן תועה שביקש חלב, או דוור שצילצל בדלת כדי לבקש את חתימתי על מכתב רשום – היה ביתי כאילו ניטל ממני ועובר לרשות הנכנס לבית. באותם רגעים או שעות לא ידעתי מה לעשות במנהגי הרגילים. מושבתת מכל מעשה, התנהלתי בביתי־שלי כשבויה, אוזני כרויה כל העת לנעשה במקומות בהם עבדו בעלי המקצוע. התחנפתי לשוכי, הגשתי להם בתנועות גמלוניות קפה, עוגות וסנדוויצ'ים, ממתינה בדריכות והכנעה להסתלקותם.

גם לבעלי שאהב לארח ואהב אדם בכלל תקעתי כל העת מקלות בגלגלי האירוח. "תפגוש אותם בקפה בחוץ", הצעתי תמיד – לפעמים בחיך, לפעמים בפרצוף חמוץ – כשסיפר לי על אורחים שהזמין או קולגות שהיה אמור לפגוש בבית.

תחושת הנינוחות ששרתה עלי לפני אירוח הגומלין של אותו ערב קיץ התחלפה ברגע אחד. שנאתי את האורחים מיד עם כניסתם לביתנו. אמנם, נכון, הם היו אורחים קרואים, אבל דווקא קריאתם, הידיעה הממושכת שיבואו, הכעיסה עוד יותר, שכן במובן מסוים הם הזמינו את עצמם, גם אם באופן פאסיבי – בכך שלא התנגדו להזמנתנו.

חשבתי שאולי אותו ייאוש, אשר כמו נישא ברוח וחדר לסלון עם בואם של האורחים, איננו אשמתם־שלהם, אלא דבק בהם בגלל פחד־שלי מפני כל מי שנכנס לבית. אחרי שנכנסו והתיישבו, פתחתי בסיפור אשר מטרתו היתה לסלק את הקרח שכמו הצטבר ונערם בסלון עם בואם. נערם בגלל מחשבותי ולא בגללם, חשבתי.

סיפרתי להם שמישהי סיפרה לי על הרגשתה לגבי גילה (הקפדתי לא לומר "גילנו", כי לשון זו היתה מלכודת טובענית שהפילה אותי תמיד לתוך מחשבות טורדניות; בן כמה אותו אדם האומר "בגילנו", בת כמה הוא חושב שאני). היא

סיפרה שכאשר היתה בת 24 ישבה בבית קפה והזמינה קפה ועוגה. היא נקבה גם בשם בית הקפה, אבל איני יכולה להיזכר בו עכשיו, אמרתי להם. כך או כך, היא היתה בת 24 כשגמרה את הקפה ואת העוגה, וביקשה חשבון. כשהביאו לה את החשבון היתה בת 48. זה לא היה תהליך, אמרה. זה היה בום. זאת היתה תאונה. "רגע אחד הייתי בת 24 ובמשנהו 48. כך הגעתי לגילי המפלצתי ללא שום הכנה", אמרה.

האורח אמר: "זה בדיוק העניין, החיים עוברים, צריך לנצל כל רגע". ואני אמרתי: "וואו, איך עברו להן כבר שעותיים וחצי". זה לא היה נכון ולא היה קשור, אבל זה מה שאמרתי, אף על פי שהמעברים הטבעיים אך המדויקים מנושא לנושא היו חשובים לי לא פחות מהכיבוד, אותו בחרנו בקפידה בכל מעדניות האזור.

אמירה זו, שכמו קפצה מפי, כאילו הטרימה את התרחשויות הערב שעוד יבואו. כל דיבורי באותו ערב נדמו למשל על הזמן העומד במקום. כאילו זו השתלט על גרוני ומדבר ממנו, מִטָּה את השיחה תמיד לאותו כיוון – לעבר מועד הסיום של האירוח. אותם רגעים קפואים וחדשניים של התחלה היו החלק המוצלח של הערב.

אינני מעוניינת לכתוב כאן סטנוגרמה של השיחה שהתרחשה מאוחר יותר בסלון ביתנו. דיאלוגים כאלה הרי מוכרים עד זרא. אספר רק בהכללה: חוק שמנו לנו, לא להתפרץ על אורחים, לא בשל דעות פוליטיות, או חברתיות, ולא סביב שאלות של טעם. את החוקים האלה שיכללנו וליטשנו אחרי שקרו ונשנו מקרים, או מאורעות. כי לפעמים, למרות הנוהגים שגזרנו על עצמנו, היו דברי אורח זה או אחר, על מלחמה זו או אחרת, שהתחלנו בה בקיץ זה או אחר, מדכאים אותנו כל-כך, עד ששכחנו את כל הכללים ושכחנו אפילו שבכיתנו-שלנו אנחנו נמצאים, ויצאנו ממנו בטריקת דלת, פנינו אל הים, מותירים את האורחים בגבנו, בבית.

לכן ניסינו תמיד ללכת סחור-סחור עם אורחים שלא הכרנו לעומק (וגם עם כאלה שכן הכרנו לעומק, ליתר ביטחון) והתכוונו להמשיך להיות בסחור-סחור, קיווינו לא לדעת מה חושבים אורחינו על מלחמה ולא לדעת מה הם חושבים על שלום.

אלא שלמרות זהירותנו, שמענו פתאום את האורח אומר שאין מה לעשות, הוא התפכח אחרי שנים בשמאל, והיום הוא יודע שהערכים מבינים רק כוח.

בעלי גזר על עצמו עונש רדיוס כדי לא להתפרץ והכין לימונדה, אף על פי שהקנקן היה עדיין מלא. נמלטנו בתוך מיתחם הבית, נמנענו מקשר עין בינינו. חשבתי על דיתה שכנתי מקצה הרחוב ואיך אפגוש אותה למחרת. בדרך כלל היו המחשבות האלה מצילות ממעשה. היינו נפגשות ברחוב לשנייה, עומדות ומספרות על הדברים האלה בדיוק. באותו בוקר נפגשנו בסופר והיא סיפרה לי: "אתמול צעקתי על חברה שאני מכירה שלושים שנה. היא אמרה שניסינו הכל והם לא רוצים שלום. כשאמרתי לה שלא ניסינו כלום ושזה אנחנו שלא רוצים שלום, היא התחילה לצעוק עלי, 'אז מה את מציעה, מה את מציעה?', ואז זה יצא ממני בלי שליטה, אמרתי לה שאני מציעה שהיא תלך לעזאזל ושתיקח איתה את השלושים שנה כעודף על חשבונך".

שום קתרזיס לא היה בסיפורים האלה אף פעם. רציתי להמשיך ולהבליג בסלון ביתנו. הרי למי אכפת מצדק ואמת, וממילא מי יודע באיזה צד הצדק והאמת, כמו שהטיחו בנו תמיד, בצדק. יעבור האירוח, נחזור לחיינו. אבל האורחים המשיכו לדבר בינם לבין עצמם. הם היו שיכורים ושמחים, והחלו כבר למחוק תשתיות בעזה, "רק ככה ילמדו", הם אמרו. את ואנונו חיתנו עם טלי פחימה והעבירו את שניהם למדינות ערב. "לאיפה שירצו", אמרו בנדיבות. בערביי ישראל לא נגעו בינתיים, אבל היטב ידענו כי זה רק עניין של זמן. עד הסתיו יגיעו גם אליהם.

יחיה כל אחד בדעתו, אמרנו לעצמנו לפעמים. כמעט השתכנענו, ובכל זאת שאלנו – האם דין טעמם של אורחים בסלון ביתנו זהה לזה של נהג מונית שלא ענינו לו, כשאמר שהיה יורה בכל ההומואים. הרי הם בביתנו, דבריהם נפרשים כמפה על שולחננו, ניגפים כתריסים על חלונות ביתנו. נעשינו מדוכאים ושיווענו לאוויר ולאור.

הערב שמהתחלה לא התרומם קרס לתוך עצמו. שנאה ויאוש התפשטו בסלון. ליכסנתי מבטים לעבר שעון הקיר הגדול. האורחים כמו התגרו בי והביטו בו גם הם, ישירות. פיהקו, מתחו אבריהם, כאילו היינו אנחנו תקועים אצלם ולא הם אצלנו. "מאוחר", אמרו שוב ושוב.

תכונות רעות רבות לאורחים, אך התכונה הרעה מכולן היא האופן שבו הם שומרים קרוב לחזם את מועד עזיבתם. בעוד המארחים נוהגים שיתוף ושקיפות ומסכמים מראש עם האורחים מתי מתחיל האירוח, מסתירים האורחים ממארחיהם את הפרט החשוב ביותר – מתי יעזבו.

אורחינו באותו ערב קיץ היו מהסוג הגרוע ביותר: אורחים בלי מלה. גם כשהגיע הרגע הנכסף בו נפרדו – היתה זו רק אשליה שהתחילה שרשרת של הדרנים. ההדרנים הראשונים היו כל-כך חסרי אמינות, עד שתהיתי כיצד יכולים היו אפילו להעלותם. הם אמנם אמרו, "יאללה הולכים", או "אנחנו חייבים לזוז", אבל נשארו לשבת, ממשיכים מאותה נקודה של שיחה, חופנים עוד שקדים, מערים לתוכם שתייה. כאילו שום דבר לא נאמר.

וגם כשנעמדו ואפילו הלכו לכיוון הדלת, לא ניתן היה לראות בזה סוף. פעמיים חזרו לשבת, כאילו לא קמו, כאילו לא הלכו.

מתישהו, בין ההדרן השישי לשביעי, התקלפנו מכל שאריות האלגנטיות שאיפיינו את בעלי ואותי, כמו אנשים שירדו מנכסיהם ואי אפשר לדמיין איך פעם לבשו בגדים חדשים, שלא לדבר על טוב טעם שכה איפיינ אותם אי-אז, באותם ימים רחוקים.

שפכנו מנוע, אפשר להגיד, התנהגנו עכשיו בגסות מוחלטת. מפנים כלים לכיור, מפקקים. התנהגנו באותו אופן, ללא שום ניואנסים המבדילים אנשים זה מזה. קווי האופי נמחקו, אהבת אדם כבר לא איפיינה את בעלי.

כשפתחו לבסוף האורחים את הדלת ודיברו מהמפתן, הם כמו עברו לגור על משקוף דלתנו כמזוזה, או כחרגול על גבעול. הסוואה, לא סוף פסוק. לילה טוב, אמרנו, ונסוגנו פנימה. הדחתי את הכלים וניסיתי להרגיע את עצמי, זה מאחורינו. בעלי רכן לתוך הכיור בחדר האמבטיה הסמוך וציחצה שיניים, נבלע גם הוא מאחורי מפל של מים. לא לראות ולא לשמוע. שנינו כמו רצינו לנקות ולהתנקות. להיטהר.

אבל מבטינו הורמו ונפגשו בבהלה, כששמענו משהו קרב מאחורי גבנו. ולפתע – ניצבו לידי האורחים בגופם ממש וביקשו כוס מים קרים לפני צאתם לדרך, והאורחת גם לא בטוחה שלקחה את הנייד, לא מוצאת אותו בתיק, "אולי נפל בין כריות הספה", אמרה.

בעלי חפר כנראה מנהרה מהמקלחת לחדר השינה, כי לא נראה בשום מקום. אף אחד גם לא שאל עליו. האורחים לא היו בררנים באשר לטרפם. הם התיישבו באותם מקומות שבהם ישבו קודם. "רק לרגע, למצוא בשקט את הנייד", אמרה האורחת.

נוית בראל

ניחוש

אם תמצאי נשמה, תכלי בבקשה לבדוק
 מה מוסיף לחיות בה? שתינו מכירות
 את משחקי הנחוישים של עונת המעבר.
 הסלעים אינם מכים, מים אינם שוטפים
 את כל מה שנתון כנגדם. אינני מספרת לך
 עכשו, אבל אני חכמה בלילה. לפעמים
 אני רואה בחלומי, שכל תו אני יכולה לשיר,
 בכל סלם להתגלגל ולהבלע. ואת אמת
 ותורתך אמת, איזו גלולה, אילו משחות,
 ארון וכלים, בדיוק כמה ארו, עד שירתח.
 השפויים בתוך ביתם, מהלכים ועננים על גבם.

צו

במעלה הרחוב, לקראת מה. איננו רוצים להרחיק.
 אלה אנחנו שעולים מן הקבר והולכים בעולם הזה,
 נלחצים אל לב, שקטים כי הפסיקו לדבר אתנו.
 פעם היה לך אב. תלי מזכרות. הכל נשמר לך. בזכות,
 הרחק, על פי תנועת אצבע, אכן על אכן. מעולם
 לא נחרב מקדש מהר יותר. עכשו ימי הנצח.
 אלו השתיקות להשחת בן. הכתבות חקוקות בשגיאיות.
 אינך יודעת לאית את השמות. אך את חושבת שאת
 שומעת טוב. שאף צו אינו טמון אתנו. גם לא הצו שלך.

יאניס ריצוס

שמונה שירים

באיטיות

מְדַדְנוּ אֶת הַמְּקוֹם; הַשְּׁלֵכְנוּ אֶת הַמַּתִּים לְסִיד;
 אַחַר כֵּךְ נִכְנְסְנוּ לְסִירָה מִתַּחַת לִירַח הַמּוֹעֵט;
 הָרְבִיעִי הֶחְזִיק אֶת קַפְסַת הַבְּרֹזֶל עַל בְּרִכְיוֹ
 מִפָּנֵים וּמִצְטַנֵּף כְּמַתְחָמֵם בְּאֵשׁ כְּמוֹסָה
 שֶׁל תוֹךְ תוֹכוֹ. הָעֵשֶׂן עָמַד נְמוּךְ
 בְּמִים, לֹא עָלָה אֶל עַל.

ירידה

"אֲוִרִידִיקִי", צָעַק. מִהֵר יָרַד בְּמַדְרָגוֹת.
 בְּתֵא הַשּׁוֹעֵר לֹא הָיָה אוֹר. יָדָיו גָּשְׁשׁוּ
 אַחַר הָרָאִי.
 בְּקֶצֶה עֹזְבָה הָאִשָּׁה עִם הַמְטְרִיָּה הַצֹּהֶבָה.
 הָאִשָּׁה הַשְּׂנֵיָה צָעָקָה לוֹ מִהַקּוֹמָה הַתַּחְתּוֹנָה:
 "הִיא יָמְתָה".
 שְׁלֵשֶׁת הַטִּיִּסִים יָצְאוּ מִהַמְעַלִּית
 עִם מְזוֹרָה גְדוֹלָה –
 וּבְפָנֵים הָיוּ שְׁתֵּי הַיָּדִים הַכְרוֹתוֹת וְכַתְּבֵי
 הַיָּד שְׁלִי.

דו־שיח קטן

השמים בערו שוממים מאחורי הכתמים.
 למה את בוכה? שאל והדק את חגורתו.
 העולם יפה, השיבה־הגיבה,
 כה יפה, עם כאב ראש כה רב; והמטה
 היא חית פרא דמומה המתכוננת לעזב.

מכיוון

מכיון שהאוטובוסים חנו לפני המחסום
 מכיון שהבבות החוו בחלונות הראוה
 מכיון שהנערה עם האופנים אחרה
 לצאת מבית המרקחת
 מכיון שהנגר שבר את דלת הזכוכית
 של המסבאה
 מכיון שהילד היה לכר במעלית ועמו
 עפרון גנוב
 מכיון שהכלבים היו נטושים בחוילות
 על שפת הים
 מכיון שהפמפיה החלודה היתה מכסה
 בסרפדים
 מכיון שהשמים היו אפרים ובהם דג אדם
 מכיון שהסוס בהר היה בודד יותר מהכוכב
 מכיון שהללו וגם אלה נרדפו ונרדפו
 לכו, רק לכו, שקרתי לכם.

כמעט שלמות

את יודעת, המות אינו קים, אמר לה.
 אני יודעת, כן, הרי אני מתה, ענתה.
 שתי החלצות שלך מגהצות במגרה,
 רק ורד אחד קטן חסר לי.

ראיות

האשה היתה עדין שרועה במטה.
 הוא
 שלף את עין הזכוכית שלו, השעין
 אותה על השלחן,
 פסע פסיעה, עצר. עכשו את מאמינה לי?
 אמר לה.
 משלקחה את עין הזכוכית, קרבה אותה לעינה;
 הביטה בו.

קדחת

מרבעים קטנים, נעים תדיר, חודרים זה
 לתוך זה,
 יוצאים זה מתוך זה, בונים, שבים
 ובונים
 ארץ שלמה חלונות-חלונות; מימין
 ומשמאל שתי הפנות
 מישרות בלי סימטריה ומיד אחר כך
 בדומיה הקריסה הגדולה בתוך דומית
 התנועה, ואלו
 שלשת הכלבים הרזים הולכים ומתרחקים
 דרך המרבעים הרצופים
 בעודם מרחרחים מתים זרים ואת מוטותיהם
 הכבירים עד לעמק
 במקום שבו האשה מרימה ערמה את השפנפן
 המכה מול הראי.

בעל היד האחת

אַרְבָּעָה שְׁלַחֲנוֹת עֲגָלִים, עִירְמִים לְרַחֵב
הָאוֹלָם הָאָרֶץ וְהַצֵּר;
הָאוֹר צָנַח עֲלֵיהֶם אָפֶר, גָּשׁוּם מִבַּעַד
לְשִׁמְשָׁה הַגְּדוּלָּה;
לְצַד הַשְּׁלַחָן הַשְּׁנִי, מִנְתָּק, כְּמַעַט עוֹיֵן,
עָמַד בְּעַל הַיָּד הָאֶחָת;
יָדוֹ הִיָּתָה אֲדָמָה עַד מְאוֹד; הוּא הַחֲזִיק
סֵפֶר כְּתָם קָטָן;
כָּל הַכֹּכָב צָנַח עַל חֹסֶר יְדִיעָתָנוּ הַמְּחַלֵּט
בְּדַבַּר הַהֶמְשֵׁךְ.

מיוונית רמי סערי

אלון מרקוס

החילוף

מפקח-משנה עמית ברגיז עומד על גרם המדרגות מחוץ לתחנת המשטרה. אחת אחרי חצות, לילה חם של תחילת קיץ. דממה בין עלי העצים לאורך השדרה. שני הכפתורים העליונים בחולצתו פתוחים. כתם אדום זוחל לאורך הסיגריה בין אצבעותיו. טעם הקפה השחור, ששתה לפני כמה דקות, מתפוגג. הוא משעין מרפקים על מעקה מתכתי, שצבעו הלבן מתקלף. פירווי הצבע ידבק לעורו ולשערות הידיים וברגיז ישטוף אותם במקלחת בשעה שש בבוקר, אחרי שהתורנות תסתיים ולפני שייסע הביתה, יצלול לתוך מצעי מיטתו ויתעורר בצהריים עם סחרחורת נעימה ויובש בפה.

לפני שבוע חגג שלושים-ואחת. הכרס שלו עדיין לא נראית אבל הוא מרגיש כיצד היא מתחילה להכביד עליו. ברגיז מעדיף ניירת על מרדפים. כשהשגרה מחבקת אותו הוא מחזיר לה אהבה.

מאחורי גבו דלת שקופה, שני ריבועים של זכוכית עבה ממוסגרים באלומיניום. דרכה נראה לובי שטוף פלואורוסנטים ומסדרון עם דלתות המובילות למשרדים וחדרי חקירות, נמתח אל בטן התחנה כמו רוכסן ענקי. פרצופו הסהרורי ומלא הפצעים של הסמל יעקב לוי שתול מעל לדלפק בטבעיות של קקטוס בעציץ. הסמל מפהק בנחישות, ממריץ בכוונת את התכווצויות השרירים התוקפות את לסתותיו. זו השיטה שלו להיפטר מהן. הוא מחלק את תשומת לבו בין הטלוויזיה התלויה על זרוע בקיר, לרמקול של מכשיר הקשר ולמחשב הנייד שהביא מהבית.

הרחוב ישן, הכביש ריק, רוב החלונות בבניינים חשוכים, ורק במעטים מרצדים הבזקים כחולים. במרחק כמה עשרות מטרים מהתחנה, בצומת, מול תמרור 'עצור', בולמת מכונית. ברגיז עוקב אחריה בעניין – היברידית שנוסעת חלק מהזמן על חשמל. רצה לקנות כזאת אבל סיפרו לו, שבטעינת הסוללה ופריקתה נפלטת קרינה אלקטרו-מגנטית, מסרטנת. השיב שכל דבר מסרטן. פלאפון, סיגריות, פיח מארובות, כלי אכילה מפלסטיק, מים מהברז, וכמובן

השמש. הוא התכונן לחתום על העסקה כשסיפרו לו על בעיות בהיגוי ובבלמים. ברגיזו ויתר על הקנייה. למען האמת לא היה זקוק למכונית. רצה לקנות אחת כי הנשים שיצא איתן התפלאו שלגבר בגילו אין רכב. מקור לעקיצות ורמיזות מעליבות. ביזבו שעות על נימוקים הגיוניים בנוגע לקשיי האחזקה, אבל זה רק הרחיק ממנו עוד יותר בנות זוג פוטנציאליות. הצטייר בעיניהן כדברן משעמם. ההיברידית נעה באיטיות. זוג יושב בתוכה, בחור ובחורה, וכשהם חולפים מול ברגיזו הוא מרגיש שמתכלים עליו. האורות האחוריים קורצים לו, המכונית פונה לשטח שנועד לחניית ניידות ונעלמת משדה ראייתו. הפליאה מגדילה את קוטר עיניו ומושכת את גבותיו אל קו השיער הנסוג. ברגיזו מועך ברגלו את בדל הסיגריה, משליך אותו לפח, סוגר כפתור בחולצה, מזדקק ברשמיות, מגהץ בכף ידו את הדרגות על הכתפיים, ממתין ומקלל בלבו את הרגע בו הופיעה ההיברידית. הלילה יהרס בגלל תלונה שהיושבים בה מתכוונים להגיש. במקום שיחות בטלות עם הסמל, בהייה במרקע וקריאת מגזינים, מצפים לו מילוי טפסים, תשאל פרטני ומפרך וניחום קורבנות פשע.

רבע שעה מאז חנו ודבר לא קרה. ברגיזו מעביר את המשקל של חוסר סבלנותו מרגל לרגל, לא מסוגל להחליט כיצד לפעול. מצד אחד הוא חייב לבדוק אם הם זקוקים לעזרה. לכל הפחות הוא אמור לגשת אליהם ולהבהיר כי החניה מיועדת לניידות בלבד. מצד שני כל עוד הוא כאן, והם רחוקים, קיימת אפשרות שהלילה יחזור לסדרו. יסתלקו מעצמם. סתם זוג שמצא מיקום אקזוטי למזמוזים. הוא מביט בסמל יעקב לוי, ראשו מופנה אל התקרה ופיו פתוח. לפי כל הסימנים נרדם. ברגיזו נוקש בפרקי אצבעותיו על הדלת. הסמל נבהל, מפריד בין עפעפיו הכבדים ומעסה את פניו. מהמקום שבו הוא יושב, הכל נראה רגיל, והוא חוזר להקליד על המחשב הנייד. הסמל מעביר את הלילה בשיחות עם בנות באינטרנט. שולח אותה תמונה לכולן, התמונה המוצלחת היחידה של פרצופו כשהיה בן שבע־עשרה.

קולות של מריבה מגיעים מכיוון החניה. מיד לאחר מכן דלתות נטרקות ומופיע בחור, בערך בן עשרים־וחמש, עם משקפיים שגולשים לקצה אפו בגלל הזיעה, ושיער פרוץ, שנראה כאילו ניסו לשלוף אותו מהקרקפת.

"סליחה", הוא פונה לשוטר, "תוכל לעזור לי בבקשה?"

"איך אני יכול לעזור?"

הבחור מסמן בידו שיבוא אחריו וברגיזו נוטש את גרם המדרגות באי רצון, לא לפני שהוא מעיף מבט נוסף בסמל, המקליד באצבע אחת וחיוך על פניו, ואוכל דובשניות שברגיזו הביא מהבית.

"בבקשה", אומר הבחור כשהם מגיעים לחניה.

ליד מכוניתו עומדת בחורה מלאה, לחייה העגלגלות סמוקות, האיפור מרוח ודהוי כנראה בגלל בכי קודם, אבל כעת עיניה יבשות. היא לוכשת מכנסיים שחורים וחולצה כחולה עם מחשוף. עיניה מפיצות שנאה, כעס ותסכול. מבטה מרוכז בבחור, מזיזה את ראשה בתיאום עם תנועותיו ונדמה שבכלל לא שמה לב לשוטר המצטרף.

"אדוני השוטר", אומר הבחור בקול חגיגי, "שמי גדעון בלוק. בבקשה, תעודת זהות. אני גר פה, קרוב, בית 3, כניסה ב', קומה ארבע, דירה 9. הבחורה הזאת מטרידה אותי! היא מסרבת לצאת מהמכונית, היא מתנגדת שאקח אותה הביתה. אני מבקש שתיקחו אותה, אני מעוניין בצו הרחקה. אני לא נגעתי בה. היא משכה לי בשיער, הכאיבה לי בכליות, שרטה אותי וקראה לי בשמות גנאיי".

"זה נכון?", ברגיז שואל את הבחורה.

"שקרן", היא קובעת בקול שקט.

"שקרן?!", מתרעם הבחור. "אדוני השוטר, האשה הזאת היתה אצלי בבית במשך שלושה ימים! אתה מוזמן להתקשר למקום העבודה שלה ולוודא שהיא לא הגיעה מאז מיום שני. היא עובדת בבית החולים תל-השומר, מחלקה אונקולוגית, דלפק קבלה, שמונה עד שלוש, חמישה ימים בשבוע".

"אתם מכירים?", שואל ברגיז.

"אני חברה שלו", קובעת הבחורה.

"חברה?", הבחור מרים עוד את קולו. "פתאום את קוראת לעצמך חברה?! ממתי את חברה שלי? מי החליט על זה? למה לא שיתפו אותי? אמרת שאין בינינו כלום, שלא יהיה ולא יכול להיות. אמרת שאת מחפשת מישהו ברמה?! מישהו עם עבודה קבועה, שלא לוקח את האוטו של אבא, שלא אוכל כמו חזיר, שלא לועס בקול, שמתגלח לפני שהוא בא לנשק, שעונה לטלפונים שלך ומקבל אותך כמו שאת. אמרת את זה, נכון? למה את חושבת שאני מקבל אותך כמו שאת? אדוני השוטר, אני מבקש שיירשם בדו"ח שאני לא מקבל אותה כמו שהיא. אני מבקש שתעכב אותה על מנת שאני אוכל לחזור הביתה בשלום!".

ברגיז מרגיש כיצד מתפתח בו הרצון לגרור את האידיוט הצעקני לתחנה, להרביץ לו עם אלה, להטיח את ראשו בקיר, לשים עליו אזיקים ולהכניס אותו לכלא. יחד עם ההרגשה הזו מתעוררות בו הערצה וקנאה. עומד מולו אדם שעל פי כל המידע שנחשף עד כה לא ראוי ליריקה ובכל זאת מצליח לגרום למישהי להידבק אליו ולרדוף אחריו. 'למה הוא ולא אני?' חולפת מחשבה בראשו של ברגיז. 'אני יותר מנומס, יפה ורגוע ממנו. אני לא הייתי מביך את חברה שלי

בצורה כזאת לעולם. היא נראית לי בחורה טובה. יש בה משהו בריא, מעורר תיאבון ושמחת חיים'.

"למה את מתנהגת ככה?" ברגיז שואל אותה.

"לא עשיתי שום דבר רע", היא אומרת לבחור.

"שום דבר!", הבחור סוחט מהחזה צחוק מלאכותי ומלא מרירות. "לקחת לי את המפתחות של הבית – זה שום דבר?! ביקשתי ממך הפסקה, לילה אחד לישון לבד, לנשום, להתרווח, להתפרש, לשכב באלכסון. לילה אחד! שקט, מנוחה, שלווה, חופש. למה את לא מסוגלת לתת לי את זה?"

גדעון בלוק פולט האשמות כמו הר געש. ברגיז כבר אינו מסוגל להקשיב לו. לבחורה תסרוקת קארה ושיער שחור. היא נועלת סנדלים על כפות רגליה וציפורניה משוחות בלכה אדומה. 'כמה סבלנות יש לה', חושב ברגיז. 'הייתי רוצה להתחתן עם מישהי כזאת'.

"איך קוראים לך?", הוא פונה אל הבחורה וקוטע את שטף הלכה של בן זוגה הנורוטי.

"אושרית", היא עונה ולראשונה מתייחסת אליו.

"איפה את גרה?" שואל ברגיז.

"איפה היא גרה?!", מזדעק הבחור. "היא גרה אצלי בווריד! כבר שלושה

ימים..."

"הבנתי", אומר ברגיז, "ולא שאלתי אותך".

"רחוב ארגמן 7", עונה אושרית.

"למה את מתנהגת ככה?", שואל ברגיז. "הניחי לו. אני לא רוצה לפתוח תיק. בואו נפתור את זה כאן ועכשיו, בינינו, בלי סיבוכים. הוא ייסע לבית שלו, אני אקח אותך לבית שלך. אתם תישנו, תירגעו, תתקררו, תחשבו על הכל, ומחר-מחרתיים תסדרו את העניינים".

"גדעון", אומרת הבחורה, "אני מבקשת ממך פעם אחרונה, תישאר איתי. אני יודעת שלא הייתי מושלמת, אבל אני אוהבת אותך. אני סולחת לך על זה שהבאת אותי לכאן, על הברושה שגרמת לי. אני רוצה להיות איתך ואני אלמד, אני מבטיחה, אני אלמד להסתדר עם האופי הבעייתי שלך. אני יודעת שגם אתה אוהב אותי, אתה פשוט מפוחד. זו הזדמנות של פעם בחיים. תראה לי בנאדם שמצא אהבה אמיתית יותר מפעם אחת. יש אהבה אמיתית בין ההורים שלך? בין ההורים שלי – אין, בוודאות. אני חושבת ששווה לשנינו להתאמץ כדי להיות יחד. זכיתי במתנה נדירה, קשה לי להיות בלעדיך. אני מבטיחה לעשות הכל, ואני יודעת שגם אתה תעשה הכל, כדי שנגיע לאיזון הנכון ונהיה זוג".

פניה הופכים רכים יותר. היא מחייכת בדוק ובעצב. לפתע היא רגועה ובטוחה בעצמה. עיניה מלאות אור, כאילו זוהר פנימי נשפך מתוכה. שיערה השחור הופך לכסוף בתאורת הלילה ושולח ניצוצות כשהיא מזיזה את ראשה וצווארה. ידיה נחות לצדי גופה, מוכנות, בכל רגע, לחבק. ברגיז חורק שיניו, מרגיש את לבו דופק בעוצמה ומהירות מתגברים. פניו של גדעון בלוק אטומות. ברגיז רוצה לירות בו ולהגיד לאושרית שמגיע לה משהו טוב יותר.

"אושרית", אומר הבחור, "אושרית, אני כל-כך מצטער. אני מצטער שפגעתי בך, שסחבתי אותך לפה, שעירבתי משטרה. אני מרגיש כמו אפס מושלם".
 "אתה לא", היא עושה צעד מהוסס לכיוונו.
 "כן, אני כן!", הוא אומר ברשעות. "אנחנו לא נהיה ביחד. אדוני השוטר, קח אותה הביתה!"

מפקח-משנה עמית ברגיז זורח משמחה. בא לו לקפוץ, למחוא כפיים, לקנות לכל המשתתפים משקאות חריפים. הוא רוצה לחבק את גדעון בלוק, לחוץ את ידו, לטפוח לו על השכם, לגייס אותו למשטרה, לצאת איתו לסיוורים בשכונות מסוכנות, לחפות עליו כשירססו אותם מרובים אוטומטיים.
 "בבקשה ממך", הוא פוקד באיפוק על אושרית, "נא להתרחק מהמכונית ההיברידית".

אושרית נעמדת לידו, מבטה נעוץ בחול תחת רגליה.
 "כל הכבוד למשטרת ישראל!", אומר גדעון. "היא מקשיבה לך ועושה מה שאתה אומר. איתי זה רק ויכוחים".
 הוא נכנס לרכבו, מתניע, מפעיל רדיו בעוצמה גבוהה, ויוצא ברוורס מהחניה.

"אני אקח אותך הביתה", אומר ברגיז. "נעים מאוד, עמית".
 "אני לא חוזרת הביתה".
 "מה זאת אומרת?"

"אני לא אעיר את המשפחה בשתיים בלילה, ואני לא מסוגלת לראות אותם, ואני לא רוצה שהם יראו אותי במצב הזה, ויגידו צדקנו. אני אחכה עד הבוקר ואסע לעבודה".

"אני מבין", אומר ברגיז. "את מוזמנת לשבת איתנו. יש טלוויזיה. תוכלי לישון בכורסה של המפקד".

אושרית לופתת את ידו ומתחילה לבכות. ברגיז מניח יד מנחמת על כתפה. הוא מרגיש שיכרון קל ומתנדנד כשהם צועדים לעבר התחנה. כעבור כמה

שניות קולטות אוזניו התייפחויות חרישיות שמסגירות אותה. ברגיז נבוך ומחפש בכיסו טישו, שלא היה שם מעולם.

הסמל מברך אותה לשלום כשהם נכנסים, ושואל מה קרה. ברגיז עונה, בטון שנועד למנוע שאלות חסרות טאקט, "היא תשב איתנו עד הבוקר". אושרית לא רוצה לישון במשרד המפקד ומתיישבת על כיסא בלובי. ברגיז מרתיח מים לתה, מוריד את הווליום בטלוויזיה, שולף את הכרית האורתופדית מתחת לישבנו של הסמל ומביא אותה לאושרית. ניסיונותיו להנעים את זמנה נתקלים בחיך עייף ובנימוס, המסתיר את אדישותה למה שאינו קשור לאהובה ולעלבון שספגה.

'אסור לי לצאת מגרדי', חושב ברגיז. 'אני צריך למצוא את הדברים הקטנים שיכולים לעזור ולא להכביד עליה עם עוד כוסות תה, ועוד דובשניות, ועוד שאלות לשלומה'.

"את רוצה שאני אקח אותך לעבודה בבוקר?", הוא שואל.

"אין צורך. עשית מספיק בשבילי. אני אקח אוטובוס".

"אנחנו נרשום את זה ביומן בתור נסיעת עבודה. הדרך קצרה, חצי שעה הלוך וחזור. אני אקפיץ אותך בניידת".

"רק אם זה חוקי".

"חוקי, חוקי", הוא מנסה להישמע רגוע ובשליטה.

בדיוק באותו רגע הדלת נפערת כמו לוע של מפלצת רעבה וגדעון בלוק צועד פנימה.

"איפה המפתח שלי?", הוא צועק. "שוב סחבת לי את המפתח! תחזירי לי

אותו, קלפטומנית! הבנאדם רוצה לישון! איפה המצפון שלך?"

אושרית מתקשה להסתיר את השמחה וצועקת, "חזרת! ידעתי שתחזור!"

"בטח שידעתי! גנבת לי את המפתח, אני לא יכול להיכנס הביתה".

"לא גנבת לי שום דבר, חתיכת פרנואידי!"

"אדוני השוטר, אני מבקש שתערוך עליה חיפוש!"

"שקט בתחנה שלי!" ברגיז משקיע בצעקה את כל משאביו הפיזיים

והנפשיים. כולם קופאים ביראה. הוא פונה אל גדעון בקול צרוד, "אין לך מפתח

נוסף?"

"יש אצל קרובי משפחה", גדעון מגמגם, "אני לא אעיר אותם בשעה

כזאת".

"הפלת את המפתח במכונית", אומרת אושרית, "כשרבת איתי".

"חושבת שלא חיפשתי? אני יודע שלקחת אותו בכוונה. היא כבר עשתה את

זה פעם אחת!"

"זה היה בצחוק", אומרת אושרית, "אתה עודדת אותי".
ברגיז לא יכול לסבול את קולה המתחנן. למה היא מרחמת על הפסיכופת האנוכי הזה? חייבים להרחיק אותו מפה.
"בוא נבדוק", הוא תופס את גדעון בזרוע ויוצא אל הרחוב.
ליד ההיברידית גדעון מבקש סיגריה. "חצי שנה לא עישנתי, הפסקתי בגללה. היא הצליחה להכריח אותי, היית מאמין רב-פקד?"
"אני בסך הכל מפקח-משנה", ברגיז מגיש לו קופסת מרלבורו ומצית לו סיגריה.
"מכון גמילה זה גן ילדים לידה", גדעון שואף את העשן לריאות בתאוה.
"היא יכולה להכריח פילים לעוף".

בתא המטען מוצא ברגיז שקית עם בגדים מלוכלכים. על הכיסאות האחוריים יש עיתונים, אריזות חטיפים, כוסות קרטון, בקבוק חצי-מלא של קולה. בתא הכפפות יש דיסקים, קונדומים, מסמכים מצהיבים, צמר גפן וסוכריות בטעם תפוז. מתחת לכיסאות – מטבעות, שקלים, חצאים, עשר אגורות. הוא מלקט אותם בידו ומגיש לגדעון.
"אני לא יודע", ברגיז נכנע אחרי שני סבבי חיפוש נוספים. "לא מוצא כלום".
"אמרת לך", גדעון מכניס את ידיו לכיסים והופך את בטנותיהם. "זה אצלה, בדוק".

בדרכם לתחנה מבחין ברגיז בחתיכת פלסטיק אדומה על המדרכה. הוא מתכופף ומרים, מחזיק מפתחות. גדעון נושף בהקלה. ברגיז שולח אותו הביתה. לפני שהוא נכנס לתחנה, הוא משליך את קופסת הסיגריות שלו לפח. מזמן רצה להפסיק לעשן, אבל רק הלילה הוא מרגיש שיש לו כוח רצון לעשות את זה.
בשעה ארבע לפנות בוקר כולם ישנים. אושרית בכיסא שלה, משעינה את העורף על הקיר. הסמל מצמיד את לחיו לכפות ידיו, המונחות על הדלפק. מפקח-משנה עמית ברגיז שותה קפה שחור בלי סוכר ומדמיין את הנסיעה בבוקר עם אושרית. הוא יבקש ממנה מספר טלפון, ובערב יזמין אותה למסעדה. זה נראה לו קל וברור. היא סבלה עם הטיפוס הזה, גדעון בלוק, ואתו, לשם שינוי, יהיה לה טוב.

הזריחה ממלאת את האוויר בכתום. עננים מקבלים צורה ונצבעים בלבן. אור פנסי הרחוב נספג באור הטבעי, אפשר להבחין שהם דולקים רק אם מביטים בנורות הלכודות בכובעי הזכוכית. לכל בניין נולד צל, שיתארך ויגדל, ויסתובב

כמו מחוג בשעון. אנשי בוקר מנומנמים עולים לתוך אוטובוס שרועד בעמידתו במקום. עלוות העצים מתנדנדות ומצייצות כאילו יש להן חיים משל עצמן. הדלת נפתחת, גרעון בלוק פוסע על קצות אצבעותיו אל ברגיו ומתיישב לידו.

"איך היא?" הוא לוחש.

"לך מפה!" ברגיז לוחש ודוחף אותו.

"מה יש לך?"

"אתה תעיר אותה".

"היא צריכה להתעורר עכשיו. אני מכיר את סדר היום שלה. היא צריכה להיות בעבודה בשש־חצי. אני אקח אותה".

"אחרי מה שקרה ביניכם? היא לא תסכים. היא תשלח אותך לעזאזל".

"לא אכפת לי. לא ישנתי כל הלילה. קרה חילוף, אתה מבין?"

"איזה חילוף?"

"אתמול היא אהבה אותי יותר ממני, וזה העיקר עלי. אבל עכשיו נראה לי שאני אוהב אותה יותר. ככה זה, עליות וירידות, עד שנגיע לאיזון".

"מה אתה מקשקש? צא החוצה!"

גרעון מצמיד אצבע לשפתיו, "ששש, תן לה עוד כמה דקות, מסכנה, לא ישנה בלילה".

אושרית פוקחת את עיניה ורואה את שניהם. נדמה לה כי מה שקרה בלילה היה חלום רע. גרעון נחפז לחבק אותה, מלטף את שיערה ומנשק אותה בזהירות, כדי לא לדגדג עם הזיפים. הוא לוחש לה שהוא מצטער, יהיה איתה תמיד, מבטיח להיות סבלני. הסמל מתעורר, מרים את ראשו, צופה בהם, מטה את אוזנו כדי לשמוע טוב יותר.

גרעון ואושרית מחזיקים ידיים. פניו של מפקח־משנה עמית ברגיז חיוורים. בדירות נוראית, גדולה וחזקה ממנו דוקרת אותו בחזה. הוא מפחד לנשום, שלא יבחינו בו, שלא יתפסו אותו בייאוש. המשמרת קרובה לסיום. אין לו שום רצון ללכת הביתה.

ליאור דיין

יקירתי

אִישׁ לֹא מַחֲכָה לִי בְּאִמְבִּטְיָהּ
 אִישׁ לֹא מַחֲכָה לִי בְּמַגְרָה
 אֲלֵפִים שְׁנוֹת חֶשֶׁךְ מִפְּרִידוֹת בֵּינֵינוּ, יְקִירְתִּי
 זֶה נֶכוֹן, זֶה נֶכוֹן
 וְאִישׁ לֹא מַחֲכָה לִי בְּסָלוֹן
 וְאִישׁ אֵינוֹ מְבִיט עָלַי מִבְּעַד לַחֲלוֹן
 הַוַּיְלוֹנוֹת דְּהוּיִים, הַמְּרַחֲקִים גְּדֵלִים עִם הַשָּׁנִים,
 וְאֲנִי מִתְקַלֵּף, מִשִּׁיל גִּידִים, מִטֶּפֶחַ שְׂרִירִים.

אִישׁ לֹא מַחֲכָה לִי עַל הַרְצָפָה
 אִישׁ גַּם לֹא מַחֲכָה לִי בְּחֶדֶר הַשְּׁנָה,
 הַחֲדָרִים רִיקִים מִמְּנִי, וְאֲנִי עֹשֵׂי שְׂאֲרֵי־שָׁל בְּנֵינִים
 עוֹד אֲלֵפִים שְׁנוֹת חֶשֶׁךְ, יְקִירְתִּי, וְאִז אֶת תְּגִלִּי
 וְאִז אֶת תְּגִלִּי
 שְׂזַמְנָנוּ לְעוֹלָם לֹא בָּא
 זֶה נֶכוֹן יְקִירְתִּי, זֶה נֶכוֹן, לְצַעֲרִי,
 חֵינּוֹ חָרִים וּמָסִים, טַפְסִים וְכִיסִים, פְּקִידוֹת לְשֹׁכֵה וְאֶקְדָּחִים.

אִישׁ לֹא מַחֲכָה לִי מִעֵבֶר לַפִּנָּה
 אִישׁ לֹא מַחֲכָה לִי מִתַּחַת לַסֶּפֶה
 וְהֶאֱמַת שְׁגָם אֲנִי אֵינְנִי מַחֲכָה לְאִישׁ
 בְּשׁוֹם מְקוֹם
 הֶאֱמַת שְׁכָבֶר שָׁנִים אֵינְנִי נִמְצָא
 כֵּן, כֵּן, זֶה נֶכוֹן, כְּבָר שָׁנִים אֵינְנִי נִמְצָא
 זֶה עוֹלָם כְּבָד, יְקִירְתִּי, וְאֲנִי זוֹחֵל אוֹתוֹ בְּקֶצֶב מְמָצֵעַ.

שיר זמני

ועד כדור הלוריון הכא,
עם העתון של אתמול, על המטה,
ושיחת הטלפון שלא נענתה
ומהדורת הבקר מבעד למרקע
והחוב למכלת
לחוטאי החשמל
לכביש 6
למוציאים לפעל
לבתי המרקחת
לפקידי העירייה
ולרשיות המקומיות והאזוריות
ולמחלקת הגביה.

ועד שמעין תגיע ותתפשט פה לרבע שעה
ועד שחדש יולי יגמר להזיע
את הטמפרטורה הגבוהה
ועד שחתך האכלוסיה יגמר לחתך
למגזר הערבי
את הצורה
ועד שאגמר לגחץ את חובותי לחברה
ואיך אפשר לשכח את מיכל, ואת קרין, ואת נעה,
שהיו כאן כשכל זה קרה,
ואת הריח שהן סחבו אתן
הישר מהשדרה.

וכל אגף הגביה
וכדורי השנה
ומעין, מיכל, קרין ונעה
לעת עתה, לעת עתה.

ז'יל דלז

“היצירות הגדולות כתובות במעין שפה זרה”

קשה מאוד “להסביר את עצמך” – בראיון, בדרו־שיח, בשיחה. הרבה פעמים כששואלים אותי שאלה, אפילו שאלה שנוגעת לי, אני שם לב שבאמת אין לי מה לומר. כמו כל דבר אחר, שאלות הן תוצר של עבודה. אם לא יאפשרו לך ליצור את שאלותיך בעזרת נתונים מכל עבר, נתונים לא־חשוב־מאיפה, אם רק “יצברו” בפניך שאלות, פשוט לא יהיה לך שום דבר חשוב לומר.

זה חשוב מאוד, האמנות של בניית הבעיה: אתה צריך ליצור בעיה, היבט מסוים של בעיה, לפני מציאת הפתרון. ההפך הגמור מתרחש בראיון, בשיחה או בדיון. אפילו ההתעמקות בבעיה אינה מספיקה כאן, גם אם היא נעשית ביחידות, בשניים או יותר. ההתעמקות בפירוש לא מספיקה כאן. ההתנגדויות גרועות עוד יותר. בכל פעם שמישהו מתנגד למה שאני אומר, בא לי להגיד: “בסדר, בסדר, בוא נעבור למשהו אחר”. ההתנגדויות אף פעם לא תרמו שום דבר. כך גם הרושם שלי, כששואלים אותי שאלה כללית. המטרה היא לא באמת לענות על השאלות, אלא להיחלץ, להיחלץ מהן. הרבה אנשים חושבים שאם יחזרו על השאלה, אפשר יהיה להיחלץ ממנה. “מה יהיה על הפילוסופיה? האם היא מתה? האם נתקדם מעבר לה?” זה בלתי נסבל. שוב ושוב חוזרים על השאלה כדי לנסות להיחלץ ממנה. אבל בעצם, ההיחלצות אף פעם אינה מתרחשת כך. תנועת ההיחלצות מתרחשת תמיד מאחורי גבו של החושב, או ברגע שבו הוא ממצמץ. ההיחלצות, או שזו כבר התרחשה, או שלא תתרחש אף פעם.

בדרך כלל פונות השאלות אל העתיד (או אל העבר). עתיד האשה, עתיד המהפכה, עתיד הפילוסופיה וכו'. אבל במשך הזמן, כשאנחנו חגים במעגלים סביב השאלות הללו, ישנן היעשויות [devenir] הפועלות בחשאי, כמעט

1 | בצרפתית שם הפועל ושם הפעולה devenir הם מלה אחת. הפועל “להיעשות” והשם הנגזר ממנו “היעשות”, מבהירים את ההטיה הלשונית שרלו עושה במושג, ומאפשרים לשמר את יופיו הפואטי ואת פשטותו השגורה. אנחנו נעשים־אשה, נעשים־חיה, או יש כאן “היעשות־אשה” [devenir-femme]; “היעשות־חיה” [devenir-animal], אלו הן “היעשויות”. בהקשר זה,

בלתי ניתנות לתפישה. אנחנו חושבים יותר מדי במונחים של היסטוריה, אישית או אוניברסלית. ההיעשויות לעומת זאת הן גיאוגרפיה, התמצאויות במרחב, כיוונים, כניסות ויציאות. ישנה "היעשות-אשה" שאין לבלבל אותה עם הנשים עצמן, עברן או עתידן, אלא שעל הנשים להיכנס אל ההיעשות הזו כדי לצאת מעברן ומעתידן, מההיסטוריה שלהן. ישנה "היעשות-מהפכן" שאינה עתידה של המהפכה ושלא מתחוללת בהכרח אצל הפעילים שלה. ישנה "היעשות-פילוסוף" שאין לה דבר עם ההיסטוריה של הפילוסופיה ושמתחוללת דווקא דרך אותם אלה שההיסטוריה של הפילוסופיה לא מצליחה לסווג.

להיעשות פירושו לעולם לא לחקות, לעולם לא לעשות-כמו או לקבל על עצמך דגם, של צדק או של אמת. אין כאן מונח שממנו יוצאים, ולא מונח שאליו מגיעים, או שאליו יש להגיע. אף לא שני מונחים המחליפים ביניהם. השאלה "למה אתה נעשה?" היא טיפשית לחלוטין. כי כאשר מישוהו נעשה, הדבר שהוא נעשה משתנה בה במידה שהוא עצמו משתנה. ההיעשויות אינן תופעות של חיקוי או של הטמעה, אלא תופעה של לכידה כפולה, של אבולוציה לא-מקבילה, של זיווג בין שתי ממלכות שונות. תמיד זיווג שלא כדרך הטבע. זיווג הוא ההיפך מזוגיות. אין כאן יותר מכונה בינארית: שאלה-תשובה, זכר-נקבה, אדם-חיה וכו'. הנה, שיחה, זה יכול להיות כך, פשוט מאוד תוואי של היעשות. הצירעה והסחלב – זו דוגמא טובה. הסחלב יוצר רושם של דמוי צירעה, אבל למעשה יש כאן "היעשות-צירעה" של הסחלב, "היעשות-סחלב" של הצירעה, לכידה כפולה, כיוון ש"מה" שכל אחד מהם נעשה, משתנה לא פחות מ"מי" שהוא נעשה. הצירעה נעשית חלק ממנגנון הרבייה של הסחלב, בדיוק באותה עת שבה הסחלב נעשה איבר מין בשביל הצירעה. היעשות אחת ויחידה, בלוק של היעשות אחד ויחיד, או כפי שרמי שוואן אומר: "אבולוציה לא-מקבילה בין שני יצורים שאין להם שום דבר זה עם זה". ישנה "היעשות-חיה" של האדם שלמעשה אינה חיקוי של כלב או חתול, שהרי האדם והחיה אינם נפגשים ביניהם אלא במסלול של דה-טריטוריאליזציה משותפת, א-סימטרית. כמו הצירורים של מוצרט: המוסיקה הזאת מחוללת "היעשות-ציפור", אבל היא נתונה ל"היעשות-מוסיקה" של הציפור, השניים גם יחד יוצרים היעשות אחת,

השוו עם "הספרות והחיים" ב**מַטְעַם 5** (מצרפתית: חיים דעואל לוסקי, יואל רגב, דפנה רוז), שם תורגם המושג ל"להתהוות" או "להתגלגל", המאפשר להבהיר את תהליך ההתהוות או ההתגלגלות ללא יעד או מקור צורני מוגדר: "בכתיבה מתגלגלים באשה, מתגלגלים בחיה או מתגלגלים בצומח, הולכים ומתגלגלים במולקולה, עד ספו של הבלתי ניתן לתפיסה" (הערת המתרגם).

בלוק אחד, אבולוציה לא־מקבילה, לחלוטין לא דר־שיח, אלא "גילוי סוד בלי בן שיח אפשרי", כפי שאומר פרשן של מוצרט – בקיצור: שיחה. הכי בלתי ניתנות לתפישה הן ההיעשויות, אלו הן פעילויות אשר עשויות להיות מוכלות רק בתוך חיים ומובעות בתוך סגנון. הסגנונות ואופני החיים אינם מבנים. בסגנון, למלים אין חשיבות, גם לא למשפטים, למקצבים או לדימויים. בחיים, אלו לא הסיפורים, העקרונות או המסקנות. תמיד אפשר להחליף מלה אחת באחרת. אם האחת אינה מוצאת חן בעיניך, אינה מתאימה לך, קח לך אחרת, שים אחרת במקומה. אם כל אחד יפנה את כוחו בכיוון הזה, כולם יהיו מסוגלים להבין זה את זה, לא יהיה עוד צורך להציב שאלות ולהציב התנגדויות. אין דבר כזה מלים מקוריות, גם אין מלים מטאפוריות (כל המטאפורות הן מלים מלוכלכות, או שכך הן יוצרות אותן). יש רק מלים לא מדויקות המורות על דבר־מה מדויק. יש ליצור מלים בלתי רגילות, בתנאי שיעשה בהן שימוש רגיל בתכלית. יש לתת קיום לדבר הבלתי ידוע שעליו הן מורות, כאילו היה המושא השגור ביותר.

כיום, יש בדינו אופני קריאה חדשים, ואולי גם אופני כתיבה. חלקם פסולים, אפילו בזויים. למשל, אפשר להרגיש שחלק מהספרים נכתבים בשביל רשימת הביקורת שאמורה להתפרסם בעיתון, עד כדי כך שאפילו הביקורת כבר אינה הכרחית, וכל שנשאר הן מלים נבובות (חובה לקרוא את זה! זה הדבר הבא! רוצו! אתם תראו!) מלים המונעות את קריאת הספר ואת התקנתו של המאמר. לעומת זאת לקרוא היום בצורה טובה, פירושו להיות מסוגל להתייחס לספר כמו שמקשיבים לתקליט, כמו שרואים סרט או תכנית טלוויזיה, כמו ששומעים שיר חדש: כל יחס לספר הדורש לעצמו כבוד מיוחד או תשומת לב ממעלה אחרת, שייך לעידן אחר ופוסל את הספר כליל. לא מדובר כלל בשאלה של קושי או של הבנה: המושגים הם בדיוק כמו צלילים, צבעים או דימויים, עצימויות [intensités] שיכולות למצוא אותך, או לא, לעבור דרכך או לא. פופילוסופיה. לא צריך להבין שום דבר, לפרש שום דבר.

אני רוצה לומר מה זה סגנון. הסגנון הוא נחלתם של אלה שנוהגים לומר עליהם שבפירוש "אין להם סגנון...". זו לא סטרוקטורה של משמעות, לא ארגון מחושב, לא השראה ספונטנית, לא תזמור או מוסיקה חרישית. זהו מערך, מערך הגדה [agencement d'énonciation].² סגנון פירושו להצליח לגמגם

2 [Agencement d'énonciation] השוו ל**מַטְעַם 5**: "התקנה של המבע". בקפא: לקראת ספרות מינורית "מערך הבעה" (מצרפתית: רפאל זגורייאורלי ויורם רון). דלז שואל את המושג מן הבלשנות המודרנית. על כן בחרתי להדגיש את הרצף המושגי בין היגד להגדה - Enonciation-

בשפתך שלך. זו משימה קשה, כיוון שצריך שלגמגום הזה יהיה הכרח. לא לגמגם כשאתה מדבר, אלא להיות הגמגום של השפה עצמה. כמו להיות זר בתוך שפתך שלך. ליצור קו מילוט [ligne de fuite].³ הדוגמאות הכי בולטות בשבילי: קפקא, בקט, גראסיס לוקה, גודאר. גראסיס לוקה הוא משורר גדול, מהגדולים ביותר: הוא המציא גמגום מרהיב, הגמגום שלו. הוא קרא בציבור את השירים שלו; באו מאתיים איש, זה היה אירוע, אירוע שחלף דרך הנוכחים שם כולם, בלי שהשתייכו לאסכולה או לתנועה כלשהי. הדברים לעולם לא מתחוללים במקומות הגלויים לעין, לא בדרכים המקובלות.

אפשר תמיד להתנגד ולומר שאנחנו עושים שימוש בדוגמאות נוחות: קפקא יהודי צ'כי הכותב גרמנית, בקט אירי הכותב אנגלית וצרפתית, לוקה רומני במקורו, ואפילו גודאר שוויצרי. אז מה? לא זו הבעיה, של אף אחד מהם. יש להיות דו-לשוני גם בלשון אחת, צריך שתהיה לנו לשון מינורית בתוך הלשון שלנו, עלינו לעשות מהלשון העצמית שלנו שימוש מינורי. הרב-לשוניות אינה מסתכמת רק בבעלות על מערכות לשון שונות, אשר שלכל אחת מהן יש לכידות בפני עצמה. אין הכוונה לדבר כמו אירי או רומני בשפה אחרת משלך, אלא להפך, לדבר בשפתך שלך כמו אדם זר. פרוסט כתב: "היצירות הגדולות כתובות במעין שפה זרה. כל אחד מאיתנו שם תחת כל מילה את הבנתו, או לכל הפחות את הדימוי שלו שהוא בדרך כלל אי הבנה. אלא שביצירות הללו אי ההבנות שלנו הן יפות כולן."⁴ הנה צורת הקריאה הנכונה: כל אי ההבנות מקובלות, בתנאי שהן אינן נתפשות בתור פרשנויות, אלא מורות על השימוש בספר, בתנאי שהן מרחיבות את השימוש בו, שהן יוצרות שפה נוספת בתוך השפה שלו. "היצירות הגדולות כתובות במעין שפה זרה..." זוהי ההגדרה של הסגנון. גם כאן מדובר בשאלה של היעשות. האנשים חושבים על עתיד מזוירי (כשאהיה גדול, כשתהיה לי שליטה...) בעוד הבעיה היא להיעשות-מינוריות: לא לחקות או להעמיד פנים שאתה ילד, משוגע, אשה, חיה, מגמגם או זר, אלא להיעשות לכל אלה, כדי ליצור כוחות חדשים או כלי נשק חדשים. זה נכון גם לגבי החיים. יש בחיים מעין גמלוניות, בריאות שברירית, מבנה

énoncé (הערת המתרגם).

3 (המילה fuite פירושה "ברחה", "מנוסה", "הימלטות". בחרתי לשמר את המושג כפי שתורגם בקפקא: לקראת ספרות מינורית "קו מילוט" המורה על תוואי חומק יותר מאשר על תוואי נעלם. ראו בהקשר זה גם את המסה המלווה את התרגום של דלז ב**מַטְעַם 5**, המצביעה על היחס של המושג ל"נקודת מגוז" [point de fuite] (הערת המתרגם).

4 M. Proust, *Contre Sainte Beuve*, Gallimard, La Pléiade, 1971, p.305.

רעווע, גמגום ויטאלי, שהוא קסמו של האדם. הקסם הוא מקור החיים, כשם שהסגנון הוא מקור הכתיבה. החיים אינם הסיפור הביוגרפי שלך. למי שאין קסם, אין חיים, הוא כמו מת. ליתר דיוק, הקסם איננו האישיות, בכלל לא. הוא מה שמאפשר לתפוש את האנשים בתור צירופים, ובתור הזדמנויות ייחודיות שהצירופים הללו עשויים להעלות. זוהי בהכרח הטלת גורלות מנצחת, כיוון שהיא מחייבת די והותר את המקרה, במקום לגזור, להגביל, לשאול על הסבירות של המקרה. כך, מתוך כל צירוף שברירי, מתחייבת עוצמה של חיים, בכל הכוח, בכל העיקשות, בכל הדבקות של הוויה שאין שני לה. מטריד לראות עד כמה החיים האישיים של אנשי המחשבה הגדולים הם שבריריים, בשעה שבריאיותם רופפת, הם מצליחים להניף את החיים אל מצב של עוצמה מוחלטת או של "בריאיות עליונה". הם אינם אנשים עוד, הם הצופן של הצירוף שלהם עצמם. קסם וסגנון הן מלים לא טובות, יש למצוא מלים אחרות במקומן, להחליף אותן. בנשימה אחת מעניק הקסם לחיים עוצמה לא אישית, עוצמה הנישאת מעל האינדיבידואלים, והסגנון מעניק לכתיבה תכלית חיצונית, החורגת מעבר לכתוב. זה אותו הדבר אם כן: דווקא מפני שהחיים אינם דבר אישי, לכתיבה אין תכלית בתוך עצמה. החיים הם התכלית היחידה של הכתיבה, מתוך הצירופים שהיא מעלה. זה ההפך מה"נורוזה", אשר בחוכה, למעשה, החיים אינם חדלים להטיל מום, להשפיל, למרר, להיות אישיים, והכתיבה – לתפוש את עצמה כתכלית. בניגוד לנורוטי, ניטשה שידע חיים גדולים בקרב בריאות שברירית, כתב: "לעתים קרובות נראה שהאמן ובעיקר הפילוסוף שייך לזמנו באקראי... עם הופעתם ובאמצעותה עשה כאן הטבע, שלעולם אינו מזנק, את קפיצתו האחת, את הזינוק לחדווה מחודשת, שהרי יותר מתמיד הטבע מרגיש כי הגיע לראשונה אל מחודחפצו, דהיינו אל ההכרה שחייב הוא לשכוח מטרות כלשהן ושהימר גבוה מדי במשחק החיים וההתהוות. הכרה זו משנה את פני הטבע ולאות ערבית רכה, כזו הקרויה בפני הבריות 'פעה', נחה עליו".⁵

כשאתה עובד, אתה בהכרח נמצא בבדידות מוחלטת. אתה לא יוצר אסכולה, או נוטל חלק באסכולה. העבודה מתרחשת רק כאשר היא חשוכה, וחשאית. עם זאת, זוהי בדידות מאוכלסת למדי. לא מאוכלסת בחלומות, בתכניות, בפנטזמות, אלא במפגשים. מפגש, אולי זה אותו הדבר כמו היעשות או זיווג. רק בנבכי הבדידות הזו אפשר ליצור מפגש, לא חשוב איזה. אפשר

5 ניטשה, "שופנהאור כמחנך" בתוך: מסות על חינוך לתרבות, מגרמנית: יעקב גולומב, מאגנס, ירושלים, תשמ"ח, עמ' 72-73, 100.

לפגוש אנשים (לפעמים בלי להכיר אותם, בלי שאי פעם ראית אותם), אבל גם תנועות, רעיונות, אירועים, ישויות. לכל המפגשים הללו יש שם פרטי, אף שהשם הפרטי אינו מורה על סובייקט או על אישיות. הוא מורה על אפקט, על זיגזג, משהו שרוחש או מתרחש בין שניים כמו במצב של הפרש פוטנציאליים: "אפקט קומפטון", "אפקט קלווין". אנחנו אומרים אותו הדבר בנוגע להיעשויות: אין זה מונח שנעשה מונח אחר, אלא כל אחד נפגש עם האחר, היעשות אחת שאינה משותפת לשניהם, כיוון שאין להן דבר במשותף, היעשות שמתרחשת בין השניים, אשר נעה בכיוון שלה עצמה, בלוק של היעשות, אבולוציה לא-מקבילה. זה בפירוש כך, לכידה כפולה, הצירעה והסחלב: לא דבר שקיים אצל האחד, אף לא דבר שקיים אצל השני, גם אם עליהם לשאת ולתת או להתערב זה בזה, אלא דבר-מה שנמצא בין השניים, מחוץ לשניים, ושזורם בכיוון אחר. להיפגש זה למצוא, ללכוד, לגנוב, בלי לכונן שיטה למציאה, אלא רק התכוננות ממושכת. לגנוב, זה ההפך מלכתוב פלגיאט, להעתיק, לחקות או לעשות-כמו. הלכידה היא תמיד לכידה כפולה, והגניבה, גניבה כפולה, לא מדובר אפוא בדבר-מה הדדי, אלא בבלוק א-סימטרי, באבולוציה לא-מקבילה, בזיווג, תמיד "בחוץ" ו"בין לבין". אז זה יהיה כך, שיחה.

כך. אני גנב מחשבות
 לא, בבקשה, גולן נשמות
 בניתי ובניתי שוב
 על פני מה שמחכה
 לחול על החופים
 גילפתי הרבה טירות
 על פני מה שנפתח
 לפני זמני
 מלה, צליל, סיפור, שורה
 מפתחות ברוח לפתוח את המוח
 ולתת אוויר של חצר אחורית למחשבות הארון
 לא בשבילי לשבת להרהר
 להתפלא ולבזבז זמן
 לחשוב על מחשבות שלא נחבטו
 לחשוב על חלומות שלא נחלמו
 ורעיונות חדשים שלא כתבו

ולא לדאוג לחוקים החדשים
 משום שעדיין לא עשו אותם
 ולצעוק את מוחי השר
 אני יודע איך שאני ואלה שכמוני
 יעשו את החוקים
 ומלים חדשות שיתאימו לחרוז
 [...]

אם האנשים של מחר
 באמת צריכים את החוקים של היום
 התכנסו לכם סביב כל פרקליטי התביעה
 העולם הוא רק אולם משפט
 כן
 אבל אני מכיר את הנאשמים יותר טוב ממך
 וכשאתם עסוקים בלתבוע
 אנחנו עסוקים בלשרוק
 מנקים את אולם המשפט
 שוטפים שוטפים
 מקשיבים מקשיבים
 קורצים זה לזה
 נוהרים
 נוהרים
 תורכם להופיע לפני השופט מתקרב

גאוה, פליאה, וגם צניעות מורגשות בשיר הזה של בוב דילן. הוא אומר הכל. בתור מורה, אני רוצה להצליח להעביר שיעור כמו שדילן מארגן שיר, הפקה תמוהה יותר מאשר חיבור. וכמוהו, שזה יתחיל, פתאום, עם מסיכת הלץ שלו, ומיומנות שבה כל פרט מתואם, ומאולתר בעצם. ההפך מחקייך אבל באותה עת ההפך מבעל-סמכות או מדוגמת מופת. התכונות ממושכת, בלי שתהיה שיטה או כללים או מתכונים. זיווג, ולא זוגיות או נישואים. שיהיה לי שק שבו אני שם את כל מה שאני פוגש, בתנאי שגם אני אושם בתוך השק. למצוא, לפגוש, לגנוב, במקום לקבוע, להכיר או לשפוט. כיוון שהכרה היא ההפך ממפגש. הרבה אנשים עסוקים בשיפוט, זה לא עיסוק מכובד, זה גם האופן שבו הרבה אנשים עושים שימוש בכתיבה. יש לשטוף את אולם המשפט יותר

מאשר להיות שופט. ככל שטעינו יותר בחיים, כך אנחנו מטיפים יותר; כל זה דומה לסטליניסט שמטיף לאנטי-סטליניזם ומכריז על "חוקים חדשים". יש גזע שלם של שופטים, וההיסטוריה של המחשבה דומה לתולדותיו של בית דין, המחשבה תובעת לעצמה בית דין של התבונה הטהורה, או של האמונה הטהורה... זאת הסיבה שבגללה אנשים מדברים בקלות רבה כל-כך בשם אחרים ובמקום אחרים, זאת הסיבה שבגללה הם אוהבים כל-כך שאלות, יודעים היטב לשאול אותן והיטב לענות עליהן. באותה מידה ישנם אחרים התובעים שישפטו אותם, אך ורק כדי שאשמתם תיוודע ברבים. במסגרת הצדק, גם אם מדובר בכללים שאנחנו יוצרים, ישנה תביעה לציית לטרנסצנדנטיות שבכוחנו לחשוף, או לציית לרגשות שרוחפים אותך. הצדק, הראוי, אלה רעיונות לא מוצלחים. מנגד יש להציב את אמירתו של גודאר: אין דימוי ראוי, ראוי שיהיה דימוי *[pas une image juste, juste une image]*. זה נכון לגבי פילוסופיה, כמו גם בסרט או בשיר: אין רעיון ראוי, ראוי שיהיה רעיון. ראוי שיהיו רעיונות, זה המפגש, זאת ההיעשות, הגניבה והזיווג, זה להיות "בין-שניים" של הבדידות. כשגודאר אומר: אני רוצה להיות משרד הפקות, ברור שהוא לא רוצה לומר: אני רוצה להפיק את הסרטים שלי או אני רוצה להוציא לאור את הספרים שלי. הוא רוצה לומר ראוי שיהיו רעיונות, מפני שכשאתה שם, אתה לגמרי לכד, אבל אתה גם מעין כנופיית פושעים. אתה לא מחבר יותר, אתה משרד הפקות, מעולם לא היית יותר מאוכלס. להיות "להקה": הלהקות חשופות לסכנות האימונות ביותר, לכוונן מחדש שופטים, בתי דין, בתי ספר, חיי משפחה ונישואים, אבל בעיקרון, מה שטוב בלהקות, זה שכל אחד מנהל את העסק שלו בה במידה שהוא נפגש באחרים, כל אחד מביא את השלל שלו, כדי שתירקם היעשות, בלוק שלם יעשה תנועה, שאינה שייכת לאיש, אלא תתחולל "בין" כולם, כמו סירת צעצוע קטנה שילדים אחדים משיטים, עד שהיא מתרחקת ונגנבת על-ידי ילדים אחרים. מה גודאר ומיאוויל [Miéville] עשו בשיחה הטלוויזיונית "6 כפול 2", אם לא להשתמש באופן העשיר ביותר בבדידות שלהם בתור אמצעי למפגש, להניח לְקו או לבלוק בין שני אנשים לחלוף, לחולל את כל תופעות הלכידה הכפולה, להראות מהי מילית החיבור ו', לא איחוד או הצמדה, אלא היווצרות של גמגום, תוואי של קו שבור שתמיד נקטע ויוצא בסמוך, מעין קו מילוט פעיל ויצירתית? ו...ו...ו

אין צורך לחפש אם רעיון הוא צודק או אמיתי. צריך לחפש רעיון אחר לגמרי, במקום אחר, בתחום אחר, כך שדבר-מה יתחולל בין השניים, שאינו באחד ואינו בשני. אף על פי שבאופן כללי הרעיון האחר לא ימצא מאליו, צריך שיהיה לך

מזל או שמישהו ייתן לך אותו. אין צורך להיות מומחה, לדעת או להכיר תחום כלשהו, אלא יש ללמוד פה ושם מתחומים שונים מאוד. זה יותר טוב מ-cut up. זה יותר הליך של pick-me-up, של pick-up – במילון = איסוף, הזדמנות, התנעה מחודשת של המנוע, קליטה של גלים; וכן המובן המיני של המלה. ה-cut-up של ויליאם בורוז [Burroughs] הוא עדיין שיטה של הסתברות, לפחות בלשנית, ולא הליך של הפלת גורל או של מקריות ייחודית שבכל פעם מצרפת משתנים חסרי אחידות. למשל, אני מנסה להסביר שהדברים, האנשים, מורכבים מקווים שונים בתכלית, ושבהכרח אין ביכולתם לדעת על איזה קו הם נמצאים בקרב עצמם, אף לא היכן להעביר את הקו שהם משרטטים בהדרגה: בקיצור האנשים הם גיאוגרפיה שלמה, עם קווים נוקשים, קווים גמישים, קווי מילוט וכו'. אני פוגש את החבר שלי ז'אן-פייר שמסביר לי, בנוגע לנושא אחר, שבמאזן התשלומים יש קו שעובר בין שתי פעולות פשוטות לכאורה, אבל שלמעשה הקו הזה, הכלכלנים יכולים להעביר אותו בכל מקום, עד כדי כך שהם כלל לא יודעים איפה להעביר אותו. זה מפגש, אבל עם מי? עם ז'אן-פייר, עם תחום ידע, עם רעיון, עם מלה, עם מחווה? עם פאני⁶ מעולם לא חדלתי לעבוד בצורה הזאת. הרעיונות שלה תמיד איגפו אותי מאחור, מגיחים ממקום רחוק מאוד, עד כדי כך שהרבה פעמים הצטלבנו כמו אותות של שני פנסים. במשך עבודתה היא נתקלת בשירים של לורנס שעוסקים בצבים, אני לא ידעתי שום דבר על צבים, ועם זאת יש לכך חשיבות רבה להיעשויות-חיה, זה לא ברור אם כל חיה באשר היא נקלעת להיעשויות הללו, מה עם הצבים או הג'ירפות? הנה לורנס מתנסח כך: "אם אני ג'ירפה, והאנגלים שכותבים עלי הם כלבים מאולפים היטב, זה לא עובד יותר, בעלי החיים יותר מדי נבדלים זה מזה. אתם אומרים שאתם אוהבים אותי, האמינו לי, אתם לא אוהבים אותי כלל, באופן אינסטינקטיבי אתם שונאים את החיה שאני".⁷ האויבים שלנו הם כלבים. מנגד, מהו בדיוק מפגש עם מי שאנחנו אוהבים? האם זה מפגש עם מישהו, או עם בעלי חיים שבאים לאכלס אותך, או עם רעיונות שפולשים לתוכך, עם תנועות שמעוררות אותך, צלילים שעוברים דרכך? וכיצד להפריד בין הדברים? אני יכול לדבר על פוקו, לספר שהוא אמר לי כך או אחרת, לפרט כיצד אני רואה אותו. זה שום דבר כל עוד אני לא יודע לפגוש באופן ממשי את מכלול הצלילים המתכתיים, מחוות הגוף ההחלטיות, הרעיונות שעשויים מעץ יבש ואש, ההקשבה הדרוכה וההסתגרות

6 |אשתו של דלו (הערת המתרגם).

7 |מצרפתית. השוו עם המקור באנגלית: UP, Cambridge UP, *The Letters of D.H. Lawrence*, Vol. VII p. 294, 1993 [הערת המתרגם].

הפתאומית, פניו הצוחקות, המחייכות, שניתן לחוש ב"סכנתן" באותו רגע שבו מרגישים את רכותן – אותו מכלול שהוא צירוף ייחודי הנושא את השם הפרטי פוקו. אדם שאין לו ממליצים, אומר פרנסוואה אָלד: המחמאה היפה ביותר... ז'אן פייר, החבר היחיד שלא זנח אותי ושמעולם לא זנחתי אותו... וז'רום,⁸ אותה צללית מהלכת, חולפת, תמיד חדורת חיים, אשר אדיבותה, אהבתה ניזונה ממקור אור סודי, יונה... בכל אחד מאיתנו, יש מעין סגפנות, החותרת בחלקה כנגד עצמו. אנחנו מדבריות, מאוכלסות בשבטים, בחי ובצומח. אנחנו מעבירים את זמננו בסידור השבטים הללו, בעריכה מחודשת, בחיסול אחדים, בהפרחת אחרים. וכל עדת המתיישבים הללו, כל ההמונים הללו, לא בולמים את המדבר, שהוא סגפנותנו עצמה, להפך, הם שוכנים בו, הם עוברים דרכו, עליו. בגואטרי תמיד היה מעין רודיאו פראי, שפנה בחלקו כנגד עצמו. המדבר והנסיינות על עצמנו, היא הזהות היחידה שלנו, ההזדמנות הייחודית שלנו להשיג את כל הצירופים ששוכנים בנו. אז אומרים לנו: אין לכם סמכות, אבל אתם מחניקים אף יותר. כל־כך רצינו לעשות משהו אחר.

התחנכתי אצל שני מורים שאהבתי והערצתי מאוד, היפוליט ואלקיייה. הכל התהפך לרעה. לראשון היו כפות ידיים ארוכות לבנות וגמגום שלא ניתן היה לדעת אם הוא מילדות, או אם להפך, רק בא להסתיר מבטא מבית. הוא התמסר לשירות הדואליזם הקרטזיאני. לשני היו פנים בעלות עוצמה, עם תווים לא שלמים. כאשר הרביץ את תורתו, קצב באגרופו את השלשות ההגליאניות. באופן מוזר, עם תום המלחמה נשארנו תקועים בתוך תולדות הפילוסופיה. נכנסנו בלי דעת להגל, הוסרל והיידגר; נחפזנו כמו כלבלבים צעירים אל תוך סכולסטיות שמרנית יותר מימי הביניים. למזלנו סארטר היה שם. סארטר, זה היה ה ח ו ן שלנו, באמת משב הרוח מהחצר האחורית (והיה פחות חשוב לדעת מה בדיוק היו יחסיו עם היידגר מנקודת המבט של ההיסטוריה העתידה לבוא). בתוך האפשרויות של הסורבון, הוא היה הצירוף הייחודי שהעניק לנו את הכוח לשאת את כינון הסדר מחדש. וסארטר מעולם לא חדל להוות, לא דגם, שיטה או דוגמא, אלא מעט אוויר טהור, משב רוח גם כאשר הגיע מפלור,⁹ אינטלקטואל ששינה באופן בלתי רגיל את מצבו של האינטלקטואל. זה טיפשי לשאול אם סארטר הוא התחלה או סוף של תנועה מסוימת. כמו כל הגופים והאנשים שיוצרים, הוא מצוי בתווך, הוא צומח מן התווך. למרות זאת, לא הרגשתי קירבה

8 [ז'רום לנדון היה המו"ל של הוצאת "חצות" בה פירסם דלז את מרבית ספריו. לנדון תרגם את ספר יונה לצרפתית (הערת המתרגם)].

9 [הכוונה כאן לקפה דה פלור בסאן ז'רמן דה פרה בפאריס (הערת המתרגם)].

לאקזיסטנציאליזם באותה תקופה, גם לא לפנומנולוגיה, באמת איני יודע למה, אבל זה היה שייך כבר לעבר כשאנחנו הגענו, יותר מדי שיטתיות, חקיינות, הבהרות ופירושים, חוץ מסארטר עצמו.

ובכן, עם תום המלחמה, תולדות הפילוסופיה סגרו עלינו, בלי ששמנו את לבנו לכך, באמתלה שאנחנו נפתחים אל עתיד המחשבה אשר אפשר שהיה בעת ובעונה אחת המחשבה העתיקה ביותר. "שאלת היידגר" איננה: האם הוא היה בחלקו נאצי? (בוודאי, בוודאי) – אלא: מה היה התפקיד שלו בהזרקה החדשה הזאת של תולדות הפילוסופיה? המחשבה, אף אחד לא לוקח את הדבר הזה ברצינות יתרה, רק אלה שמתימרים להיות הוגי דעות או פילוסופים במקצועם. אבל זה לא מונע מן המחשבה שיהיו לה מנגנוני שליטה – מנגנונים המתפקדים הלכה למעשה כשהיא אומרת לבני האדם: אל תתייחסו אלי ברצינות, אני כבר חושבת בשבילכם, אני נותנת לכם סדר, כללים ונורמות, דימוי כלשהו, שאתם יכולים להתמסר אליהם בלב שלם, כך שתאמרו: "זה לא העסק שלי, זה לגמרי לא חשוב, זה רק עניין לפילוסופים ולתיאוריות הטהורות שלהם".

ההיסטוריה של הפילוסופיה תמיד היתה לסוכן השליטות בתוך הפילוסופיה, ובאותה מידה גם בקרב המחשבה. היא היוותה גורם מדכא: איך אתם יכולים לחשוב בלי לקרוא את אפלטון, דקארט, קאנט, היידגר, ואת הספר של זה או אחר עליהם? אסכולה נהדרת של הפחדה, שמעצבת מומחים למחשבה, אבל גם גורמת לכך שמי שנשאר בחוץ מקבל בהכנעה גמורה אותה מומחיות לה הוא לועג. דימוי של המחשבה, ושממה פילוסופיה, נוסדה באופן היסטורי, מונעת לחלוטין מן האנשים לחשוב. היחס בין הפילוסופיה למדינה, אינו רק נובע מכך, שמזה זמן־מה מרבית הפילוסופים הם "מורים במוסדות ציבוריים" (גם אם בצרפת ובגרמניה לעובדה הזאת היה מובן שונה לגמרי). היחס הזה בא מעבר רחוק יותר. שכן, המחשבה שואלת את עצם הדימוי הפילוסופי שלה מהמדינה, בתור פנימיות סובסטנציאלית או סובייקטיבית נכונה. היא יוצרת מדינה רוחנית כשלעצמה, כמו משטר אבסולוטי, שאיננו חלום כלל, מפני שהוא פועל הלכה למעשה בתוך הרוח. מכאן החשיבות של מונחים כמו אוניברסליות, שיטתיות, שאלה ותשובה, שיפוט או הכרה [reconnaissance, recognition], רעיונות צודקים, תמיד להיות בעל רעיונות צודקים. מכאן חשיבותן של תימות כמו רפובליקה של הרוח, חקירה של השכל [entendement], בית דין של התבונה, "זכות" טהורה של המחשבה, עם שרי פנים ופקידים של המחשבה הטהורה. הפילוסופיה מוצפת כולה בתכנית להיעשות השפה הרשמית של המדינה. כך פעולת המחשבה מתיישבת עם המטרות של המדינה הממשית, עם המשמעויות

השליטות ובוודאי עם דרישותיו של הסדר המכונן. ניטשה סיכם את כל מה שיש לומר על כך בשופנהאור כמחנך.¹⁰ מה שנרמס, מה שמזוהה בתור מפגע, זה כל מה שנמצא בזיקה למחשבה ללא דימוי, הנוודות, מכונת המלחמה, ההיעשויות, הזיווג שלא כדרך הטבע, הלכידה והגניבה, הבין-שתי-ממלכות, השפה המינורית או הגמגום בשפה, וכו'.

לא רק הפילוסופיה וההיסטוריה שלה, בוודאי גם תחומים אחרים יכולים להיות למדכא את המחשבה. אפשר לומר היום שמעמדה של ההיסטוריה של הפילוסופיה הידרדר, וש"המדינה אינה זקוקה עוד לשיעור הענישה של הפילוסופיה". מתחרים חמורי סבר כבר נטלו את מקומה. האפיסטמולוגיה המשיכה את דרכה של ההיסטוריה של הפילוסופיה. המרקסיות חורץ את דינה של ההיסטוריה, או אפילו זוקף בית דין של העם באופן מדאיג יותר מן האחרים. הפסיכואנליזה הולכת ומתעסקת בהדרגה ב"מחשבה" בתור פונקציה, ולכן אין היא נקשרת בבלשנות ללא סיבה. אלו הם מנגנוני השליטה החדשים בתוך המחשבה עצמה: מרקס, פרויד וסוסיר מרכיבים גורם מדכא מאלף בעל שלושה ראשים, שפה מאז'ורית שלטת. פירוש, טרנספורמציה והיגר הן הצורות החדשות של הרעיונות ה"צודקים". אפילו הסמן התחבירי של חומסקי הוא בראש ובראשונה סמן של שליטה. הבלשנות הועלתה על נס באותו זמן שבו התפתחה השליטה של האינפורמציה, היא הכפיפה את דימוי השפה ואת דימוי המחשבה שלה ביחס ישיר לצווי השעה ולארגון המליצות הנדושות. לשאול אם הפילוסופיה מתה, כלל לא חשוב, בעוד הרבה תחומים אחרים ממשיכים למלא את תפקידה. אנחנו לעומת זאת לא דורשים לעצמנו חזקה על השיגעון, ככל שהשיגעון עובר בעצמו דרך אחדותם של הפסיכואנליזה והבלשנות, כך הוא נשטף ברעיונות צודקים, בתרבות איתנה או בהיסטוריה ללא היעשות, כך הוא ממליך לעצמו ליצנים, פרופסורים ומנהלים קטנים.

ובכן, התחלתי את דרכי בתולדות הפילוסופיה כשהיה להן הכרח עדיין. לא הצלחתי להימנע מכך, לשם עצמי. לא סבלתי את דיקרט, הדואליזם והקוגניטו, אף לא את הגל, השלשות והעבודה של השלילה. אז אהבתי מחברים שנדמה היה שיש להם חלק בתולדות הפילוסופיה, ועם זאת חמקו מהן מכיוון אחד או מכל העברים: לוקרציוס, שפינוזה, יום, ניטשה, ברגסון. מן הסתם, כל היסטוריה של הפילוסופיה מקדישה פרק לאמפיריציזם: לוק וברקלי מוצאים בה את מקומם, אבל אצל יום יש דבר מוזר מאוד שמזיז את האמפיריציזם מן היסוד, נותן לו

עוצמה חדשה, פרקטיקה ותיאוריה של יחסים, של ר, המוסיפות לתפקד גם אצל ראסל ווייטהאד [Whitehead], אבל נעשות תת־קרקעיות או שוליות בהשוואה לחלוקות הגדולות, גם כאשר הן נותנות השראה לתפישה חדשה של הלוגיקה או של האפיסטמולוגיה. כמובן, ברגסון נכלל בתולדות הפילוסופיה מבית היוצר הצרפתי; אך עם זאת יש בו דבר שאינו נטמע, לכן הוא יוצר טלטלה, הופך מושא ללעג של כל מתנגדיו, מושא לכל־כך הרבה שנאה, לא רק בעניין של המִשָּׁךְ, אלא גם בשל התיאוריה והפרקטיקה של היעשויות מכל המינים, של ריבויים המתקיימים יחדיו. ושפינוזה, קל להושיב אותו על הכיסא הבכיר ביותר על הרצף של הקרטזיאניזם; אך הוא עולה על גדותיו מכל עבר, אין מת־חי שמרים בעוצמה רבה כל־כך את אבן קברו ואומר למצהיר: אני אינני משלכם. לשפינוזה הקדשתי את עיקר מרצתי מתוך שמירה על הנורמות של תולדות הפילוסופיה, אף על פי שבכל פעם שאני קורא אותו, הוא הראשון שגורם לי לחוש את משב הרוח שדוחף אותך מאחור, את מטאטא המכשפה שגורם לך לדהור. שפינוזה, עוד לא התחלנו להבין אותו, אני לא פחות מאחרים. כל אנשי המחשבה הללו הם מבנה שברירי, ועם זאת הם נסחפים בתוך זרמי חיים שאין להכניעם. הם לא נעים אלא מתוך עוצמה חיובית, של אישור. הם מקיימים מעין פולחן של החיים (אני חולם לכתוב הערה לאקדמיה למדעי המוסר, להוכיח שהספר של לוקרציוס לא יכול להיחתם בתיאור של התפשטות מחלת הדֶּבֶר, שזוהי המצאה, זיוף של הנוצרים שהתאוו להראות שהוגה נלוז חייב לגמור בצל החרדה והפחד). מלבד ניטשה ושפינוזה, לכאורה אין בין ההוגים הללו דבר, ובכל זאת יש ביניהם יחס. אפשר לומר שדבר־מה מתחולל ביניהם, במהירויות ובעצימויות [intensités] שונות, דבר שאינו נמצא אצל האחרים או אצל האחרים, אלא במרחב אידיאלי שאינו קיים עוד בהיסטוריה, עוד פחות בתור דיאלוג בין מתים, אלא בשיחה בין־כוכבית, בין כוכבי לכת שאין בהם שוויון כלל, כוכבים שההיעשויות השונות ביניהם יוצרות בלוק נייד אשר יש ללכוד, בין גניבה לגניבה, שנות אור. אחר כך פרעתי את חובותי, ניטשה ושפינוזה זיכו אותי מאשמה. אז כתבתי ספרים נוספים לשם עצמי. מכל מקום אני חושב שמה שהעסיק אותי היה לתאר את פעולת המחשבה, ביצירה של מחבר או לשם עצמה, כל עוד היא מתנגדת לדימוי המסורתי שהפילוסופיה הטילה וזקפה כדי להכפיף אותה ולמנוע ממנה לעבוד. אבל אני לא רוצה לפתוח מחדש בהסברים הללו, כבר ניסיתי להגיד את כל זה במכתב לחבר, מישל קרסול, שכתב עלי דברים נדיבים ומרושעים מאוד.

הרבה דברים השתנו לאור המפגש שלי עם פליקס גואטרי. לפליקס היה עבר פוליטי ארוך, ועבודה פסיכיאטרית. הוא לא היה "פילוסוף בהשכלתו", אבל הוא

היה היעשות-פילוסוף, והיעשויות רבות אחרות. הוא לא עצר. אנשים מעטים נותנים את הרושם שהם זזים בכל רגע, לא שהם משתנים, אלא זזים בשלמותם על מנת לחוות בגופם, לומר מלה, להגות קול, כמו קלידוסקופ שבכל פעם מעלה צירוף חדש. תמיד אותו פליקס, אך השם הפרטי מורה על דבר מה שהתחולל, ולא על סובייקט. פליקס הוא איש של קבוצה, של להקות או שבטים, ועם זאת הוא איש בודד, מדבר מאוכלס בכל הקבוצות הללו, בכל חבריו, בכל ההיעשויות שלו. לעבוד בשניים, הרבה אנשים עשו את זה, האחים גונקור, ארקמן-שאטריאן, לורל והארדי. אבל אין לזה חוקים, נוסחאות כלליות. בספרים הקודמים שלי, ניסיתי לתאר פעילות כלשהי של המחשבה; אבל לתאר אותה, זה לא היה עוד להפעיל את המחשבה באופן הזה. (באותה מידה, לצעוק "יחי הרבים", זה עדיין לא לעשותם, יש לעשות את הרבים. אותו דבר, לא מספיק להגיד: "יחוסלו הז'אנרים", יש לכתוב בצורה כזאת שהלכה למעשה לא יהיו יותר "ז'אנרים", וכו'). הנה, עם פליקס, כל זה נעשה אפשרי, גם אם נכשלנו. אנחנו היינו שניים, אבל מה שהיה חשוב בשבילנו היה פחות לעבוד יחד, מאשר המעשה המוזר הזה של לעבוד בין השניים. פסקנו מלהיות "מחבר". ואותו בין-השניים הוביל לאנשים אחרים, שונים מעברי שלי, שונים מעברו שלו. המדבר התפשט, ובד בבד הלך והתאכלס בהדרגה. בכלל לא היה לזה קשר עם אסכולה, עם תהליכי הכרה, אלא יותר מכך עם מפגשים. וגם כל העניינים הללו של היעשויות, של זיווג שלא כדרך הטבע, אבלוציה לא-מקבילה, דו-לשוניות, וגניבת מחשבות. זה מה שקרה לי עם פליקס. אני גנבתי את פליקס, ואני מקווה שהוא עשה אותו הדבר ביחס אלי. את יודעת איך אנחנו עובדים, אני שב ואומר זאת כי נדמה לי שזה חשוב, אנחנו לא עובדים יחד, אנחנו עובדים בין השנים. בתנאים הללו, מן הרגע שיש סוג כזה של ריבוי, זה עניין פוליטי, של מיקרופוליטיקה. כמו שפליקס אומר, לפני ההוויה יש פוליטיקה. אנחנו לא עובדים, אנחנו מתמקחים. מעולם לא עבדנו באותו הקצב, תמיד יש בינינו פער: מה שפליקס היה אומר לי, רק כעבור שישה חודשים יכולתי להבין ולעשות בזה שימוש; מה שאני אמרתי לו, הוא הבין מיד, לדעתי מהר מדי, הוא היה כבר במקום אחר. לפעמים כתבנו על אותו מונח, ושמנו לב שאנחנו לא מבינים אותו כלל באותו האופן: כך "גוף ללא איברים". או דוגמא אחרת. פליקס עבד על החורים השחורים; המונח האסטרונומי הזה הילך עליו קסם. חור שחור, זה מה שלוכד אותך ולא מניח לך להיחלץ. איך להיחלץ מחור שחור? איך לחלץ שדר מתוך חור שחור? שואל פליקס. מנגד, אני עבדתי על קיר לבן: מה זה קיר לבן, מה זה מסך, איך לשייף את הקיר, ולהעביר קו מילוט? לא מיזגנו את שני המונחים, הבחנו שכל אחד

נטה מעצמו אל האחר, אבל בדיוק כדי לייצר דבר שלא היה אצל האחד ולא אצל האחר. מפני שחורים שחורים על קיר לבן למעשה יוצרים פרצוף, פרצוף רחב עם לחיים צחורות ומנוקבות בעיניים שחורות, אמנם זה עדיין לא דומה לפרצוף, ליתר דיוק זה המערך או המכונה המופשטת שמייצרת פרצוף. פתאום, הבעיה צצה, פוליטית: מהן החברות, הציוויליזציות שזקוקות למכונה הזאת שתעבוד, כלומר תייצר, "תקדר" באמצעות הפרצוף את הגוף כולו ואת הראש, ולשם איזו תכלית? זה לא מובן מאליו, פרצוף של אהוב, פרצוף של מנהיג, ההתפרצות של הגוף הפיזי והחברתי... הנה ריבוי אחד, עם שלושה ממדים לפחות, אסטרונומי, אסתטי ופוליטי. לעולם איננו עושים שימוש מטאפורי, איננו אומרים: זה "כמו" חורים שחורים אסטרונומיים, זה "כמו" בד ציור לבן. אנחנו משתמשים במושגים דה־טריטוריאליים, כלומר כאלה שהופקעו מתוך התחום שלהם, כדי ליצור רה־טריטוריאליזציה במונח אחר, ה"פרצוף", ה"פרצופיות" בתור פונקציה חברתית. גרוע מזה, הרבה אנשים לא חדלים להיות שקועים בתוך חורים שחורים, נעוצים על קיר לבן. זה בפירוש כך, להיות מזוהה, מסומן, מוכר: מערכת מחשבים מרכזית עובדת כמו חור שחור ומסירה אבק מקיר לבן ללא קווי מיתאר. אנחנו עושים שימוש מילולי בשפה. הנה בדיוק, האסטרונומים מעלים על הדעת את האפשרות שבצביר כדורי, כל מיני חורים שחורים מצטברים במרכז בתוך חור אחד של מסה די גדולה... קיר לבן – חור שחור, בשבילי זוהי דוגמא טיפוסית של האופן שבו העבודה נערכת בינינו, בלי איחוד ובלי הצמדה, אלא כקו שבור שחולף בין שניים, התרבות, זרועות.

זוהי שיטה של pick-up. לא, "שיטה" זו לא מלה טובה. אלא pick-up בתור הליך, זוהי מלה של פאני, היא רק חוששת שזה ייראה כמשחק מלים מיותר. pick-up זה גמגום. אין לו ערך אלא בתור היפוך ל־cut-up של בורוז: לא חיתוך, קיפול או כיפוף, אלא הכפלה על פי תחומים מצטלבים. ה־pick-up או הגניבה הכפולה, האכולוציה הלא־מקבילה לא נעשית בין שני אנשים, היא נעשית בין שני רעיונות, כל אחד עושה את הדה־טריטוריאליזציה שלו באחר, על פי קו או קווים שאינם נמצאים, לא אצל האחד ולא אצל האחר, ושמוליכים "בלוק". אני לא רוצה להרהר בעבר. בימים אלה, פליקס ואני משלימים ספר גדול. כמעט סיימנו, זה יהיה האחרון. אחר כך נראה. נעשה משהו אחר. אני רוצה לדבר על מה שאני ואת עושים עכשיו. אף לא רעיון אחד מהרעיונות שמגיעים מפליקס, מכיוונו של פליקס (חור שחור, מיקרו־פוליטיקה, דה־טריטוריאליזציה, מכונה מופשטת, וכו'), זה הרגע, או לעולם לא, לתרגל את השיטה: את ואני, אנחנו יכולים לעשות בה שימוש בתוך בלוק אחר או בכיוון

אחר, עם הרעיונות שלך עצמך, באופן שבו אנו יוצרים דבר שאינו של אף אחד מאיתנו, אלא בין 2, 3, 4... n. זה לא עוד "x מסביר את x, על החתום x", "דלז מסביר את דלז, על החתום המראיין", אלא "דלז מסביר את גואטרי, על החתום אַת", "x מסביר את y על החתום z". כך השיחה תיעשה פו נ ק צ י ה אמיתית. בצד של...¹¹ יש להרבות את הצדדים, לשבור כל מעגל לכדי מצולעים.

מצרפתית עילי ראונר

11 [”בצד של...” דלז מרמז כאן על שמות הספרים של פרוסט: בצד של סוואן, בצד של גרמאן (הערת המתרגם)].

פרדיננד סלין

הסגנון נגד הרעיונות, המתקפה הגדולה שלי נגד הפועל

לואי פרדיננד סלין (1894–1961) הוא מן הסופרים מעוררי המחלוקת ביותר במאה העשרים. בצעירותו נפצע במלחמת העולם הראשונה, נטל חלק בסחר הקולוניאליסטי הצרפתי ביבשת אפריקה ועבד בתור רופא לעניים בפרברי פריז. דעותיו האנטישמיות וברירתו מצרפת במחיצת מנהיגי משטר וישי ב-1944, הביאו לכך שיצירתו הוחרמה לאחר מלחמת העולם השנייה והוא עצמו נידון לכלא, לגלות כפויה, לעוני ולקלון. ספרו הראשון **מסע אל קצה הלילה**¹ (1932), מוקיע את עוולותיו ואכזריותו של המין האנושי דרך שלוש תחנות יסוד של המאה העשרים: המלחמה באירופה, הקולוניאליזם באפריקה, והקפיטליזם באמריקה. המסע של סלין הוא אבן דרך בפואטיקה של הרומן, מאחר והשכיל ליצור מישלב כתיבה דיבורי בעל מקצב מסחרר. יתר ספריו, שטרם תורגמו לעברית, מרחיקים לכת עוד יותר בשכלול התנועה הסגנונית וביצירת אינטנסיביות צלילית ורגשית של ההוויה הסלינית: עולם של אלימות והרס, מרקם גס של השתלחיות ונאצות, גרוטסקות חולניות ופרוצות, רגעים ארוכים של קהות חסרת אחיזה, המבטאים כולם את החוויה האנושית המפוקפקת והכנה ביותר.

הטקסט המובא להלן הוא ראיון שנערך עם סלין ב-1957. זהו אחד מן הטקסטים הבודדים שבהם סלין מתאר את משנתו הספרותית ומביע דעתו על סופרים בני זמנו, ובנושא מלאכת הכתיבה הספרותית בכלל והחשיבות הסגנונית בפרט. למקרא הראיון, מתברר פתאום שהדיבור של סלין, כפי ששועתק אל הראיון הכתוב, מוסר משהו מן התנופה המוסיקלית והמזג העומדים ביסוד הכתיבה שלו.

ע.ר.

אז קדימה! אפילו שחייתי במקומות רבים כל-כך, במזג אוויר אחר, ובתנאים אחרים, אתה דורש ממני עכשיו לומר את דעתי על יצירות המופת שלי בתוך תפאורה של כיסא חשמלי... אבל זה לא מטריד אותי בכלל, אני אומר את כל

1 מסע אל קצה הלילה, מצרפתית אילנה המרמן, עם עובד, תשנ"ד.

מה שעולה על דעתי, אף אחד לא ימנע ממני לדבר. אז הנה, אתה רואה – אני אתקדם מהר, כי אני חושב שהדברים האלה עולים הרבה כסף, צריך להיות חסכן במלים – עוד רגע אני אדבר על מה שאני יודע ועל מה שקראתי.

יש פרק מבריק בזיכרונות של ז'ורז' סאנד² (יותר לא קוראים את הספרים שלה, אבל את הזיכרונות של ז'ורז' סאנד קוראים, אני בתשומת לב קראתי אותם), כשהיתה נערה, רצתה להיחשף אל החיים, היו לה רעיונות שמאלניים, שמאל קיצוני אפילו לתקופה. קיבלו אותה בזרועות פתוחות, פתחו בפניה דלתות, היה לה ייחוס משפחתי ושם שהלך לפניה – זה ידוע, היא היתה נינה של הנסיך מסקסוניה – הסלונים הגדולים נפתחו בפניה, ויותר מכך הסלונים של חברי האריסטוקרטיה הישנה, האריסטוקרטיה האמתית! זאת שהיתה עדיין קיימת, שיצאה מהחצר של לואי ה-16, בקושי רב! אפילו מהחצר של לואי ה-15. היא היתה מביטה בחברי האריסטוקרטיה האלה בתימהון גדול: האופן שבו ליהגו, התנועעו, הגישו זה לזה עוגיות קטנות, כשקירבו כיסאות, הרחיקו אותם מחדש, הסתירו את הפאות שלהם בין השדיים של הגברות, ואז תחבו אותן מתחת לישבן שלהם, ואז הרעיפו אלפי חסדים, אלפי התחנחנויות קטנות... זה היה מתמיה לראות את הזקנים הללו, בני תקופה נעלמת, כשעשו העוויות רבות כל-כך.

ובכן, באופן אישי, אני מוצא שזה פרק מהותי! – אני חושב שפרוסט עצמו השתמש בו לא מעט, בפרק הידוע שלו על האנשים שמזדקנים בבת אחת;³ זה פרק מפורסם, אבל בנקודה הזאת אני חושב שז'ורז' סאנד הקדימה אותו, זה באמת מאמץ ספרותי גדול ביותר. – הנה ככה, ככה אני מרגיש כשאני קורא ספר; יש לי תחושה שאנשים עושים העוויות. הם עושים תנועות מוגזמות, מיותרות לחלוטין. הם לא הולכים ישר אל העניין, הם מסתובבים סביבו, הם מקרבים כיסאות, הם עושים הקדמות; אבל הם לא הולכים ישר אל העצב (nerf), אתה אתי, אל הרגש; לזה הם לא הולכים בכלל.

אז הנה: במלה אחת, אני מסתכל על הרומנים של בני זמני, ואני אומר לעצמי: "יש בזה כבר עבודה, אבל עבודה מיותרת". הנה זה מה שאני חושב. כי הם לא במשקל של התקופה, אפילו לא בטון שלה. הטון של התקופה, ובכן, אלוהים... צריך להבין שהרומן, כיוון שמדובר ברומן, כי על הדבר הזה דורשים

2 ז'ורז' סאנד (George Sand, 1804 - 1876) ראו למשל: פרנסואה העזובי, מצרפתית יהושע קנז, עם עובד, תשנ"ג.

3 סלין מתייחס כאן לפרק של פרוסט המכונה "מחול הראשים" (Le Bal de Têtes) מתוך הספר הזמן שנמצא (Le Temps Retrouvé) החותם את בעקבות הזמן האבוד.

ממני לומר את דעתי, לרומן אין יותר התפקיד שהיה לו: הוא כבר לא גוף של מידע. בזמנים של בלזאק, למדו על חייו של רופא כפרי אצל בלזאק; בזמנים של פלובר, על חייה של נואפת בתוך בובארי, וכו' וכו'. עכשיו אנחנו מודעים לכל הפרשיות הללו, מודעים לחלוטין: דרך העיתונות, דרך בתי המשפט, דרך הטלוויזיה, דרך המחקרים הרפואיים והחברתיים. הו! יש סיפורים שלמים, עם מסמכים, עם תמונות... אין יותר צורך בזה. אני חושב שהתפקיד התיעודי, ואפילו הפסיכולוגי של הרומן נגמר, הנה זאת דעתי. אבל אז, מה נשאר לו? ובכן, לא נשאר לו הרבה, נשאר לו הסגנון, וגם הנסיבות שהאדם מצוי בהן.

פרוסט היה מצוי בעולם של החברה הגבוהה, אז הוא מספר עליה, אתה אתה? מה שהוא רואה, ומן הסתם גם את הדרמות הקטנות של משכב זכר. טוב. בסדר גמור. אבל בסופו של דבר צריך להיות על המסלול שהחיים מציבים אותך, לא לצאת יותר ממנו, כך שתוכל לאסוף את כל מה שיש, ואז להמיר את זה בסגנון. כן, שאלה של סגנון... הסגנון של כל הרומנים הללו, אני מוצא בהם טון של תיכונסט, טון של העיתון היומי, אותו טון של עורכי דין, אותו טון של הצהרות בבית המשפט, כלומר סגנון פועלי, מליצי אולי, אבל מכל מקום לעולם לא עם רגש. אני מביט בהם כמו שבוודאי האימפרסיוניסטים הביטו בציירים של תקופתם, אשר החזירו להם עין תחת עין, מבט תחת מבט. זה ברור שהאימפרסיוניסט, כשהשווה לכנסיה מהעיר אוור דרך צייר של התקופה, צייר טוב של התקופה, זה הרי לא היה ואן גוך! הצייר האחר היה אומר: "זה נורא, זה נפשע, להרוג אותי!" הנה ככה, הם עדיין חושבים על הספרים שלי ככה, זה ברור.

אני אומר לעצמי שמה שהם עושים, זה רומנים מיותרים, כי מה שקובע, זה הסגנון, ולסגנון, אף אחד לא מוכן להכפיף עצמו. זה דורש המון עבודה, ואנשים לא יודעים לעבוד, הם לא חיים בשביל העבודה, הם חיים בשביל להתענג מהחיים, כל זה לא מאפשר הרבה עבודה. האימפרסיוניסטים ידעו לעבוד הרבה. בלי עבודה, אין כל-כך מה לעשות. יש המבע הטבעי: זה באמת טבעי מאוד, המבע הטבעי. אבל זה צריך להחזיק על הרף. כדי שזה יחזיק על הרף, זה דורש מאמץ גדול מאוד.

נדמה לי ששם בהחלט יש מה לעשות, ליצור סגנון. כן, סופר עם סגנון, אין הרבה בתקופה, אתה יודע. בלי להיות יומרני מדי אין הרבה כאלה. יש שלושה-ארבעה בדור – צריך להגיד את האמת, כיוון שאם אני לא אגיד, אף אחד לא יגיד. הם עצמם נשכחים, אחר כך; הם לא שורדים אלא לרגע קצר. בדרך כלל יש מושג על החיים, פילוסופיה כללית, שמדמה את החיים לנצח, החיים מתחילים

בגיל שישים, חמישים... לא! לא! החיים הם בני חלוף! הזמן הוא זה שמושל, והזמן לא מאריך תמיד. ז'ורז' סאנד לעגה להעוויות המקומטות של אנשי החצר לשעבר. אבל היא עצמה, אילו התבוננו בה היום, היינו חושבים שהיא מגוחכת לחלוטין. לכן יש זמן, זמן מדויק. תראה את הסיפורים הגדולים. מה מחזיק את התיאטרון? שום דבר כמעט. תמיד חוזרים אל שקספיר, בטח. שקספיר, יש לו התלבושת שלו, זה מציל אותו. הוא נמצא מחוץ לתקופה שלו. שם הוא ניצח. בעוד שאם משחקים את שקספיר בתלבושת של עיר, ניווכח שזה גרוע מאוד, זה לא עושה את הרושם. יש התנגשויות בין כל מיני גורמים.

אז אומרים: הרומנים של סלין, זה מעיק, זה מדכדך וכו': כי זה לא בסגנון של תיכוניסט, בסגנון המקובל, בסגנון של העיתון היומי, בסגנון המושכל. סגנונות שבאמת מוכתבים, באופן רשמי, שמובטחים, ויובטחו, אני אומר לכם למה, לאט-לאט.

אני חוזר לסגנון הזה. הסגנון הזה, הוא נוצר באופן מסוים, הוא מאלץ את המשפטים לצאת בעדינות מהמשמעות הרווחת שלהם, להוציא אותם מהצירים, אם לומר כך, להזיז אותם ממקומם. וכך לאלץ את הקורא בעצמו להזיז את המובן ממקומו. אבל בעדינות יתרה! הו! בעדינות יתרה! כי כל זה, אם אתה עושה את זה בכבוד, אתה אתי? זה מסורבל, בלתי נסבל. לכן זה דורש המון ריחוק, רגישות; זה מאוד קשה לעשות, כי צריך לחוג סביב. מסביב למה? מסביב לרגש.

הנה כאן, אני חוזר אל המתקפה הגדולה שלי נגד הפועל. אתה יודע, בכתבי הקודש, כתוב: "בראשית היה ה פ ו ע ל" ⁴ לא! בראשית היה הרגש. הפועל בא אחר כך כדי להחליף את הרגש, כמו שהדילוג מחליף את הדהירה, אף על פי שהמצב הטבעי של הסוס זה לדהור; תובעים ממנו לדלג. הוציאו את האדם מהשירה הרגשית כדי להכניס אותו אל הדיאלקטיקה, כלומר אל הגיבוב, אתה אתי? או אל הרעיונות. הרעיונות, אין דבר יותר וולגארי. האנציקלופדיות מלאות ברעיונות, יש ארבעים כרכים, עבים, מלאים ברעיונות. טובים מאוד בעצם. מעולים. שהטביעו חותם. אבל לא זאת השאלה. זה לא התחום שלי, הרעיונות, המסרים. אני לא אדם של מסר. אני לא אדם של רעיונות. אני אדם של סגנון. הסגנון, גברתי, כולם נעצרים לפניו, אף אחד לא ניגש אל העסק הזה,

4 בחרתי לשמור על התרגום המילולי מצרפתית: "Au commencement était le Verbe". אף על פי שבעברית הפסוק הפותח של הבשורה על פי יוחנן מתורגם "בראשית היה הדבר". המלה פועל (verbe) מגיעה מוורבאלי (verbale) מילולי, דיבורי, דברי. פעולת הבריאה נעשית באמצעות הלשון, ומכאן ריבוי המשמעויות שיש לה בטקסט הנוכחי.

כי זו עבודה קשה מאוד. זה דורש לקחת את המשפטים, כבר אמרתי את זה, ולהוציא אותם מהצירים. או דימוי אחר: אם אתה לוקח מקל ואתה רוצה שהוא ישתקף בצורה ישרה על פני המים, אתה צריך לעקם אותו קודם, כי שבירת האור גורמת לכך שאם אני אשים את המוט שלי כפי שהוא בתוך המים, הוא יראה שבור. צריך לשבור אותו לפני שטובלים אותו במים. זאת עבודה רצינית. עבודה של מסגנן.

לפעמים אנשים באים לכאן ואומרים לי: "נראה שאתה כותב בקלילות". בכלל לא! אני לא כותב בקלילות! אלא בקושי רב! וזה הורג אותי לכתוב, בנוסף לכל. זה צריך להיות מאוד מאוד חד, מאוד מעודן. זה מצריך 80,000 עמודים כדי להגיע ל-800 עמודים של כתב היד, שם פשוט העבודה מחוקה. לא רואים אותה. הקורא לא אמור לראות את העבודה. הקורא, הוא עובר אורח. הוא קנה את מושבו, הוא קנה את הספר. הוא לא עסוק במה שקורה בחדר המנועים, הוא לא עסוק במה שקורה על הסיפון, הוא לא יודע כיצד מנווטים את הספינה. בשבילו, הוא רוצה להתענג. את העדנה. יש לו הספר, הוא צריך להתעדן. האחריות שלי זה לגרום לו להתעדן, ולשם כך אני מעביד את עצמי. אני רוצה אם כן שהוא יגיד לי: "אח! אתה עושה את זה... אח! זה קלי קלות... אח! אלוהים, אם היתה לי אני הקלילות שיש לך!" אבל בשם אלוהים, אין לי קלילות בכלל! לחלוטין לא. בכלל לא. הטיפוסים האלה הם הרבה יותר מוכשרים ממני. אני פשוט יושב לעבוד. לעומת זאת, בשבילם, העבודה, הם בחיים לא ישבו לעבוד, הם חסרי ריכוז. זאת בעצם ההרפתקה כולה.

אז אומרים: "טוב. בסדר גמור. הוא עושה שלוש נקודות, שלוש נקודות...". אתה יודע, שלוש נקודות. האימפרסיוניסטים עשו שלוש נקודות. קח למשל את סרה (Seurat),⁵ הוא שם שלוש נקודות בכל מקום אפשרי; הוא הרגיש שהציור שלו מתנפח, מתעופף. הוא צדק, האיש הזה. זה לא יצר אסכולה גדולה. אבל מכבדים אותו מאוד, את סרה, קונים אותו בהרבה כסף. בסופו של דבר, אי אפשר להגיד שהיו לו תלמידים. אני לא יודע אם הרבה הולכים אחרי. אבל אל דאגה. אני, לוקחים ממני קצת, חתיכה מכאן, משם, אבל לא הרבה. זה קשה מדי. אותו דבר אצל סרה... אין לו ממשיכים.

אני אגיד לך למה. אני אלך רחוק יותר. חשבתי הבוקר למה ישנה התנגדות לשנות את הסגנון. לעתים קרובות הציוויליזציות הגדולות שינו סגנון. אני מדבר

5 זור' סרה (George Seurat 1859-1891), צייר צרפתי פוסט-אימפרסיוניסטי. נחשב לאבי הפואנטואליזם והדיביזיוניזם, שהיוו פיתוח מדעי של הציור האימפרסיוניסטי. ראו למשל: "יום ראשון אחר הצהריים על גדות האי'לה גרנד ז'אט".

על הציוויליזציות הגדולות שנעלמו, נשכחו, אם זה השומרים, או הארמים, כל הציוויליזציות הללו, היו ארבעים, חמישים כאלה, בין הפרת והחידקל, שהיו להן משוררים, שהיו להן סופרים, שהיו להן מחוקקים. לעתים קרובות הם שינו סגנון. הצרפתים, לעומת זאת, נשארו כבולים; הם כבולים לסגנון וולטר, דווקא לא היתה לו צורה כל-כך מכוערת, אבל בורז'ה, אנאטול פראנס, המשיכו לחקות אותו, ואחריהם עשו את זה כולם. יצא לי לקרוא את מאה השנים האחרונות של החוברת של שני העולמות.⁶ תוכל למצוא שם רק סוגים שונים של רומנים קלים; צריך רק להוסיף להם טלפונים, מטוסים, וזה ילך טוב מאוד. נשארנו תחת השפעה של סגנון אחד.

כיוון שאני חושב שכדי שיהיה לנו סגנון חדש, צריך ציוויליזציה חדשה מאוד, חזקה מאוד יותר נכון. קח למשל את הסינים עכשיו, הם נושכים את השפתיים ובהדרגה נפטרים מהאותיות שלהם, מהסגנון שלהם אפילו, אתה הרי יודע שהשפה הסינית היא שפה מאוד מסובכת, שנעשתה מובנת הודות לתחבולות של כת מסוימת. אז הנה, להם היה האומץ, והיה להם הכוח, כמו שאומרים, התשוקה להיפטר כליל מהסינית העתיקה כדי ליצור סינית אחרת חדשה יותר. וזה, זה לא מגיע... שים לב, האמריקאים אף פעם לא עשו שום דבר חדש. כשהם מחפשים מלה, הם חופרים בלטינית, עד יזע, הם מעולם לא המציאו שום דבר חדש. קשה מאוד להמציא מלים, קשה מאוד לשנות סגנון. עד כדי כך קשה, שאני חושב שזה מה שבאמת הכרחי לציוויליזציה הצרפתית הקטנה שלנו, כדי שהיא תאריך עוד ארבע-מאות שנה, ארבע-מאות, לא כלום. אז הם התקבעו על זה, אני יכול לומר, כי אין להם יותר הכוח, התשוקה הדרושה כדי לשנות סגנון. הם לא יכולים.

אתה יודע, במשך עשרים שנה הייתי רופא בקלישי, במוסד הרפואי לעניים בקלישי והתעניינתי בתולדות קלישי. קלישי-לה-גארן (Clichy-la-Garenne), קרוב לפריז. מינתי היסטוריון שיהיה אחראי על זה, חבר שלי, הוא כבר לא בחיים היום. קראו לו סרווי (Sérouille). כתבתי מבוא – ביטלו את המבוא ואת הספר, כיוון שכל זה, זה נאסר לפרסום; לא חשוב. במשך ההיסטוריה של קלישי קרו מקרים יוצאי דופן, אבל מקרה אחד היה משעשע, זה היה ברגע מסוים, בסביבות 1870, היה כומר בקלישי שאמר: "האנשים פה בכלל לא מבינים לטינית, אני נותן להם את המיסה לשווא; אני אתן את המיסה בצרפתית." אח! אבל אז הוא

6 *La Revue des Deux Mondes* – כתב עת לספרות ופילוסופיה שנוסד ב-1829 ומוסיף לראות אור עד היום.

ננוף בידי ועדת הפולחן, ולבסוף הוא גורש מהכנסייה וחזרו להגיד את המיסה בלטינית. למה? שאלתי את סרויי. הוא הרבה בזה הרבה ואמר לי: "כיוון שיותר לא היה שם די להט". חד וחלק. זאת ההיסטוריה: הלהט. תראה את הרוסים, הם לא משתנים הרוסים, אתה אתי? יוצא מכך שאין להם הרבה להט. לצרפתים אין יותר להט כדי לשנות את לשונם, בפירוש אין להם די אנרגיה לזה.

באופן יותר וולגארי ויותר ברור אני יכול לתת דוגמא נוספת מתוך הפרסומות של העיתונים שאני קורא, השבועונים החשובים. אני לא מסתכל יותר מדי על הטקסט, זה לא מעניין. אני מסתכל על הפרסומות. הן מאפשרות לי להבין מה אנשים מבקשים לעצמם. זה עולה הרבה כסף, הפרסומות, לכן זה לא נעשה סתם. יש ביקוש למרגרינה. אני רואה סבתא אחת וסבא אחד. הסבתא אומרת: "אני אעשה שימוש במרגרינה x". והסבא המצויר עונה: "את משוגעת! בגילנו, כבר לא משנים הרגלים!" ובכן, זה בדיוק המקרה של צרפת. צרפת עברה את הגיל שבו משנים הרגלים. זה די בטוח, לגמרי בטוח, שהיא לא תשנה את הסגנון רק כדי לתת לי סיפוק. אז אני, אני אמשיך להתגרד בתוך הפרפקציוניזם שלי, החידודים שלי, אפילו שאין בזה שום תועלת. תמיד ימשיכו לפרסם סופרים כמו בורז'ה או אנאטול פראנס, משפטים מסודרים היטב, וכו'. באמת, זה מתכון לתהילה ולא לשום דבר, זה באמת הבל הבלים. אני עצמי כבר שקוע בייאוש מזה ואני מבקש את סליחתך בצער רב. אני מתכוון, אני רק יכול להניח לכל זה. אין לי עוד משהו חשוב להגיד. לא... לא... אני מודה לך. זה בסדר ככה. אני חושב.

מצרפתית עילי ראונר

דוד לוין

שכנים

א

"חכי לי שם, אתה אומר, חכי ליד העץ שלא מאבד עלים, חכי במקום שהשרשים גלויים מתפתלים, במקום שזרעתי על אזנה מלים. לאיזה שם אתה מתפונן, שם של בקר או שם של צהרים. שם של פצוחים או שם של בלי ידים. לאיזה מלים, שלוחצות על הלב או של שמיקה רכה. היו כל כך הרבה שם, כל כך הרבה עצים שלא אבדו עלים, כל כך הרבה מלים התפתלו, צפרו נאחזות בשרשים. תגיד לי שם אחד או שנים. תגיד לי שם שהחזיק מים. שהיו לו רגלים. תגיד לי".

ב

"מה את ממלמלת, מה את אומרת שוברת מלים גועשת. למה הגמגום רחל, מי עשה לך מה. אתמול היה הכל בסדר, הלכנו למסעדה, ראינו סרט. היתה נשיקה ושניה ושלישית ואחר כך צעקה נהדרת, דברים שגבר אוהב באור, אשה בחשכה. אתמול היה הכל בסדר. עכשו גמגום ודמעות ופה חצי פתוח. מה קרה רחל, מה קרה בין הצעקה האהובה עליך לבין הבקר שנכנס לך דרך הוילון על הפנים.

מה קָרָה, מִי עָשָׂה לָךְ מָה.
לָמָּה גַּמְגוּם אֶת עַל הַרְצָפָה מְפֹזֶרֶת.”

ג

”תִּנְי לִי לְהַכְנִס
גַּם אִם הַכֵּל לֹא מִי יוֹדֵעַ מָה.
תִּנְי לִי לְהִיּוֹת בְּמִקוֹם שְׁהֵיִיתִי.
אֵל תְּבַקְשִׁי, אֵל תִּגִּידִי לִי לְלַכֵּת.
לֹא אֶלֶךְ גַּם אִם אֲבִטִיחַ. גַּם אִם אֲשָׁבַע.
תִּנְי לִי לְהַכְנִס. לְהִיּוֹת בְּחִיקָךְ. לְקָרֵב לְשִׁנְתְּךָ.
יְהִי־הָ הַמְשָׁךְ לְחֵלוֹם
גַּם אִם הַכֵּל לֹא מִי יוֹדֵעַ מָה.”

ד

”תִּהְיִי חֲזָקָה רַחֵל.
אֵל תִּגִּידִי מַלְיָם שְׂיִישׁ לָהֶן מְנַגִּינָה.
אֵל תִּשְׁמָעֵי מַלְיָם שְׂיִוֹדְעוֹת לְקַחַת אוֹתְךָ לְאַרְצָן אַחֲרָת.
תַּעֲשִׂי לְעֲצֻמְךָ דְקִירוֹת בְּפֶה וְרַעַשׁ בְּאָזְנִים.
תַּחזִּיקִי אֶת עֲצֻמְךָ חֲזָק. תַּעֲצָרִי בְּכָל הַכַּח.
אֵל תִּתְּנִי לְעֲצֻמְךָ לְהִיּוֹת סְנַטִּימְנֹטְלִית
תִּלְכִּי לַיָּם, תִּרְאִי אֵיךְ עוֹצְרִים גְּלִים”

ו

”תִּנְי לִי לְהַכְנִס רַחֵל. כָּל אֶחָד יוֹדֵעַ שְׁהַשְׁמֵשׁ הַשׁוֹקֵעַת
הִיא גַּם הַשְׁמֵשׁ הַזּוֹרַחַת אֲבָל אֵין מִי שֶׁלִּפְעָמִים לֹא שׁוֹכַח.
תִּנְי לִי לְהַכְנִס. אֲנִי צָרִיךְ פִּיפִי.”

ז

עָנָן לֹא פָסַע.
הַשְׁמֵשׁ עֲמָדָה.
וְאֵז לְחֲצֵי הַתּוֹרָן יִרְדֶּה
רַק כְּדוֹר הָאָרֶץ חֲרִישֵׁי זָע.
גַּסַּח הַכְּנָה?
מִלְאָךְ שׁוֹב יִשְׁלַח? אֵיל בְּסַבְּךָ?
נַעֲה תַצְחָק?

שמעון זנדבנק

לאה גולדברג והאיש בבית הסמוך

אולי כאן נגמרת דרכי
 על הסף השלול.
 נוטפים כוכבים ירקים
 לאט – כהלם הלב.

באושת ענפים יבשה
 ברפת שלומים.
 העצים הקטנים בחרשה
 חכו לי כל הימים.

מה מוזר שבקשתי אותך
 בדרךכים לרב,
 עד שבאתי אל סף ביתך
 והוא כה קרוב.

זהו אחד השירים היחידים – אם לא היחיד – שאני זוכר על-פה. נכון שהוא מוסיקלי, אבל יש עוד שירים מוסיקליים. נכון שהוא מכמיר-לב – בודד וחרישי וענן – אבל יש עוד רבים כמוהו. ניחוש: הפרדוקס שבסופו, פרדוקס קטן ולא יהיר, הוא שמושך את הלב, מעביר בי איזו צמרמורת שקטה. כאילו שם את האצבע על משהו מוכר מאוד, מוכר אבל נשכח. אולי כה מוכר שנשכח. בלי משים אני עובר לדברים אחרים, מוכרים כל-כך עד שנשכחים. מונחים כל היום על השולחן ואתה לא יודע. אולי נטמעו ברקע האפור של המובן-מאליו.

אחד מהם, המובהק שבהם, הוא המכתב בסיפורו של אדגר אלן פו "המכתב הגנוב". אני נזכר בסיפור הזה ובדיון המפורסם שדן בו ז'אק לאקאן באחד

הסמינרים שלו, דיון מפורסם ובלתי־קריא. "המכתב הגנוב" הוא סיפור על גניבה כפולה. "אישיות ממשפחת המלוכה" מקבלת מכתב: מי הכותב ועל מה הוא כותב לא ייודע לקורא, אבל ברור שמדובר במשהו מחשיד. כש"איש־מעלה אחר" נכנס באורח לא צפוי לחדרי המגורים המלכותיים, נמענת המכתב אינה מספיקה להסתיר את המכתב, נאלצת להשאיר אותו על השולחן גלוי לכל עין, והוא חומק מתשומת הלב. אבל אחד השרים, שנכנס אף הוא לחדר, מבין את המצב מתוך מבוכתה של האשה, חוטף את המכתב (האשה חסרת אונים להגיב) ושם מכתב אחר במקומו. להלן מוסרת הנגזלת את העניין לטיפולו של המפקח הכללי של המשטרה, וזה עורך חיפוש מדוקדק במעונו של השר, סורק כל פינה חבויה במיקרוסקופ כמיטב הטכניקה המשטרתית, אך לשווא. כשהוא נועץ בייאושו באוגוסט דופן, הבלש, מבין זה שהדרך הבטוחה ביותר להסתיר מכתב היא להשאירו גלוי לכל עין – "שכדי להעלים את המכתב, נקט השר בתחבולה רבת־התושייה והמחוכמת: כלל לא לנסות להחביאו" (תרגום אלינוער ברגר, הספריה החדשה, עמ' 144). ואכן, הוא רואה אותו מונח כמו בהיסח דעת במיתקן לכרטיסי ביקור המשתלשל מכרכוב האח, נוטל אותו באין רואה ומשאיר העתק במקומו.

על מה שמבין לאקאן מתוך הסיפור הזה – קריאה לאנגליזה של הלא־מודע לא פמה שחבוי אלא כמה שנחשף בלשון – לא הייתי מרחיב את הדיבור גם אילו יכולתי (ואינני יכול). חוקרת הספרות שושנה פלמן, המציגה את לאקאן בצלילות גדולה הרבה משלו עצמו, נותנת את דעתה על העובדה התמוהה שהמוען והתוכן של המכתב נשארים לא ידועים עד סוף הסיפור. היא מגיעה למסקנה "שאפשר לנתח את המסמן באפקטים שלו בלי שהמסומן יהיה ידוע; שאת העדר המשמעות... אפשר וצריך לפרש כמות שהוא, בלי להמירו בהכרח במשמעות". ניחא; מסתבר שיש בעולם פירושים המוותרים על משמעות. אבל גם בלי הפרט התמוה הזה, מה שכובש את לבי (בעקבות שירה של לאה גולדברג) הוא שמה שמחפשים בדרכים לרוב, לרבות הטכניקות המתקדמות ביותר של המשטרה, כולל מיקרוסקופ, מוטל גלוי לכל עין אבל באין משגיח, ממש כאן, על השולחן, על כרכוב האח, על הסף השליו. ומה מחפשים? אולי מכתב שתוכנו לא ידוע, מסמן ללא מסומן, ואולי איזה אתה אלמוני:

עַד שְׁבֹאתִי אֶל סֵף בֵּיתְךָ
וְהוּא כֹה קָרוֹב.

מניה-יוביה אני מוצא את עצמי מתגלגל (בעקבות שושנה פלמן) לסיפור אחר של פו, "הרציחות ברחוב מורג". זהו סיפור שונה בתכלית מן "המכתב הגנוב", אבל גם כאן נופלת המשטרה קורבן לטעות דומה: היא מתעלמת ממה שגלוי לעין. החוקר טועה שוב ושוב, "דווקא בגלל החקירות הנמרצות יותר מדי שלר" (62). כי יש, מסתבר, "דבר כזה – התעמקות-יתר. האמת לא תמיד נמצאת בעומק הבאר". "אני מאמין", מוסיף דופן, "כי היא נמצאת תמיד על פני השטח". הפעם אין מדובר במסמך מחשיד, אלא במשהו אלים ופראי: רצח של שתי נשים, זקנה ובתה, החריג באכזריותו – ראש כרות, שיער תלוש עם הקרקפת, גופה תחובה בכוח לתוך ארובה צרה. אבל הרעיון לתת את הדעת לתסמינים החריגים האלה לא עולה על דעת המשטרה. תחת זאת היא יורדת מיד ל"עומק הבאר": מחפשת מה שמעבר לתסמינים, מה שקרוי מוטיבציה. ואכן מתברר, ששלושה ימים לפני הירצחה משכה הזקנה 4,000 פרנק מחשבונה בבנק. מי לא יקפוץ מיד למסקנה שמדובר ברצח למטרות שוד? אלא שהחקירה נקלעת למבוי סתום, ודופן יודע: "ידידנו המפקח הכללי ערמומי מכדי שיהיה מעמיק... הוא נוהג | וכאן מצטט דופן את רוסו| 'לשלול את מה שיש ולהסביר את מה שאין'" (80). ומה שיש הוא הברוטליות והעוצמה הבלתי אנושיות של הרוצח, הגלויות על פני השטח. אז מתבררת האמת ש"על פני השטח" – והיא שהרוצח הוא באמת בלתי-אנושי, שהוא ... אורנג-אוטנג! לית עומק באר ולית מוטיבציה. "העמקה מיותרת", אם לצטט שוב את דופן, "מבלבלת את המחשבה ומחלישה אותה" (62).

מרחק לא קטן מפריד בין הקוף הרצחני למכתב המונח על השולחן. מרחק רב עוד יותר מפריד בין שניהם לבין התיאור שמתאר אותו סופר עצמו, אדגר אלן פו, במסה בשם "הפילוסופיה של הקומפוזיציה", את תהליך חיבור שירו הנודע "העורב". עם זאת מעניין, שגם בעניין פואטי זה מתעקש פו על צורך דומה להתחיל בחוץ ולא בעומק הבאר. "אפשר לנתח את המסמן שלו בלי שהמסומן יהיה ידוע", מפרשת פלמן את פו בעקבות לאקאן, ופו, בשיחזורו את שלבי כתיבת "העורב", אומר (ולא כל אחד ישתכנע), שנקודת הפתיחה שלו היתה האפקט של המוצר המוגמר, השיר. כלומר, מה שהוליד את השיר אינו תוכנו (המעשה באשה יפה שמתה), גם לא הרגש שבא בו לידי ביטוי (האבל על מותה של האשה), אלא האפקט המוזיקלי של הצליל O. מכאן, מן האפקט החיצוני, התחילה הדרך אחורה: מן הצליל אל הצורך לחזור עליו, מכאן למלה החוזרת nevermore הכוללת צליל זה, מכאן לצורך למצוא תירוץ לחזרה על המלה הזאת, מכאן לרעיון שיש צורך ביצור תבוני אך לא אנושי שיהגה אותה

(שהרי יצור אנושי לא יחזור שוב ושוב על אותה מלה), מכאן לעורב הדברן, ומכאן לאשה המתה. כלומר, פו הולך אחורה: לא קודם-כל עליה, אחר כך דמויות, ואחר כך לשונן של הדמויות, כמקובל, אלא להפך: לא "באר" עמוקה – של סיפור או רגש – היא שפלטה את השיר, אלא פני השטח, הצליל. "תחילתו של השיר", אומר פו, "היא אפוא בסוף, שם צריכה כל יצירת-אמנות להתחיל". פו התיאורטיקן המנתח את שירו שלו – ממש כמו דופן יציר-דמיונו המנתח את גניבת המכתב ורצח הנשים – יודע שצריך להתחיל מפני השטח.

שלושת הגילויים ה"שטחיים" של פו – המכתב, האורנג'אוטנג ו"העורב" – כולם פרטיקולריים, מתייחסים לאמיתות מוגבלות, אף שיש להם השלכות רחבות כמידת דמיונו של הפרשן. לא כן התחנה הבאה, השונה מאוד, שאני מוצא עצמי מתגלגל אליה: הסיפור "החיה שבג'ונגל" מאת הנרי ג'יימס.

ג'ון מארצ'ר, גיבור הסיפור המופלא הזה, אינו מחמיץ מכתב או הסבר לרצח, אלא את האמת ה"שטחית" הגדולה מכולן: את החיים עצמם. מארצ'ר חש ש"משהו שוכב ואורב לו, בין הפיתולים והמפנים של החודשים והשנים, כחיה הרובצת בג'ונגל. אחת היא אם נועדה החיה הרובצת הזאת להרוג אותו או ליהרג. העיקר הברור כאן הוא שאין מנוס מזינוקה של החיה" (תרגום אמציה פורת, עם עובד, עמ' 31). תחושה זו גורמת לו שיחכה כל חייו לזינוקה של החיה. ומי היא אותה חיה? ידידתו מיי בארטס, האדם הקרוב לו מכולם והשותף לציפייתו האינסופית, שכמו קוראת לו בשתיקה: הנני, מונחת גלויה על השולחן. אני החיה שאתה מחכה שתפרוץ ממעבה היער, מחכה ומחמיץ. אבל מארצ'ר מהלך כל הזמן על הקצה, על האור-טו-טו, ואינו מגיע לראות מה מונח מתחת לאפו, החיים שנועדו לו, האשה שנועדה לו, אלא כשזו מסתלקת מן העולם. כל הדיאלוגים הרבים שבין מארצ'ר לידידתו – עיקרו של הסיפור – מתנועעים על קו התפר הדק שבין ההזדמנות להחמצתה, בין עצימת העיניים לפקירתה, בין התודעה לבריחה ממנה.

אחרי מותה של מיי, ולפני הגילוי המאוחר-מדי, עורך מארצ'ר מצוד ממושך אחר "חומר התודעה שאבד" (78). הוא נוסע למצרים, להודו, אבל רק עם שובו הביתה בא הגילוי המאוחר. מראה פניו האבלות של אדם פלוני בבית-הקברות, פני אדם שמרוב אָבֵל על נפש אהובה הוא "מוכה ורצוף עד מעמקיו" (85), מטיח בפניו בבת אחת את האמת האבודה: "היא עצמה היא מה שהחמיץ" (88). מיי בארטס פתחה לו פתח מילוט והוא רק בהה אליו בטיפשות: "פתח המילוט היה יכול להיות האהבה שהיה אוהב אותה; אז, רק אז, היו לו חיים. היא עצמה חיתה את חייה – מי חכם וידע עכשיו באיזו סערת תשוקה ורגש? – כי אהבה

אותו בזכות עצמו. ואילו הוא לא הגה בה מעולם (הוא איך הדבר הזה פוער עליו עיניים עכשיו!) אלא בצינת אנוכיותו שלו ולאור תועלתה לו. (88-89).

"מה מוזר", אומרת לאה גולדברג על האבסורד שבחיפוש הממושך אחר מה שנמצא לידך. "זה המוזר שבתוך המוזר", אומרת מיי בארטסרם על האבסורד שבהחמצת החיים המוטלים לפניך. "...אין לך למה לחכות עוד. הדבר אכן בא" היא אומרת למארצ'ר. ומארצ'ר מקשה: "בא לו באישון לילה – בא ועבר על פני?" ומיי בארטסרם: "לא ולא, הוא לא עבר לו על פניך ככה!" ומארצ'ר: "אבל אם לא השגחתי בו והוא לא נגע בי – ?" – "אה, שאתה לא משגיח בו... זה המוזר שבתוך המוזר. זה פלא הפלאות" (68-69).

אם "מה מוזר" של גולדברג הוא תגובה לירית פשוטה על נסיבות חיים אירוניות, "המוזר שבתוך המוזר" אצל ג'יימס הוא התדהמה מול עיוורונה המוחלט של התודעה. החמצת החיים כאן היא פועל יוצא מעיוות קוגניטיבי – עיוות קיצוני להחריד – מחמת פחדים עמוקים ושאר עכבות שפסיכולוג כג'יימס מנחש אותם. מארצ'ר, ממניעים שג'יימס חושף בלי לפרש, ובסיוע תירוצים פנימיים ורציונאליזציות מתוחכמות, אינו רואה מה שמתחת לאפו ממש. "אני לא יודע כלום" (65) – זו הסיסמה שהוא דבק בה, זה "העיוורון שטיפח לו", גם חרף פתח המילוט שפתחה לו מיי בארטסרם, חרף ההזדמנות שנתנה לו "לסכל את חריצת גורלו" (88).

"את לא רוצה לומר שחייתי מתוך דמיון שווא, מתוך אשליה מטופשת מאין כמוה?" שואל מארצ'ר את מיי בארטסרם כשהיא כבר זקנה, "שלא חיכיתי אלא כדי לראות את הדלת נטרקת בפני?" והיא עונה: "הדלת אינה סגורה, הדלת פתוחה", ומוסיפה: "לעולם לא מאוחר" (63). ובשיחה האחרונה ביניהם, אותה שיחה שבה היא מתארת את עיוורונו כ"המוזר שבתוך המוזר", לובשת ידיעתה בעיניו – בניגוד לאי-ידיעתו – דמות של "סיבילה": "ניכר בעליל שהיא יודעת שהיא יודעת, ולו עצמו נראה שידיעתה, מכוח טבעה הנעלה, מתיישבת עם החוק המושל בו. קולו האמיתי של החוק הוא; על שפתיה שלה כך היה נשמע החוק עצמו" (69).

הדלת הפתוחה עד שמאוחר מדי, מצד אחד, וקולה של מיי בארטסרם כקולו של החוק, מצד אחר, גילגלו אותי ישר ל"לפני החוק", הטקסט המרכזי להמשפט של קפקא, מעין השתקפות מיניאטורית שלו. לשני הטקסטים מבנה דומה עד להפתיע.

האיש מן הכפר של קפקא בא, כזכור, אל פתח החוק ומבקש להיכנס. שומר-הסף אומר לו שעכשיו אינו יכול להרשות לו להיכנס. האיש יושב שם ימים

ושנים, מנסה שוב ושוב לקבל רשות להיכנס ונרתע מהפרת האיסור. לפני מותו הוא מבקש משומר הסף שיסביר לו איך קרה שכל אותן שנים רבות לא ביקש איש מלבדו להיכנס, ונענה: "איש מלבדך לא יכול היה לקבל כאן רשות להיכנס, משום שהפתח הזה נועד רק לך. עכשיו אני הולך וסוגר אותו" (המשפט בתרגום אברהם כרמל, שוקן, 206).

ההקבלות ל"החיה שבג'ונגל" בולטות. האיש מן הכפר, כמוהו כג'ון מארצ'ר של ג'יימס, מבלה חיים שלמים מול שומר החוק כמארצ'ר המבלה את ימיו מול מיי בארטס. שניהם מצפים שהשומר, או לחלופין מיי בארטס, יפתח להם את הדלת, ובפני שניהם היא נטרקת. האיש מן הכפר, כג'ון מארצ'ר, מחמיץ מה שנועד רק לו לבדו, הוא מחמיץ את חייו.

אמרת: שומר החוק, או לחלופין מיי בארטס. כי מיי בארטס, לא פחות משומר-הסף, מייצגת בשביל מארצ'ר חוק בלי-עבור. הוא "תולה בה סמכות" (61); בניגוד לשיטותיו שלו, היא "קבועה בלי נוע על מקומה, ועיניה הסובבות עם סיבוביו שלו אינן פוסקות מלעקוב אחריו, ומקומה הוא לו... נקודת התמצאות" (83); היא כלי-יודעת, "שופטת ואומדת את חייו" (32), רואה אותו לפני-ולפנים, על "סוד ההברל שבין ההתנהגות הנאותה שהוא טורח ומקפיד לשמור... ובין ריחוק ההתבדלות השורר מתחתיה" (34); "את האמת עצמה הוא רואה בפניה" (64), וקולה הוא "קולו האמיתי של החוק" (69). ולא עוד אלא שרישומה עליו לובש מדי פעם אור נומינוזי, שאינו רחוק מן "הזוהר הבוקע מתוך פתח החוק" שהאיש מן הכפר רואה: היא מתווה סביבה איזה "קו מיסטי" (43), ויש בה "איזה אור מיסטי שאין לעמוד בפניו" (49); ובשיחתם האחרונה הוא יודע ש"אין לו אלא לקבל באמונה שלמה את מה שהיא נותנת לו, לקבל זאת ולהחריש כאילו התגלות היא" (70), ואז "מתנצנץ על פני שדה הראייה שלו אור כלשהו שהיה חבוי עד כה" (73).

את החוק הזה, המתגלם במיי בארטס, מחמיץ מארצ'ר כשם שהאיש מן הכפר מחמיץ את החוק שמעבר לשער. המדובר, כמובן, למרות קווי הדמיון, בשני חוקים שונים מאוד. "קולו האמיתי של החוק" עולה באזני מארצ'ר מתוך קולה של מיי משום שהיא, בניגוד לו עצמו, יודעת את הדבר שהוא אינו מסוגל להרגיש, מציצה, אם תרצו, ללא-מודע שלו ומתוך כך כובשת לה בעיניו מעמד סמכותי מוחלט. החוק שהאיש מן הכפר מבקש להגיע אליו, לעומת זאת, הוא מהות מופשטת שאין לה לכאורה דבר עם חייו הפנימיים של האיש. בשני המקרים כרוכה ההחמצה בסתירה מרכזית. "איך ייתכן", שואל מארצ'ר את מיי, "שהדבר שלא הרגשתי בו כלל הוא הדבר שנועדתי ויוחדתי

להרגיש? (72) ואיך ייתכן שהפתח ש"נועד רק לך", כדברי שומר-הסף לאיש מן הכפר, הוא הפתח שנאסר עליו להיכנס בו?

ההבדל בין שתי הסתירות האלה כבר מצביע על התהום המפרידה בין עולמו של קפקא לזה של ג'יימס. מארצ'ר לא הרגיש במה שנועד להרגיש; על האיש מן הכפר נאסר הפתח שנועד לו. "לא הרגיש" מכאן, "נאסר עליו" מכאן; מבנה נפש מכאן, מבנה עולם מכאן. הנפש משאירה "פתח מילוט", העולם לא. העיוורון, האנוכיות, כישלון היכולת לאהוב – אלה תכונותיו של האיש המסוים ג'ון מארצ'ר, אלה הסיבות – שכשלעצמן אינן הכרחיות – להחמצה שהוא מחמיץ את חייו. כישלוננו של האיש מן הכפר, לעומת זאת, גם אם הוא כרוך במידת-מה במורך-לב אישי, נובע לכאורה משרירות קיומית שאין לה דבר עם מבנה נפשו. "אין צורך לחשוב שהכל אמת", אומר הכומר לאיש על דברי שומר הסף, "צריך רק לחשוב שהכל הכרחי": והכרח הוא שמה שנועד לך הוא מה שנאסר עליך.

אבל מהו הדבר שנועד לך ונאסר עליך? מהו החוק הקפקאי ואיך הוא מתייחס לכל אותם דברים שראינו, שהיו סמויים מן העין דווקא משום שהיו גלויים לעין?

התשובה הפשוטה והמקובלת בביקורת קפקא היא שהאיש מן הכפר/יוסף ק. יוצא לחפש את החוק הסמוי שיסביר את העוול הגלוי שנעשה לו, כשהוטלה עליו אשמה חסרת-פשר לכאורה. הוא בא אל שער החוק כדי לרדת לעומקו של החוק הסמוי שבתוקפו נגזר דינו, אבל הדרך חסומה והסמוי נשאר סמוי, חבוי במחוז שאין להכרה האנושית גישה אליו. בניגוד לשאר הדמויות שראינו, אין ק. מאתר בסופו של דבר את הסמוי על פני-השטח של הגלוי, כי הסמוי אינו מונח על השולחן אלא חבוי בטרנסצנדנץ ואסור על האדם.

ואולם לנושא שלנו מעניינת פי כמה תפישתם השונה מן הקצה אל הקצה של ז'יל דלז ופליקס גואטרי בספרם **קפקא, לקראת ספרות מינורית** (1975). האינטרפרטציה המהפכנית שהם מציעים להמשפט פירושה שינוי קיצוני בתפישת היחס בין הסמוי לגלוי.

"...אם החוק נותר בלתי-ניתן-לידיעה", כותבים דלז וגואטרי, "אין זה משום שהוא נסוג לתוך הטרנסצנדנטיות שלו, אלא פשוט משום שהוא נטול כל פנימיות: הוא תמיד נמצא במשרד שליך, או מאחורי הדלת, עד אינסוף (ראינו זאת כבר מהפרק הראשון של המשפט כשהכל התרחש ב'חדר הסמוך') ... זה לא שהחוק מובע בזכות הדרישות של הטרנסצנדנטיות הברויה שלו, אלא כמעט להפך – ההיגר או ההבעה הם אלו שקובעים את החוק בשמו של הכוח האימננטי

של המביע...” (תרגום רפאל זגורי-אורלי ויורם רון, רסלינג, עמ' 88).
 דברים לא פשוטים. אנסה לפשטם. דלוז וגואטרי הופכים את הקערה על פיה:
 המשפט או החוק אינו מהות טרנסצנדנטית נסתרת, שכל נציגיה ברומן
 – השופטים, הפקידים, השוטרים, הצייר, הכומר ועוד ועוד – פועלים מתוקפה
 ומביעים אותה. המשפט הוא כוח אימננטי המניע את ה"מכונה" החברתית
 הדכאנית מתוכה (דלוז וגואטרי קוראים לאותו כוח "תשוקה", וכוננתם לאיזה
 כוח של חיים והשתוקקות). כוח זה משליך דימוי בדוי של משפט, לא גילום
 של חוק טרנסצנדנטי, אלא תוצר של כל אותם שופטים ופקידים וכו'. הם-הם
 הקובעים את החוק מכוח התשוקה האימננטית המניעה את המכונה החברתית.
 ומאחר שהמשפט הוא כוח אימננטי כזה, ממילא אין הוא שרוי בעומקה של באר,
 או מעבר לשער, אלא בכל אתר ואתר: בחדר הסמוך, בכל מבוא ובכל מסדרון,
 בסטודיו של הצייר, בקתדרלה.

לאור פירוש נועז זה, האיש מן הכפר בא אל שער של חוק לא-קיים, ויוסף
 ק. מחפש הסבר לא-קיים לדין שנגזר עליו. שניהם שמרנים חסידי תיאולוגיה
 שלילית (הגורסת שהחוק האלוהי לא ידוע אלא במושגים שליליים, מעבר לכל
 אובייקט של ידע אנושי), ומתנהלים כאילו היה העולם נשלט בידי חוק סמוי.
 אבל החיפוש אחר אותו חוק סמוי הוא מעשה-איזולת, שהרי לא קיים אלא
 האימננטי הגלוי: המאסר הגלוי, גזר-הדין, העונש. האיש מן הכפר ויוסף ק.
 אינם יודעים שהמשפט מצוי בכל מקום והם מתדפקים על השער – השער
 שמאחוריו אין ולא כלום.

עולם כזה, שבו אין הסמוי אלא בדותה שהמציאה המכונה הדכאנית של
 הגלוי, שונה עקרונית – ומתכנית – מכל העולמות שראינו. אותם עולמות
 היו מיוסדים כולם על הניגוד הבינארי בין הגלוי לסמוי. נכון שבכולם התגלתה
 בסופו של דבר חפיפה בין השניים: המכתב הסמוי נמצא גלוי על כרכוב האח,
 הרוצח הסמוי נמצא גלוי באורנג-אוטנג, חיית הג'ונגל הסמויה נמצאה גלויה
 במיי ברטראם, ו"אתה" של לאה גולדברג התגלה בבית הסמוך. אבל החפיפה
 דורשת שניים – חופף ונחפף. ואילו כאן אצל קפקא קורס הניגוד הבינארי ונותר
 הגלוי לבדו.

לכאורה, זה טוב מאוד. נפטרנו מעונשו של הטרנסצנדנטי, מעונשה של הבאר
 העמוקה, והאמת המבוקשת מונחת על השולחן. אלא שזמינותה האוטומטית של
 האמת עושה אותה בלתי-מהימנה בעליל. בקטע הבא מיומנו של קפקא (מן
 ה-27 בדצמבר 1914), מוצגת דווקא זמינותה של האמת כמה שמחשיר אותה
 והופך אותה לבלתי-מהימנה:

סוחר אחד צרות היו מרדפות אותו. זמן רב נשא בהן, אבל לבסוף דומה היה עליו שאין בכוחו עוד לשאת בסבל והלך אצל איש יודע־משפט. רצה לבקש ממנו עצה ולדעת מה יעשה כדי להעביר את הפורענות או כדי שיעמוד לו כוחו לשאת את הפורענות. אותו יודע־משפט, כתבי הקודש היו פתוחים לפניו תמיד והיה מעיין בהם. מנהג היה בידו שהיה מקבל כל אדם שבא לשאול בעצתו במלים: 'ברגע זה אני קורא על עניינך' ובתוך כך הורה באצבע על מקום בדף שלפניו. הסוחר, שגם הוא שמע על מנהג זה, המנהג לא מצא חן בעיניו. אמנם יודע־המשפט יחס לעצמו מיד באמירה זו את היכולת לעזור לבעל־הבקשה, והסיר מעל איש זה את הפחד שמא פגע בו אסון הפועל פעולתו במסתרים, ועל כן שום אדם זולתו אינו עשוי לחוש בצערו, אבל חוסר־המהימנות של הטענה היה גדול יתר על המידה ואפילו עיכב את הסוחר מללכת עוד קודם אל אותו יודע־משפט. עכשיו נכנס לביתו בהיסוס ונשאר עומד בפתח (יומנים 1914-1923, תירגם חיים איזק, שוקן, עמ' 88).

שורות אלה נכתבו באותו חודש ממש שבו כתב קפקא את "לפני החוק", והן מאשרות את תוקף פירושם של דלז וגואטרי: "ברגע זה אני קורא על עניינך" הוא גרסה מוחרפת של אימננטיות החוק. החוק גלוי וזמין בכל אתר ובכל עת. אלא שדווקא משום כך הוא "חסר מהימנות" עד כדי כך שבעל הבקשה מהסס אם אמנם יש טעם לשאול בעצת יודע המשפט. כמה שנים אחר כך, ביומן מיום 2 באוגוסט 1917, הופך העניין כולו לפארסה. האדם שאנו מבקשים – נקרא לו, אם תרצו, הישועה – גר בסמוך לנו, אבל זאת בתנאי שאיננו יודעים, לא שאנחנו מחפשים אותו ולא שהוא גר בסמוך:

על־פי רוב האדם שאנו מבקשים גר בסמוך לנו. אין זה ניתן לביאור פשוט, עליך לקבל את הדבר תחילה כעובדה המיוסדת על הניסיון. יש לה יסוד עמוק עד כדי כך שאין אתה יכול למנוע אותה, אפילו אתה רוצה. והטעם הוא, שאין אתה יודע כלום על אותו שכן מבוקש. אין אתה יודע לא שאתה מחפש אותו ולא שהוא גר בסמוך, ובמקרה זה חזקה עליו שהוא גר בסמוך. מובן מאליו שמתר לך לדעת את העובדה הכללית המיוסדת על הניסיון כשלעצמה, ידיעה זו אינה מכשול כלל וכלל, אפילו אתה מְשווה אותה לנגדך תמיד במחשבה תחילה. (142)

כאן, ביצירת־מופת זעירה זו של חוסר־היגיון, נטרפו הקלפים כליל. לא שמה שחיפשנו ונמצא בסמוך הוא חסר מהימנות, אלא שאיננו יודעים, לא שחיפשנו אותו ולא שנמצא בסמוך. לאה גולדברג, מפקח המשטרה, ג'ון מארצ'ר ואפילו האיש מן הכפר טעו בחיפושיהם כשהפליגו רחוק והחמיצו את הסמוך, אבל בסופו של דבר כולם – להוציא את האיש מן הכפר – מצאו אותו. כאן, בשורות

אלה מן היומן, אין לא חיפוש ולא החמצה ולא מציאה. נותרת – לבדה, תלושה מכל ידע ומכל מעשה – העובדה "המיוסדת על הניסיון" (!) שהאדם שאותו אנו מבקשים גר בסמוך לנו.

קשה להעלות על הדעת מרחק גדול מזה המפריד בין האיש הגר בסמוך לביתה של לאה גולדברג לבין זה הגר בסמוך לביתו של קפקא. גולדברג כתבה את שירה שנים אחרי קפקא, כמובן, אבל היא מייצגת הרגשת עולם הקודמת שנות דור לקפקא ולפרדוקסים הנואשים שלו. היא מייצגת עולם מסודר מבחינה אמוציונלית, עולם שיש בו פני שטח ומעמקים, ועל כן גם הפתעות וגילויים. קריסת הסמוי שראינו אצל קפקא משאירה אותנו, באורח פרדוקסלי, עם פני שטח גלויים, העונים ליד המתדפקת עליהם בקשקוש של יריעת פח חלולה.

עדי תשרי

שלושה שירים

הצלצול של קווימוודו

קוואזימודו צלצל בפעמון כמו משגע דינג-
 דונג מתחת לשמיכה שחררתי את האחיזה והחלקת
 על כבישי הגשום. השמיכה זמרה עם הטפטוף שנתלה בגרונני
 כנברשת זכוכית. השקט שלנו עשה עננים עומדים כבדים בבטן והבקר
 זרוק מתחת למטה כמו תחתונים שזקוקים לחמלת המכונה. רצייתי שתקח
 את הסדין הלבן שהסתבך בין ערמת איברינו הפושרים. דינג-דונג
 דינג-דונג הימים רצים יחפים על פנינו.

נבער

מנסה לעקף אוטובוס ארוך בדרך לסכה
 של דבונני אכפת לי, אבל אני רק איל נבער
 בתחת של הציביליזציה. נולדתי במדבר ונרצחתי
 על הכביש כמו כל אדם חמישי בסטטיסטיקה
 לא חצייתי במעבר חציה, השמש היתה אדמה
 והייתי עסוק בדהירה. קלטתי את גל"צ דרך
 הקרנים הקשבתני לכמה שיחות סולר אישיות
 באוטובוס גדול וירק שהתנגש בי.
 אלו היה לי יחצ"ן טוב, בטח גם הנשר
 היה מתפרסם. אבל במקרה שלי רק החול
 עשה לי כבוד אחרון
 מזהיב את גופתי הנבערת
 על פני כביש הסרגל.

בחסכון הזמן

כֵּן זֶה אֲנִי. בְּלֵילֹת מִתְהַלֶּכֶת בַּיָּדִים שְׁלִי, בְּחֶסְכוֹן הַזְּמַן.
 יִשְׁנָה כְּמוֹ הָעִיר עִם הָאוֹרוֹת דּוֹלְקִים בְּמִסְדְּרוֹנוֹת כְּבָר
 חֲדָשִׁים נֶעֱזָה בְּבֵיתִי כְּמוֹ בְּמִבּוֹךְ.
 נוֹהֶגֶת בְּאֶהוֹבִי כְּמוֹ בְּסוֹכֵן סְמוּי, לוֹחֶשֶׁת לוֹ מָה שְׂצוֹעֵק בְּתוֹכִי.
 לֹקַחַת בְּפֶתֶר עוֹד יוֹם מִשְׁנֵתִי הָעֵשְׂרִים-וְשֵׁלֶשׁ
 שׁוֹנֵאת אֶת הַרְגֵעַ הַזֶּה שֶׁנִּקְרָא עֲכָשׁוּ כְּשֶׁהַרְגְּלִים הַנִּגְרָרוֹת שְׁלִי
 חוֹלְמוֹת עַל טִיסַת לֵילָה בְּשָׂדֶה. שָׁם הָעֵשְׂבִים
 לֹא נִדְלָקִים אַחֲרֵי עֲקָבִים שְׂבוֹרְחִים.
 לְהִיּוֹת אוֹטוֹמָט, לֹא לְהַרְגִישׁ כָּל כֶּךָ הַרְבֵּה.
 לְכַבּוֹת אֶת הָאֲדִישוֹת שֶׁמְעֵשֶׂנָת אוֹתִי כְּמוֹ מוֹכֶרֶת סִיגְרִיּוֹת זְקֵנָה.

ויטל האוזמן

תמיד שנאתי פלסטיק

לנכד שלי, ואדים, יש עגלה עם מסך פלסטיק על הגג שלה, ככה שגם כשהוא ישן או כשחזית העגלה מכוסה, תמיד אפשר להסתכל על הפרצוף שלו ולנסות ליהנות מהאף המעוך או מהאזניים הקטנות שלו. באחד מהקייצים החמים האלה הלכתי איתו בעוד רחוב נטוש בדימונה לטיול של אחת בצהריים. באותה תקופה הייתי נורא מדוכאת, מרק הדלעת שלי לא יצא אף פעם כמו ברוסיה ואם מרק הדלעת שלי התקלקל זה אומר שקרה לי משהו. גם סתם ככה נמאס לי מהארץ החמה הזאת ומהאנשים החמים האלה שכל הזמן מנסים להיות נחמדים אבל ברור לך שהם לא משפילים אותך רק כי הם רוצים לאגור את האכזריות שלהם לרגעים באמת ראויים, כאלה שיעשו אותם מאושרים עד ששבועיים ישרדו בלי אוכל. ברגעים כאלה אין כמו המדבר המסריח הזה לספר לו את הדקירות האלה דרך הרגליים שדורכות עליו בקצב של המנון פקיסטני. ואין יותר מנחם ברגעים כאלה מאשר להסתכל על הנכד שלך דרך מסך מפלסטיק ולדמיין לו חיים יפים משלך. לדמיין לרגע כאילו המשמעות היחידה של כל מה שאת עוברת לאחרונה זה רק בשביל להשאיר לו שטח נקי, לרגע, כי מיד את נזכרת בשכנה שלך שבכלל אין לה ילדים ובדיוק מרגישה כמוך. לחשוב עליו מנצח על הפילהרמונית בברלין ומיד אחרי, אפילו בלי לחכות להדרן הוא טס למעבדה שלו בקנדה כשממש הוא יערוך מיסה המונית בכיכר. או יכול להיות שהוא לא יהיה כזה מגוון, יכול להיות, ומי אמר שלא, שהוא אולי יחליט לעסוק בזיהוי פלילי ויתמקד בכיוון הזה, או בכלל יתגייר ויעשה קריירה צבאית?

ומרוב מחשבות כמעט שלא הרגשתי איך לאט לאט הפנים שלי מתמלאות בשתן צהוב כמעט כתום דרך אותו מסך מפלסטיק, כשמסתבר שהוא מחליט להשתין הוא יכול לחדור מסכים מפלסטיק שתלויים על גג העגלה שלו ואולי, אולי גם גגות רגילים של עגלה הוא יכול לנצח עם הזרם הטיפשי הזה (מחשבה שדחיתי מהר כי הבנתי שאין שום סיבה שזה יהיה כך).

וזה ממש מוזר לעמוד באמצע דימונה עם עגלה עמוסה בתינוק ישן, תינוק,

שאת שפת אמו שאיננה הוא לא מבין ובטח שלא את שפתי שלי, לעמוד לפני האדם היחיד על היקום שמצליח לחדור עם השתן שלו גגות אטומים, ולנסות להסביר לו שכל מה שסבתא צריכה עכשיו זה רק מגבת לנגב את הפנים ואז, מיד נמשיך הלאה בטיוול כאילו כלום לא קרה.

בלילה חלמתי שנכרתות לי הידיים בתאונת עבודה בקטיף תמרים בשיפולי יריחו. אפילו שהייתי בלי ידיים הצלחתי לתפקד כרגיל ואפילו הוצאתי ספר: "איך לתפקד בלי (עם) ידיים".

לילה למחרת חלמתי שמלאך עם טבור באמצע המצה וכנפיים מלוכלכות בקליפות גרעינים בא ורוצה לחנוק את ואדים. "משאלה אחת יש לך ואנחנו מתעופפים מפה". והוא, במקום ללכת לארון ולגמור את כל השוקולד, הלך לארון הבגדים, לקח את המגבת הכי רכה, הרטיב אותה במים חמים וניגב לי את הפנים. וזה היה כל-כך כיף שאם לא הייתי ישנה, הייתי נרדמת במקום. וזה בחלום, אבל המציאות היתה שבמשך הימים הבאים הוא המשיך להשתין עלי כמה פעמים בדיוק מאותה העגלה ודרך אותו הגג. בשלב מסוים כבר נהיה חור במסך בגלל הלחץ המתמשך עליו.

בפעם הראשונה שהשתן שלו הגיע אלי דרך החור, כמו ששאר התינוקות עושים, כל טיפת כבוד שרחשתי לו נעלמה כלא היתה.

יעקב שי שביט

SIC TRANSIT

לא, לא תהלת עולם, בכלל לא תהלה, רק יום אחד
הפעם, ולא ההוא מבראשית, סתם יום, היום, יומי שלי
חלף לו, לא מיחד, אחד, דומה לאחדים כמוהו אך לא זהה,
פשוט היום הזה. בעוד חשך הוא נשלף מתוך שנתי, את
עוד ישנה, ואני מצעיד אותו בהלם פעמי לארך הטיילת
מול ים רוגע ונתזים של מחשבות, ספתח בן ארבעים
דקות שבעה קמ"ש ליום חדש. אחר כך אחרי קריאת עתון
של בקר וסלט (ואת ערה כבר) עוד גיחה לים עצמו
לטמן במצולותיו את תסכולי מן העתון ולדלות ממנו
שיר חדש (איזה מזל אין יום של ים שאין בו תחלתו של שיר)
ובחרף חם ומיבש כזה זה פשע של ממש לא לחוות שוב ים
ישן חדש מרגיע ומנחם – ואז לצעד למד"א לתרומת הדם
כהרגלי אחת לכל רבעון כמעט תרומת חיים תרומת חיי,
וכבר מחצית היום מאחרי, והנה את, תמיד לשוב אליך,
תמיד אתך, ומנוחה (שנה קצרה) וענוגי קריאה (כי דע לך,
ישעיהו, לא לשבת בלבד קראתי ענג) וערב של טנדו, הפעם
בלא קונצרט או הרצאה (יומם יבוא מחר או מחרתים) כי טוב
לנו גם כך, פשוט בשנים.

דרומה לנחל צין

עצי השטים עודם עומדים פה כמו
בשנה שעברה במאה שעברה באלפי השנים שקדמו לנו
כמו בטורם שאל מהם בצלאל בן אורי
עמודים למשכן ולוחות

לְאָרוֹן לְשִׁלְחָן
לְמִזְבְּחוֹת

עֲכָשׁוּ בְּדַרְכֵי הָעֲצִים הַהֵם עוֹבְרִים לְפָנַי כְּבָנֵי־מָרוֹן
שִׁטְתֶּם שְׁטוּחָה בְּמִפְלֵס צְמָרוֹת
מַעֲשֵׂה אָמֶן, אֵין אִישׁ יוֹדֵעַ
עַל מָה וְאֵיךְ. זֹו
צְחִיחוֹת הַסּוֹנָה, רַק שְׁלַל שְׁטִי צֵל
סוֹכְכוֹת עַל עֲרֶגֶת שְׁרִשִּׁיָּהוּן
לְמִי מַעֲמָקִים

גַּם אֵלֶּה כְּתָמִי אֹור בְּאֶפְלָה הַזְּחִיחָה הַמְתַּעֲצָמֶת

כְּמַעֲט אֶף פַּעַם אֵין הַגֶּשֶׁם נוֹהֵר בְּרַחֲבוֹתַי.
תָּמִיד אֲנִי הוּא הַחוֹתֵר אֶל מַחְצָבְתוֹ

תמר גטר

חול'ה ואולה

1.

בעמל רב טיפסו אל ראשו של הר קטום, לא גבוה במיוחד, בקרבת גירנברג, ועתה, מכוסים בענן סמיך שצף מן הקרקע ועד למותניהם, כך ממש בתוכו עמדו חול'ה ואולה והתנשקו. הם מעדו, החליקו מעט, רגליהם מבקשות יציבה על שכבת הקרח העבה, בלב השדה הרמוס, האפור, שעתה היה שטוח כבמה. מסביב הכל היה קפוא. השמים היו כחולים ללא רכב.

שם הגבר נשמע רע מאוד בעברית, אבל חול'ה היה גבר בריא מאוד, חזק, גם אם לא צעיר. הוא היה ספרדי, מכפר לא גדול על שפת הים, לא הרחק מאליקנטה. אולה נולדה בברלין וחייה בצפון, בשוורין. כבר לא היה לה אוויר, אבל חול'ה נשק לה עוד ועוד. אולה לחשה אל תוך פיו של אהובה, בוא נלך מכאן, הרגליים שלי קפואות, הגרביים שלי רטובות. חול'ה צחק ושוב שאב אותה אליו בחמדה גדולה.

עוד רגע עמדו כך, חצויים בענן, משקיפים על המראה המוכי, לכן עד האופק. דבר לא נראה בעדו, אף לא נעליהם.

זה מוזר מאוד, אמרה אולה, לעמוד ככה, חצי, בתוך ענן כל־כך מוגדר, נראה שאפשר לדחוף אותו בידים, להזיז אותו מפה. חול'ה אמר, זה היום המאושר בחיי, אני בעננים!

היה לחול'ה מראה יוצא דופן, דוקרני, עצמותיו בלטו ממנו בעוצמה כבירה: קודקודו הצר והמחודד, מוטת אוזניו, עצמות המצח, הלחיים, האף, הלסתות, השכמות, פרקי הידיים, חזהו והבולט, ארכובות האגן, שוקיו, פיקות הברכיים... קרסוליו... מעל לכל כפות ידיו; לא פיסול, לא ציור מסרו אי־פעם עוצמה נפתלת כזו של כוח ועדינות. הן גם היו מוזרות. לא פגשתם כאלה כפות ידיים. עיניו היו שחורות וריסו ארוכים במידה לא מצויה. אולה היתה לבנה ורכה כיונה והיא שקעה בזרועותיו. ואז אמרה אולה במתיקות, אין לי אוויר, נדמה לי ש... ופתאום היא לא היתה יותר. חול'ה החזיק בה, תחילה צחק, אז

תמה ולבסוף היה המום.

בבית־החולים נקבע מותה של אוֹלָה מדום לב. בתחנת המשטרה ישב חוֹלָה, עגום ומיואש, ומסר בפעם העשירית את עדותו. תייר, אמר חוֹלָה שוב, רק תייר. הכרנו רק שבוע, עמדנו להתחתן. החוקרים התבוננו בחשד גלוי על צורתו המחודדת, הזרה, השחורה. – מאיפה אתה יודע גרמנית? – למדתי, ענה חוֹלָה. – למה למדת גרמנית? – למה לא? שאל חוֹלָה. – אל תתחכם, למה כן? – אוהב את גתה, ענה חוֹלָה. – טוראדור? שאל החוקר עוד פעם. – כן, הייתי טוראדור לפני הרבה שנים, אמר חוֹלָה בעייפות, עכשיו יש לי מסעדה באליקנטה. – טוראדור? חזר החוקר פעם נוספת. – כן, טוראדור, ענה חוֹלָה, בדימוס. – כמה שנים היית טוראדור? – עשרים, ענה חוֹלָה. – וכמה שוורים הרגת? – מה שייך? שאל חוֹלָה. – אדוני, אינך מנהל את החקירה, כמה שוורים? – הרבה, ענה חוֹלָה והיה שוב על סף בכי.

החקירה נמשכה יומיים תמימים, במהלכן הושפל חוֹלָה עד עפר. הגיעו הוריה הזקנים של אוֹלָה. תחילה הזדעזעו ממראהו של חוֹלָה. מימיהם לא ראו גולגולת כה מחודדת, צרות כזו של עצמות, והבליטות הקיצוניות הללו לכל הכיוונים. רק האצבעות הארוכות והשחורות הללו, על מפרקיהן הגרמיים, ופרקי הידיים... חוֹלָה טילטל אותן קדימה ואמר ללא הרף, בשם אלוהים, הניחו לי. הוא היה כה עצוב ועיניו ולחיייו כה שקועות עד כי הוריה של אוֹלָה קמו ועשו מעשה.

ההורים התעקשו. לאחר שקיבלו את צנצנת האפר הקטנה, טיפסו שלושתם באיטיות גדולה אל חלקת השדה הקפוא. אביה של אוֹלָה אמר מלים אחדות. האפר פוזר, שלושתם התחבקו בחום והבטיחו לשמור על קשר. בלילה ישב חוֹלָה ברכבת למדריד ובה אל תוך זגוגית החלון.

הוא לא הצליח בשום פנים ואופן לזכור את תווי פניה של אוֹלָה. נמחקו, כאילו מעולם לא ראה אשה זו שכה אהב, שכה רצה בה. כך לא רצה אשה מעודו. לפני ימים אחדים היה המאושר באדם, ועכשיו מאומה. הדבר החריד אותו עד היסוד. הוא התאמץ בכל כוחו לשוות לנגד עיניו את פניה, את גופה – אוֹלָה נעלמה כלא היתה. היכרותם היתה כה נסערת, כה קצרה. הם לא הצטלמו. אושרם היה עמוק ורב מכדי לדאוג לתייעוד רגשותיהם. חוֹלָה חשב שמיד עם הגיעו למדריד, עוד לפני חילופי הרכבות, ישלח מברק להוריה ויבקש מהם את תמונתה. לא היה במחשבה זו כדי להרגיעו. הוא ישב מבוהל. הרוס. מצחו להט.

איך זה יכול להיות, מה קורה?

.2

שבועיים לאחר מכן עדיין היה זכר תוויה של אולה מחוק, בלתי ניתן לשיקום, אף לא שיקום מזערי ביותר. חול'ה חשב שהוא יוצא מדעתו. הוא חילק הוראות במסעדה, ארז בשנית את תיק הנסיעות שלו וחזר לגרמניה.

הוא נפגש עם הוריה של אול'ה בקתדרלה חמורת הסבר של העיר נאומבורג. שם חיו, וכך הציעה אמה. שלושתם עמדו עתה על רצפת השיש הקרה והביטו מעלה אל העמוד הגבוה עליו ניצב פסלו של אַקְהָרְט, שליט רב עוצמה, קטן ומוצק, רבוע כולו וקצר איברים, פיו מקומר על לסתות מהודקות, תלתליו סדורים בתסרוקת רומאית, עיניו בולטות תחת מצח רם. יציבתו נחרצת, כולה כוח וסמכות. לצידו, אף היא על עמוד גבוה, גוועת אשתו, אוֹטָה, בעמידה זקופה. יופיה העדין של אוֹטָה פלח את ליבו של חול'ה. לא היתה רק שברירית וענוגה כאחת מגברות המעלה, לא, היתה בה רכות ומתיקות ואותה מידה של חולמנות בשילוב כה כן ורציני שהיה בו כדי להטריף את הדעת. הכתר בראשה הלם אותה אף שכלל לא נראה כי היא יודעת להעריכו, או לשאתו.

וזה האשה בה בחר, אַקְהָרְט הזה, צלצל קולה המלומד, החד והחזק של אמה של אול'ה. היא סיימה הרצאה מדויקת, קצרה, מלאת אינפורמציה על הפסלים, על התקופה, על הקתדרלה כולה.

חול'ה עמד שם נידח, צופה בתהייה אל הזוג המוזר הזה, העתיק, בראשי העמודים. לאחר שתיקה קלה אמר אביה של אול'ה בקולו השקט:

כן־כן, זה העולם, רפות האשה, היא מן האכזריות שבמשאלות הגבר, והיפה מכולן.

והיפה מכולן, אישרה את דבריו אמה של אול'ה בקולה הברור. בכל המרחב מְנאומבורג עד שטראסבורג לא תמצא פסלים באיכויות כאלה, לא קיים, אין!

בערב, לאחר הסעודה, ישבו שלושתם על הספה, וחיי אול'ה הוצגו בפני חול'ה למן העריסה, אלבום אחר אלבום. הוא לא זיהה את אול'ה באף אחת מן התמונות, אף לא מן השנה האחרונה. הדמות שפגש באלבומים היתה ללא ספק נעימה ונחמדה, אך זרה. מעולם לא ראה אשה זו. הוא חש שדעתו מתערערת. עוד יום־יומיים שהה במחיצת הוריה, סייר עימם באתרים קרובים נוספים, סעד במסעדות משובחות ואף מסר מתכונים קטלונים מיוחדים. מאמציו להסתיר את מצבו הותירו אותו תשוש ורעוע. בלילה הבא ישב חול'ה ברכבת למדריד ובהה אל תוך זגוגית החלון. הוריה של אול'ה נופפו לו במטפחת. הם היו נרגשים מאוד.

.3

אף שאינני נוהגת לספר אודות אירועים שהתרחשו, כל המאורעות המסופרים כאן הם אמת לאמיתה. פגשתי את הספרדי דִּיגֶנוֹ-חולֶ'ה מוֹרָה, לפני חמש שנים בבית קפה, כברצלוונה. שיערו היה לבן כשג ועורו שחום מאוד, כמעט שחור. כל הבליטות והחידודים האלה הזדקרו עוד יותר. הייתי אומרת שהוא נראה כמו ג'וקר, אם לא כמו השטן בעצמו.

וכמובן, עדיין היה לו היופי המוזר הזה, אותו יופי שכנראה פשוט הרג את אוֹלָה. אבל מי יודע? גם אין צורך לפשפש בעניינים שאיש אינו יודע אודותם דבר. אוֹלָה נפטרה מדום לב, ביום קר, על ראשו של הר קטום, בתוך ענן, בזרועותיו של אהובה, כשהוא והיא אינם יודעים את נפשם מרוב אושר. כך היה. ואחרי זה לא הצליח חולֶ'ה להיזכר במראה שלה אף פעם בחייו.

בנוסף לכל התברר לי גם שחולֶ'ה היה ממוצא יהודי, מאנוסי ספרד. פרט זה אינו חשוב לעצמו, אבל היה חשוב לו לספר לי על כך, כיוון שבאתי מתל-אביב, וכיוון שזיכרון זה גם שרד וגם טופח במשפחתו הקאתולית במשך מאות שנים. ולמה? איש אינו יודע. חולֶ'ה משך בכתפיו כאשר שאלתי. ואם חולֶ'ה אינו יודע, מה אוכל אני לדעת? על כל פנים, חולֶ'ה סיפר לי את כל הדברים הללו – מוזר, גם השיחה הזו התנהלה בגרמנית – אינני דוברת ספרדית – ואף ההמשך שמיד יבוא. אם יקשה עליכם להאמין לדברים הבאים, הריני להצהיר על עדותי: במו עיני ראיתי את מה שאירע לידי ורגליו של חולֶ'ה. ועכשיו תשמעו מה בדיוק קרה לו, ואיך:

כן. ידיו של חולֶ'ה עברו תמורה ראשונות. זו לשון נקייה, כדי לא להפיל עליכם את עוצמת ומידת המפלצתיות של התמורה הזו. על כך שהדברים חורגים מכל סדר טבעי אין לי מה לומר לבד מ'ראיתי'.

זה התחיל ברכבת, בדרך הביתה מִנְאוּמְבוּרְג לֵאֶלִיקְנֶטְה, אחרי אותו ביקור בבית הוריה של אוֹלָה.

חולֶ'ה ישב ברכבת למדריד ובהה אל תוך זגוגית החלון. לנפץ את ראשו כנגדה, זו היתה משאלתו. אבלו היה נורא. קשה ממנו היתה תעלומת היעלמותה של אהבת חייו מזיכרונו, ובה־בעת הלך וגאה בליבו, ובכל רמ"ח איבריו, גודש האהבה הוודאי אליה. זו היתה סתירה קשה מנשוא. מעטים הם הרגשות הנוכחים בוודאות שאין למעלה ממנה כמו רגש האהבה. ומעטים הרגשות המכוונים החוצה באופן כה מוחץ, תמיד, ואך ורק אל האדם החד־פעמי, אשר הוא ולא אחר, בגופו, בקולו, בריחו, עורר אותם. והנה חולֶ'ה בוער, כלה בוודאות אהבתו, ואוֹלָה, אין לה ולו גם צל של זֶכֶר.

חול'ה עצם את עיניו. פלגי דמעות שטפו מטה על מדרונות לחייו, חלקן המשיכו בדרכן מטה, עולות ויורדות מעל פיקת גרונו, ניקוות בגומה המרווחת אשר במפגש עצמות הבריה הענקיות שלו, ומשם גולשות על חזהו, לתוך חולצתו, חלקן נספגות בבגדיו ועוד ועוד מהן יורדות, מתפלגות לכל הכיוונים על חזהו הצר והמשופע, ועוד מפליגות מטה. הנה אדם, לא צעיר, טוראדור בדימוס, עשרות שוורים קרסו תחת ידיו, מסעֶדן מצליח, מנהל אנשים, סקרן, קורא ספרות, לומד שפות, נוסע בעולם, דינמי ועדין הליכות, חי, מתאהב, מתאהב בגדול גם מעבר לנעוריו, לא איש מן הבכיינים: וחול'ה פשוט מירר בבכי וכבר היה רטוב לגמרי. הוא הביט מטה, אל שוקיו, מגניב מבטים לצדדים. רק זה היה חסר לו עכשיו, טוב-ליכם הרחום של שכניו לקרון.

השעה היתה ארבע לפנות בוקר. איש לא הסתכל עליו. כפות ידיו אדירות הממדים, על פרקיהן המפותלים, וכל עשר אצבעותיו הארוכות כל-כך היו פרושות על שוקיו, ציפורניו נעוצות במכנסיו. הוא התכונן בכפות ידיו. הן היו לחות ומבריקות, אור משונה בקע מהן. חול'ה הסתכל למעלה וכיבה את מנורת הקריאה. הוא הרכין את ראשו ושב לבהות בידיו באור העמום של הקרון המנומנם. ואז זה התרחש. אצבעותיו החלו לסגת אל תוך עצמן. הן הלכו והתקצרו במהירות מבהילה. תחילה נעלמו הציפורניים. חול'ה בהה בזוועה על התהליך. הוא הרים את כפות ידיו וניער אותן חזק באוויר. הישיבה הארוכה הזו, דם לא מגיע לקצוות שלך, האוויר בקרון תמיד דחוס. הוא שב לראות את ציפורניו. חול'ה הצמיד חמש אצבעות לחמש אצבעות ולחץ בחוזקה את ידיו. אחר פכר אותן ושיפשפן היטב. אחר פקק אותן, אחת אחת. מישהו בקרון רטן, זה מוכרח להיות בשעה הזו, הקנאקים האלה? חול'ה התנצל באדיבות הטבעית לו. הוא עצם את עיניו ונשם עמוקות. להשתחרר מכל זה, אמר לעצמו. עברתי דבר קשה. זה יעבור. היא תחזור. זה רק השוק. כשפקח את עיניו, קפא ליבו. כפות ידיו נעלמו כליל. במקומן, נחו לצידי ירכיו שני גֶדְמִים לבנים רכים, צורתם מעוגלת והם מכוסים כליל פלומה נוצתית לבנה.

את שאר הבעיות הקטנות שנוצרו באותה נסיעה אחסוך מכם. כרטיס לביקורת, כסף, תיק, ידיות... כל דבר פשוט היה בעיה איומה. חול'ה היה אדם קל תנועה, וכל קיומו בעולם, מתמיד, קיום של חיים ותושייה. הוא הגיע הביתה בלי עזרה. אבל מצבו המשיך להידרדר. תוך ימים אחדים נעלמו רגליו בצורה דומה; הן פשוט נספגו פנימה. רק ירכיו הדקות על פיקותיהן הבולטות – נותרו. עתה כרעיים, גם אלה הצמיחו פלומה נוצתית לבנה. האיש הזה, שהיה חץ מקשת, שהתרוצץ בזירות על פני ספרד כולה, הפך למעיין תרנגולת.

זהו הטורסו הציפורי שנותר מחולֵה, אותו פגשתי בברצלונה, בבית קפה, בשעת ערביים אפורה וערפילית במיוחד. רעמת שערותיו הלבנה סורקה לאחור והבליטה מאוד את שלל הגידים המפוסלים על רקותיו ואת עורו הזייתי השחור כמעט. הוא ישב בחליפה כחולה כהה ככיסא גלגלים מיושן. נראה שכסף רב כבר לא היה לו. רק תותבת אחת היתה לו, יד ימין. משהו זול, פיסול ירוד בסיליקון מזן בעל טקסטורה גועלית, יד של בובה הרכיבו לו. אבל הוא הסתדר. שיניו לא היו במצב טוב. מכל בחינה אחרת – האיש שכבר תיארתי. שתינו יחד קפה ושתי כוסיות קוניאק כל אחד. הוא סיפר לי את הסיפור הזה והתעקש לשלם בעד המשקאות. אז היטה את כיסא הגלגלים שלו והתגלגל במהירות מסחררת במורד הרחוב. בקצה הרחוב ניתק מכיסאו, פרח ונעלם. או כך היה נדמה לי.

בכלל, עלי להעיר, על אף חריגותו, הסיפור כולו פרח מזיכרוני. משוגעים, הוזים, בדאים ומתחזים רבים מאוד יצא לי לפגוש במסעותי. ברכבות, בתי קפה, בארים, ספריות, שמעתי סיפורים.

אתמול בלילה דיווחה כתבה ארוכה אודות הרצח הזוועתי שהתרחש בנס־ציונה; הרוסי, פושע לשעבר, אשר השתקם כרכ־מלצרים במסעדת פרמיר, הושפל בידי הבעלים אל מול כל העובדים באשמת גניבה של בקבוק וודקה והגיב בטבח הבעלים ומשפחתו; הוריו, אשתו ושני הילדים. הרצח תוכנן היטב, הסבירו. אחרי הרצח הלך לים ועישן סיגריה. משם נסע להוריו וסיפר להם מה עשה. אחר כך הלך אל אשתו וסיפר גם לה. שכבתי במיטה שלי ובכיתי על מר גורלו של הרוצח הזה. אז נזכרתי בחולֵה.

שרה כוי

רצון עז שתשמעי אותי

את יודעת איך אומרים "חמוּדה" בשפת הסימנים?
 מעבירים את היד על הלחי.
 את חמוּדה, חמוּדה.
 אני אומרת לך.
 לחי שלך.
 חרשת.
 את לא שומעת אותי.
 לא שומעת שום דבר.
 אלא אם כן
 אני אומרת לך
 "חמוּדה".

במאה ה־21

במאה העשרים ואחת
 בין חברי מחשב וערכות תזונה נכונה
 את מחכה לי פרועה ומפחדת
 כתמי גבינה מומסת על החלצה שלך
 ושפתים מכריקות
 את מבטאת את המלים היחידות
 שעליהן משחל עולם
 בלעדיו אין הדבר פועם
 "תמותי אתי" את אומרת
 ואני באה, כלי צל של נפור
 פתוחה אל המות
 כמו שנפתחים לשמש חמה.

אורחת

היום היא אשה מכגרת
 עם שעור מתפרע ובקבוק שבור ביד
 המעיל נפתח
 ויזן נשפך על הגוף שלה
 הו, אלה שתויה
 ישימך אדוני כאמי
 קללות העקרב שלך
 נופלות כצמר גפן על שדי
 תפנסי ותפלי
 כי המקום המאהב והנכנע הזה
 הוא בית.

פרבר

היא אוהבת פרברים
 היא מחפשת את הפרבר של עצמה
 להניע בו את גלגל הברזל
 על אדמה שבורה.
 ילד
 בחליפת זהב
 מניף כדור של משי
 ורואה מסמם
 פרבר מהלך על שתיים
 אצבעות דקות להפליא
 המנחות על ברזל.

מדונה

באתי אליך בלילה
 ואת יושבת על המטה
 כמו לוטוס רך עירם למחצה

וְתִכְשִׁיט הָאֶבֶן הַמִּפְלָא
יוֹנֵק מֵהַצִּיצִי שֶׁלָּךְ
מְדוֹנָה יְשָׁנָה בִּישִׁיבָה
אֶת אִם הָאֲבָנִים
אֲנִי צוֹפֶה
בְּאִם וְיֶלֶד
יִרְקִים וְצוֹנְנִים.

יורם נסלבסקי

הנה באה שיירת המלך

הנה באה שיירת המלך. בראש צועדים חיילי המשמר במדי טקס, אחריהם ממהרים אנשי הפמליה (איש אינו יודע בדיוק מה תפקידם), ואחרון אחרון מגיע האפריון הכבד, נישא על כתפי סבלים כמיטב המסורת. אבל הפלא ופלא, האפריון ריק: אחד היועצים מסיט את החיפוי הסגוני והכל רואים שאין איש בפנים. הסבלים מסובבים את האפריון כדי שנראה ונשתכנע: כאן איש אינו יושב. ואיה המלך? היועץ שב ומליט את פתחי האפריון ומחווה בידי בתנועות רחבות כמאלף פילים בקרקס. אנשי הפמליה מתקבצים סביב האפריון – כה רבים הם, וכה גבוהים – וחיילי המשמר סוגרים טבעת הדוקה סביבם, כאילו חוששים שיברחו. כעת הצפיפות גדולה כל-כך, עד שנדמה כאילו האפריון שט על פני ים, מיטלטל ומיטלטל, לרגע כמעט נוטה על צדו. על מה כל המהומה, איננו יודעים, ואיש אינו מוכן להסתכן בניחוש. לבסוף חוזרים חיילי המשמר למקומם שבראש הטור, וגם אנשי הפמליה מתרחקים מעט. ממקומנו אנחנו מבחינים כי ארשת פניהם דאוגה. היועץ יורה פקודה רמה, והסבלים, שעד כה היו מוסתרים וכבר כמעט נשכחו מאיתנו, סובבים שוב על צירם, וכעת הן פונים בכיוון הקודם. אפשר לראות עד כמה כבד המשקל על כתפיהם. היועץ ניגש ומסיט את חיפוי האפריון בתנועה חגיגית, וראו מי יושב בפנים ופרצופו מלבב בחיך רחב: המלך. הסבלים כורעים על ברכיהם, והמלך יורד בצעד זהיר, קד קידה עמוקה ומודה לקהל. היועץ מחווה קידה אף הוא, ואנשי הפמליה, נהרה שפוכה על פניהם, מוחאים כף. אהה, חשבתם שלא נדע, חשבתם שלא נשים לב. הוא היה מחופש! הוא נכנס מלמטה! אף על פי כן אנחנו אסירי תודה. אנחנו צוחקים ומוחאים כפיים בסערה.

ליאורה בינג' היידקר

שני שירים

אָמרו לָנוּ שְׁנֵקְדוֹת הָאור נּוֹכָטוֹת לְפָנוֹת עָרֵב,
 כְּשֶׁקוֹלָם שֶׁל הַמְשׁוֹרְרִים מְעַמִּיק וְנוֹסֵף לוֹ גִּזְוֹן חֵם, לֹא לוֹהֵט מְדִי, שֶׁל שְׁקִיעָה.
 אֲנַחְנוּ, הַנְּשִׁים הַזְּקֵנוֹת, פִּסְעָנוּ בְּשָׂדֵה שׁוֹתְקוֹת, שְׁחוֹחוֹת גּוֹ
 וְחִפְשָׁנוּ אֶת הַנְּקֵדוֹת.
 הָיוּ בִּינֵנוּ יְתוּמוֹת, אֲלֵמָנוֹת הָיוּ
 קְשִׁישׁוֹת שֶׁהִתְחַפְּשׁוּ לִילְדוֹת קְטַנּוֹת וְנִעְרוֹת קְשִׁישׁוֹת.
 הַהוּוֹה הַנִּצְחִי שֶׁל הַשִּׁיר שָׁטָה בָּנוּ וְהִרְחִיק אֶת בְּתוּי לְעֵבֶר.
 רָצִינוּ לְהַזְדַּקֵּף וְלִהְיוֹכִיחַ אֶת חֲפוּתֵנוּ מֵרַחֲמִים עֲצֻמִּים,
 אֲבָל הַמַּקְהֵלָה הַיּוֹנִית שֶׁהִסְתַּתְּרָה מֵעֵבֶר לְשֹׁדְרֵת הַבְּרוּשִׁים לְחֹשֶׁה
 שְׂאִישׁ אֵינוּ מְעַנֵּן בְּהוֹכָחוֹת.
 הִרְקִיעַ הַחֲשִׁיךְ.
 בְּקִצָּה הָאֶפֶק רָאִינוּ רֵעֵד כְּתָם.

עַנְן אֶפְרַפֵּר הַתְרוּמָם מֵעַל לְשָׂדֵה –
 הָאֵם הָיוּ אֵלֶּה שְׂרִישֵׁירִים? וְאֵם הָיוּ, מֵאִיִן בָּאוּ וּלְאֵן הִלְכוּ,
 וְעַל שׁוֹם מָה הַמְרִיאֵו לְשַׁחֲקִים?

רַבִּים סָבְרוּ שֶׁהֵם נִמְנִים עִם הַמִּינִים הַנִּכְחָדִים,
 אֲבָל אֲנַחְנוּ זִיהִינוּ בְּמִלְמוּלָם אֶת קוֹלֵנוּ, בְּכַנְפֵיהֶם –
 אֶת עֲרוּגָתֵנוּ הַכְּמוּסָה לְמֵרְחָבִים.

הֵיינוּ הַגּוֹנִים. סִיגְנוּ אֶת מִמְצָאֵינוּ בְּנוֹקְדָנוֹת הָרְאוּיָה.
 הַסְּבָרְנוּ פָּנִים, וּפְנִינוּ נוֹתְרוּ חֲתוּמִים.
 גַּם אִם הִתְקַשִּׁינוּ לְהַסְבִּיר אֶת פֶּשֶׁר הַדְּבָרִים

מְצָאנוּ לָהֶם נְמוּקִים מְלֻמְדִים.

חֲשַׁקְנוּ שְׁפָתִים. אֱלֹהִים –
כְּמֵה שְׁפָתִים חֲשַׁקְנוּ
שְׁעָה שְׁגָרְסָנוּ דְבָרִים קָשִׁים
לְחַשֵּׁל בָּהֶם אֶת חַיֵּינוּ הַקְּלִים כְּפְרוּטָה.

בְּנוֹת יַעֲנֵה שְׁבִינֵינוּ טְמָנוּ אֶת רֵאשֵׁיהֶן בַּחֹל
רְכוּת־לֵב זָרוּ אֲבָק בְּעֵינֵי הַקְּטַנְטָנִים.
הָיוּ שְׁצָרְחוּ שִׁירִים מְאֹחֲזֵי מִיֶּקְרוּפוֹן וּמְשַׁקְפֵי־שִׁמְשׁ כְּהִים,
הָיוּ שְׁצָרְכוּ אֶת שִׁירֵיהֶם בְּחֲדָרֵי־חֲדָרִים כְּמוֹ פֶת אַחֲרוֹנָה.

אֶת הַיָּפִים שְׁבַגְכִּיעֵי הַבְּדֻלַח הַגְּבֵהָנוּ
וְהַרְקָנוּ אֶל פִּינוּ יֵיזן אָדָם מְבָצִיר מְשַׁבַּח,
כְּדֵי שְׁגוּפוֹ הָעֵגֶל יַחֲבֹק אוֹתָנוּ
בְּרִיחַ הַגָּשֶׁם.

הָיִינוּ זְהִירִים. רַק מְתִי־מַעַט שָׁמוּ נִפְשָׁם בְּכַפָּם.
עֵיז בְּעֵיז הַבְּטָנוּ עַל פִּי תְהוֹם:
וְהָאֵיזן – הַיֶּשֶׁר בָּנוּ מְבָט.

אונסי אלחג'

העתיק מאוד, החדש מאוד

לא מצאתי את אלוהים כפי שמצאתיו, כאשר לא יכולתי עוד לשאת את מחשבותי.

המיידיע מתוודה.

הנעדר רואה את מה שאין רואה העד.

בראשית האדם התענג.

העוצמה העצומה הצטמצמה מהתענגותו, כאשר חצה את הגבול, והענישה אותו.

אולי משום שהעוצמה העצומה מבקשת שהתענוג הלא מוגבל יהיה רק בסמכותה. להתענג בבריאה, במוות, במה שטרם ידענו. התענוג המשוגע הינו מתארי האלוהות. והאמנות תענוג היא. והאמן, ברגע הבריאה, בשר מבשר אל.

אשתוק ברגעי מותי אך פני ימשיכו לשאול: למה?

הרוע, עוצמתו בייאושו
בשיכרון ייאושו.

הוי, הפרח האדום בעל הלב הלבן פמוות.

◆
פשעו של אדיפוס התמים שהיה מאושר.

◆
שאשקר לך כדי להצילך –
לבנות גאולה מרהיבה על שקר.

◆
ימת הצללים אוהבת את קרוביה.

◆
תחושת האשמה תקפה אותי באופן עז כל־כך, עד שנדמה לי כי התגלגלה בי רוח
האיש שהחרטה געשה בי כלפיו.
כאילו באה להודות לי על חרטה זו.

◆
מעולם לא שמעתי משפט אוילי יותר מ... "וימינו אלה אינם ימי נסים עוד".
מעולם לא התחוללו נסים כמו בימינו אלו.
"בְּקֶשׁוֹ וַיִּינַתֶּן לָכֶם".
הבעיה במבקש, לא בנס.

◆
אם תאבד תקוותי, אם אכנע, לא יהיה זה מפני שמה שאני מאמין בו בלתי
אפשרי, אלא כי העייפות גברה עלי.
לפעמים מתעייף האדם ונרדם. ומאחורי העץ, עליו נשענת שנתו, מתחילים
חלומותיו להתגשם מבלי שישים לב.
למען הפתעה שתהיה לו אחרי שיתעורר.

◆
אני רוצה אותך, אלוהי, תמיד כמו אם זו...

◆
אנו מדברים, אני מדבר על ההתאחדות, ההתמוססות...
רגע... הבה נרסן את האמת הזאת לפני שתהפוך לתופי.
הבה נחקור אותה, נתווכח איתה, הרי בקרוב תחזור לביתה.
ההתאחדות מחסלת את האיזון, מתיכה את היסודות, כך שהם חוזרים למצולות

כאוס ועיוורון הפוער את פיו. תהום של תסבוכות חרבות, שצדדיה וראשיה פולטים את קיטור הקץ. גל עצמות וגולגלות...

הבה נשיר הלל לפירוד! למרחק ולריחוק! לנטישה ולגירושים!
לעצמאותו של כל שֹׁחֵה ברוחו... כדי שיזרמו מחדש בין כולם מימי הזיקה!

שני דברים מרוקנים אותך מכל מלה: האין והקיום עד מלאות.

כמה בוחרים בדרך הכאב כדי להתרגל מראש לרעיון המוות.

הם כופרים בגלל כיעורם של קולות המזמרים.

כאילו זהו סוף העולם.

כל מה שאני אוהב, אובר.

את כל מה שאני מאמין, משסעים הניבים.

הפשע, האימה, הכיעור, זוחלים, מתנפלים וכובשים.

כאילו זהו סוף העולם.

כל אימת שאני מבחין בתקווה, בְּאוֹת סערות ומוחקות אותה.

ואין אני יודע, באמת אין אני יודע למה אני כותב.

כבר אין ערך לדבר, אלא אם הוא בגודל הנס הגדול.

בתווך, בין המעשה הכושל והברכה, שולט, באדישותו הממארת, מלאך
הנייטראליות התם הנתעב.

אנו מתים בתקווה לדעת את מה שלא ידענו כשהיינו בין החיים.

עוד הבטחה שאנו מספרים לעצמנו בכדי להירדם.

בראשית היתה המלה או המבט?

אולי הודעת העין היתה ראשונה.

והיא האחרונה.

◆
כל העניין הוא כיצד מתמודדים עם השקט.

◆
שכחת להודיע לי כי גם הלא-כלום הוא נצח.

◆
כשאני שואל את עצמי, כמו אוגוסטינוס הקדוש, מתי, אלוהי, הייתי חף מפשע,
איני יכול להתאפק ולא לשאול אותו: ומתי הייתי אשם?

מערכת נביל ארמלי

סיגל פרלמן

מכתב גלוי

את הכאב בשולי הפצע, כמו מלט,
ואוטם את כל פתחי הנשמה ולא לשנא
ולא לאהב, לא להתענג ולא לחשב. הכל
לבן. זה הפלא, אני כותבת לך, בלי נפור, אליך
המנכר על שולי הפצע
שלך אני עומדת, רק חלון, לא בפנים
ולא בחוץ, החלל הגדול הרחב משעבר, המחלט
הצבעוני משעבר, נדיבותך הגדולה
משעברת, רכוש הלב הרועד, מאשר שאינו שלך, האהבה
העשירה הפועמת שלך, מגרשת מלשונך אל לבך
ומלבך אל עיניך, וחוזר חלילה, ועיניך, רק הן,
מעיפות נתני אור. ראיתי. אינך יודע

ימי חייך השופעים, המתרבים, הזיונים המתפזרים,
האור המתפצל באלפי החדרים, דבר מפל זה
לא נשאר, הכל חומק
והבדירות, ההדיפה, ההרחקה בכח,
הכל חומק
האם ידעת שהבדירות שלך והקפואה, הקרושה,
היא השלמות היחידה, הבית, היא הכח,
גונבת מגע?

ידך על שדי זכורה לי היטב. ידך על בטנך החמה והייתי
אצל גבר אחד בבית. התפשטתי. הוא נגע בי. נגעלתי,
התלבשתי ויצאתי, ידך על בטני, את מנוחתך

אָנִי רוֹצֵה לְהִטְרִיד, בְּמִרְחָק נְשִׁימָה אַחַת לְהִטְרִיד
 אֶת מְנוּחָתְךָ, לֹא שְׁלוֹה, שְׁמַעְתִּי, מְהִירָה, לֹא סְדִירָה.
 שְׁמַעְתִּי

אַתָּה אוֹמֵר שְׁאַתָּה רוֹצֵה לְחִיוֹת יוֹתֵר מְדִי, אַתָּה אוֹמֵר
 שְׁאַתָּה רוֹצֵה הַכֹּל יוֹתֵר מְדִי, יוֹתֵר מְדִי אֲהַבָּה, עֲנֵג,
 יוֹתֵר מְדִי תְּשׁוּקָה עֲמָקָה, הַכֹּל מוֹנֵף לְמַעַלָּה עַל מְנוּף גְּבוּהָ
 וְקוֹרֵס עַל סִפָּה אַחַת בְּחֶדֶר הַקִּטּוֹן: צְרִיךְ לְהִזָּהֵר. אֲסוּר
 יוֹתֵר מְדִי. מִבֵּינֵן שְׁנֵינוּ זֶה אֲנִי שְׂרוּצָה לְהִשְׁרֹף
 מֵהָר. בְּלִחְצָה. פֶּרֶפֶר נְצַמֵּד לְנוֹרָה]

אֲבָל בֵּינָתִים, בְּמִרְחָק בְּטוֹחַ, אֲנִי כּוֹתֶבֶת לְךָ מִכְּתָב פְּלִיט,
 מִכְּתָב בְּשֵׁטַח הַפֶּקֶר, מִכְּתָב בֵּינִים, מִכְּתָב נוֹאֵשׁ, מִכְּתָב מוֹנֵן,
 לְפָחוֹת עֲכָשׁוּ, טָרֵם נְצוֹד, תִּכְף נְלָכֵד

פֶּתַח לִי דָלֶת. זֶה הַחֶפֶשׁ

סלבו ז'יז'ק

קאנט וסאד: הזוג האידיאלי

מבין כל הזוגות בהיסטוריה של המחשבה המודרנית (פרויד ולאקאן, מרקס ולנין ...) הזוג קאנט-סאד הוא ככל הנראה הבעייתי ביותר: הטענה "קאנט הוא סאד" היא ה"שיפוט האינסופי" של האתיקה המודרנית. היא מציבה סימן שוויון בין שני הפכים רדיקליים, כלומר מכריזה על כך שהגישה האתית האדישה והנשגבת זהה, במובן מסוים, או חופפת, לסיפוק חסר המעצורים שבאלימות המענגת. הרבה מאוד – ואולי הכל – מונח כאן על הכף: האם ניתן למתוח קו בין האתיקה הפורמליסטית הקאנטיאנית למכונת ההרג-כרם-קר של אושוויץ? האם ניתן לראות במחנות הריכוז, כמו בהרג, עניין נייטראלי, תוצאה אינהרנטית של התעקשות הנאורות על האוטונומיה של התבונה? האם יש, לכל הפחות, השתלשלות לגיטימית של יוחסין, החל בסאד ועד לעינוי הפשיסטי, כפי שמרמזת גרסתו של פאזוליני ל"סאלו", המתיקה את הסרט אל ימיה הקודרים של רפובליקת "סאלו" של מוסוליני? לאקאן פיתח לראשונה את הקישור הזה בסמינר שלו על האתיקה של הפסיכואנליזה (1958-1969),¹ ולאחר מכן במאמר "קאנט עם סאד" (1963) מתוך ה-Ecrits.²

.1

בשביל לאקאן, סאד הרחיב, הלכה למעשה, את הפוטנציאל האינהרנטי של המהפכה הפילוסופית הקאנטיאנית, בדיוק במובן שבו החצין, בכנות, את קול המצפון. האוסוציאציה הראשונה המתעוררת כאן היא, כמובן: על מה כל המהומה? האין הכל יודעים בעידננו הפרוידיאני, הפוסט-אידיאליסטי, מה עניין ה"עם"? – כלום האמת על הנוקשות האתית של קאנט אינה הסאדיזם של

1 Jacques Lacan, *Le séminaire, Livre VII: L'éthique de la psychanalyse*, Paris: Seuil, 1986, chap. VI.

2 Jacques Lacan, "Kant avec Sade", *Écrits*, Paris: Seuil, 1966, p. 765-790.

החוק, כלומר האין החוק הקאנטיאני סוכן אני-עליון המפיק הנאה סאדיסטית מדריכתו-במקום של הסובייקט, מאייכולתו למלא אחר תביעותיו הנחרצות, כמו מורה המענה את תלמידיו במשימות בלתי אפשריות, ומתענג בחשאי על כישלונותיהם?

אבל עם זאת, הטענה של לאקאן היא היפוכה המדויק של אסוציאציה ראשונה זו: לא קאנט הוא שהיה סאדיסט ב'ארוץ', אלא סאד, היה קאנטיאן חבוי. כלומר, חשוב לזכור, קאנט הינו תמיד המוקד של לאקאן, ולא סאד: לאקאן מעוניין בהשלכות האולטימטיביות ובהנחות היסוד הדחויים של המהפכה האתית הקאנטיאנית. במלים אחרות, לאקאן אינו מנסה להניח את ההנחה ה"רדוקציוניסטית" הרגילה, לפיה כל מעשה אתי, טהור ואדיש ככל שיוכל להיראות, מושתת תמיד על איזו מוטיבציה "פתולוגית" (האינטרס ארוך-הטווח של הסוכן עצמו, הערצתו את עמיתו עד לסיפוק ה"שלילי" אותו מעניקים סבל וסחטנות, הנדרשים לעתים קרובות ממעשים אתיים); להבדיל, מוקד העניין של לאקאן נמצא בהיפוך הפרדוקסלי, באמצעותו התשוקה עצמה (היינו פעולה על פי צו התשוקה, לא התפשרות לגביה) אינה יכולה עוד לנבוע מאינטרסים או מניעים "פתולוגיים" כלשהם, ובכך הולמת את קריטריון המעשה האתי הקאנטיאני, באופן כזה ש"מעקב אחר התשוקה" חופף ל"מילוי תפקיד". די יהיה להיזכר בדוגמא הידועה של קאנט עצמו, מתוך ביקורת התבונה המעשית:

נניח שמישהו היה טוען לגבי נטייתו החמדנית, אין הוא יכול כלל לגבור עליה כאשר ניקרים לפניו המושא החביב עליו וההזדמנות לכך; ובכן שאלו אותו, אילו הותקן עמוד תלייה לפני הבית, שבו ניתנת לו הזדמנות זו, כדי לתלות עליו מיד אחרי סיפוק חמדנותו, האם אז לא היה מדביר את נטייתו? אין צורך לנחש הרבה מה היה משיב.³

טיעונו הנגדי של לאקאן הוא כזה: מה אם ניתקל בסובייקט (כפי שקורה על דרך ההרגל בפסיכואנליזה) המסוגל ליהנות הנאה שלמה מלילה של תשוקה, רק בתנאי שסוג זה או אחר של "גרדום" תלוי מעל ראשו, היינו רק אם יפר, במילוי תשוקתו, אי-אלו איסורים?

סרט איטלקי משנות ה-60, קזנובה 70 בכיכובם של וירנה ליזי ומרצ'לו מסטרויאני, סובב סביב נקודה זו בדיוק: גיבורו יכול לשמר את אוננו המיני רק

3 עמנואל קאנט ביקורת התבונה המעשית, תירגמו שמואל הוגו ברגמן ונתן רוטנשטריך, מוסד ביאליק, 1986, עמ' 32. [הערת המתרגמת: ז'ז'ק מצטט את התרגום האנגלי לחיבור ובו 'נטייה חמדנית' קרויה Lust, 'המושא החביב' קרוי 'object desired', 'סיפוק חמדנותו' קרוי gratifying [his lust]

בתנאי שסכנה כלשהי תהיה מעורבת באקט. בסוף הסרט, כאשר הגיבור נמצא על סף נישואיו לאהובתו, הוא מבקש להפר לכל הפחות את האיסור על סקס לפני הנישואים בכך שישכב איתה בלילה לפני חתונתם. כלתו מקלקלת בלי ידיעתה אף את העונג המינימלי הזה. היא משיגה מהכומר אישור מיוחד לעניין, ובכך מרוקנת את המעשה מעוקצו ה'אסור'. מה נותר לו עוד, לגיבור, לעשות כעת? בשוט האחרון של הסרט אנו רואים אותו זוחל על מרפסת צרה מחוץ לבניין הגבוה, מטיל על עצמו את המשימה המאתגרת של חדירה לחדרה של הנערה בדרך המסוכנת ביותר, בניסיון נואש לקשור בין סיפוק מיני לסכנת-מוות... כך, על פי לאקאן, אם סיפוקה של תשוקה מינית מערב השהיה, אפילו של האינטרסים ה"אגואיסטיים" האלמנטריים ביותר, אם סיפוק זה מוצב בכירור "מעבר לעקרון העונג", אזי למרות כל ההופעות הנגדיות אנחנו עוסקים במעשה אתי, ומכאן שתשוקתו היא, במובן החמור, אתית...⁴

הנקודה הבאה של לאקאן היא שממד סאדי חבוי זה של "תשוקה אתית (מינית)" אינו נקרא בתוך קאנט באמצעות הפרשנות החריגה שלנו, אלא אינהרנטי למבנה התיאוריה הקאנטיאנית.⁵ אם נניח בצד את גוף "הראיות הנסיבתיות" (האין הגדרתו הידועה לשמצה של קאנט את הנישואים – כ"חווה שבין שני מבוגרים בני מינים שונים לגבי השימוש ההדדי באיברי המין האחד של השני" – סאדית במובהק? הרי היא מצמצמת את האחר, את שותפו המיני של הסובייקט, לכדי אובייקט חלקי, איבר גופני שלו/שלה המספק עונג והנאה בעודו מתעלם ממנו/ממנה כשלם, כאדם), הנה הרמז המכריע המאפשר לנו להבחין בקווי המיתאר של השוויון "סאד הוא קאנט", בדרך שבה ממשיג קאנט את מערכת היחסים בין סנטימנטים לחוק המוסרי.

4 "..." אם, כפי שטוען קאנט, דבר פרט לחוק המוסרי לא יוכל לשכנע אותנו להניח בצד את כל האינטרסים הפתולוגיים שלנו ולקבל את מותנו, אזי המקרה של אדם המבלה ליל תשוקה עם אשה, למרות הידיעה שישלם על כך בחייו, היא מקרה של החוק המוסרי". Alenka Zupancic, "The Subject of the Law," in *Cogito and the Unconscious*, ed. by Slavoj Zizek, Durham: Duke UP 1998, p. 89.

5 ההוכחה הברורה ביותר לאופיו האינהרנטי של קישור זה בין קאנט וסאר היא, כמובן, הרעיון הקאנטיאני (הנשלל) על "רע שטני", היינו "רע המתמש לא מתוך סיבות "פתולוגיות" אלא מתוך עיקרון, לטובת התרחשותו". קאנט מעלה רעיון זה של רע המורם לדרגה של עקרון אוניברסלי (ובכך הופך לעקרון אתי) רק כדי שיוכל להתכחש אליו ללא דיחוי, בטענה שבני אדם אינם מסוגלים לרקב מוחלט כזה; ובכל זאת, כלום אין עלינו להתנגד להתכחשות זו של קאנט, בכך שנצביע על כך שהמבנה של סאר כולו נשען על אותו רימום של רע לכדי ציווי "קטגורי" בלתי מותנה? לפיתוח מעמיק יותר בנושא, ראה הפרק השני מתוך: Slavoj Zizek, *The Indivisible Remainder*, London: Verso 1996.

אף על פי שקאנט מתעקש על הפער המוחלט בין רגשות פתולוגיים לצורה הטהורה של החוק המוסרי, ישנו רגש אפריורי אחד שהסובייקט חווה בהכרח כאשר הוא מעומת עם ציווי החוק המוסרי: כאב ההשפלה (הנגרם בעקבות גאוותו הפגועה של אדם, בשל "הרוע הרדיקלי" של הטבע האנושי). בשביל לאקאן, הענקת זכות־היתר לכאב כרגש אפריורי יחיד מצד קאנט קשורה בבירור למושג הכאב של סאד (עינוי והשפלת האחר, היות מעונה ומושפל על־ידו), כדרך המועדפת לגשת אל ההתענגות (jouissance) המינית (טענתו של סאד, כמובן, היא שיש לתת לכאב עדיפות על פני העונג, וזאת על בסיס אריכותו: בעוד תענוגות הם חולפים, כאב עשוי להימשך כמעט ללא גבול). את הקישור הזה ניתן להמשיך ולאשש באמצעות מה שמכנה לאקאן הפנטסיה הסאדית היסודית: הפנטסיה על גוף אחר ושברירי של הקורבן, גוף אשר יכול להיות מעונה ללא גבול ואף על פי כן הוא משמר, כבמטה קסם, את יופיו (ראו את הדמות הסאדית הסטנדרטית של הנערה הצעירה, העומדת בהשפלות ובהשחתות אינסופיות מצד המענה המקופח שלה, ובאופן מסתורי שורדת את כולן ללא פגע, באופן דומה לזה שבו טום וג'רי, או גיבורי סרטים מצוירים אחרים, שורדים ללא פגע את כל צרותיהם המגוחכות).

האין פנטסיה זו מספקת את היסוד הליבידינאלי של ההנחה הקאנטיאנית בדבר האלמותיות של הנפש החותרת ללא לאות להשיג שלמות אתית? לשון אחר: האין ה'אמת' המתעתעת על אלמותיות הנפש היא למעשה היפוכה הגמור, היינו אלמותיות הגוף, יכולתו לשאת כאב והשפלה אינסופיים?

ג'ודית באטלר הצביעה על כך שה'גוף' הפוקיאני, כאתר של התנגדות, אינו אלא ה'נפש' הפרוידיאנית: באופן פרדוקסלי, 'גוף' הוא השם שמעניק פוקו למנגנון הנפשי, כל כמה שהוא מתנגד לשליטת הנפש. כלומר: כאשר, בהגדרתו הידועה את הנפש כ"כלא הגוף", הופך פוקו את ההגדרה האפלטונית־נוצרית המקובלת של הגוף כ'כלא הנפש', שעל פיה, מה שהוא מכנה 'גוף' אינו בפשטות הגוף הביולוגי, אלא דבר־מה הלכוד כבר למעשה בסוג מסוים של מנגנון נפשי קדם־סובייקטיבי.⁶ כתוצאה מכך, האין אנו נתקלים אצל קאנט בהיפוך תואם וסודי, הנבדל רק בכיוונו, של מערכת היחסים בין הגוף לנפש? האם מה שקאנט מכנה 'אלמותיות הנפש' אינו למעשה אלמותיות הגוף האחר, השברירי, ה'לא־מת'?

6 Judith Butler, *The Psychic Life of Power*, Stanford: Stanford University Press 1997, p. 28-29.

.2

באמצעות התפקיד המרכזי של הכאב בחווייתו האתית של הסובייקט מציג לאקאן את ההבדל בין ה"סובייקט של ההצהרה" (הסובייקט המבטא הצהרה)⁷ ל"סובייקט של ההיגד"⁸ (הזהות הסימבולית שמניח הסובייקט בתוך הצהרתו ובאמצעותה): קאנט אינו מעלה את השאלה לגבי זהות ה"סובייקט של ההגדה" של החוק המוסרי, הסוכן המכריז על הצו המוסרי הבלתי מותנה. בתוך אופקיו, שאלה זו כשלעצמה היא חסרת משמעות, משום שהחוק המוסרי הינו פקודה אימפרסונאלית, "המגיעה משום מקום", כלומר נובעת באופן אולטימטיבי מהעצמי או מתוך-עצמה, מונחת באופן אוטונומי בידי הסובייקט עצמו. באמצעות ההתייחסות לסאר קורא לאקאן העדר אצל קאנט כמעשה של מסירת הבלתי נראה, כ"הרחקת" נושא-דברו של החוק המוסרי, ואילו סאר הוא המוסר אותו כנראה – בדמותו של התליין-המענה, ה"סאדיסט"; תליין זה הוא-הוא נושא דברו של החוק המוסרי, הסוכן המפיק עונג מהכאב ומההשפלה שלנו (של הסובייקט המוסרי).

סיעון נגדי מציע עצמו כאן במידה ניכרת של מובנות-מאליה: האין כל אלה שטויות גמורות, משום שאצל סאר, הרכיב הממלא את מקומו של הצו הבלתי מותנה, העיקרון שאחריו צריך הסובייקט לעקוב באופן קטגורי, איננו עוד הפקודה האתית הקאנטיאנית האוניברסלית 'עשה את המוטל עליך!' אלא היפוכה הרדיקלי ביותר: ההוראה לעקוב עד תום אחר הגחמות הקונטינגנטיות והפתולוגיות ביותר המספקות עונג, בעוד הן מצמצמות ללא-רחם את בני האדם לכדי כלים בשירות הנאתך? מכל מקום, מכריע לתפוס את הסולידריות בין מאפיין זה לבין התהוותה של דמות התליין-המענה ה"סאדיסט" כ"סובייקט של ההגדה", סובייקט ממשי של פקודת-ההצהרה (statement-command) האתית האוניברסלית. המהלך הסאדי, מהכבוד הקאנטיאני כלפי-חילול-הקודש, היינו מכיבוד האחר (האדם), החופש והאוטונומיה שלו, וההתייחסות המתמדת אליו כאל תכלית-לעצמו, עד כדי רדוקציה של כל האחרים לכדי אמצעים בלבד, אמצעים שעליהם ניתן לוותר ואותם יש לנצל באכזריות, המהלך הזה בבירור קשור באופן הרדי לעובדה שה"סובייקט של ההצהרה" של הצו המוסרי נותר בלתי נראה אצל קאנט, ומניח את המאפיינים המוחשיים של התליין הסאדי. מה שסאר מממש כאן הוא, לפיכך, פעולה מדויקת מאד של שבירת החוליה המקשרת בין שני אלמנטים, אשר בעיניו של קאנט הם סינונימיים וחופפים:⁹

7 [The subject of enunciation]

8 [The subject of the enunciated (statement)]

9 Monique David-Menard, *Les constructions de l'universel*, Paris: PUF 1997.

הטענה על צו מוסרי בלתי מותנה; והאוניברסליות המוסרית של צו זה. סאד משמר את המבנה של צו מוחלט, ומניח כתוכנו את היחידות הפתולוגית הקיצונית ביותר.

גם כאן, החריגות של סאד כמקור השבירה הזאת איננה העניין המכריע – זו ניצבת רדומה, כאפשרות, בעצם המתח הבסיסי המכונן את הסובייקטיביות הקרטזיאנית. הגל כבר היה מודע להיפוך זה של האוניברסל הקאנטיאני לכדי קונטינגנטיות אידיוסנקרטית ביותר: כלום אין ביקורתו על הציווי האתי הקאנטיאני מתמקדת בכך: מאחר שהציווי הוא ריק, היה על קאנט למלאו בתוכן אמפירי כלשהו, כלומר להעניק לתוכן קונטינגנטי פריטיקולרי את הצורה של צורך אוניברסלי?

המקרה המופתי של רכיב "פתולוגי", קונטינגנטי, המרוּם למעמד של תביעה מוחלטת, הוא ללא ספק המקרה של האמן המזוהה לגמרי עם שליחותו האסתטית, שוקד עליה מתוך חירות ובלא כל אשמה, כמעין אילוץ פנימי, ואינו מסוגל לשרוד בלעדיה. גורלה העצוב של ז'קלין דו־פרה מעמת אותנו עם גרסתו הנשית של אותו פיצול בין צד המטבע של הצו הבלתי מותנה לבין היפוכו, האוניברסליות הסדרתית של אובייקטים אמפיריים 'אדישים' שחייבים להיות מוקרבים לטובת משימתו של אדם.¹⁰ (מעניין ופרודוקטיבי ביותר לקרוא את סיפור חייה של דו־פרה לא כ'סיפור אמיתי' אלא כנראטיב מיתי: מפתיעה מאוד מידת הקירבה שבה הוא מתווה את קווי־המתאר הקבועים־מראש של מיתוס משפחתי, כמו במקרה של קספר האוזר, שבו תקריות אינדיבידואליות מייצרות באופן מאיים מאפיינים מוכרים ממיתוסים עתיקים). הצו הבלתי מותנה של דו־פרה, הדחף שלה, תשוקתה האבסולוטית – היו האמנות שלה (כשהיתה בת ארבע, נתקלה באדם שניגן בצ'לו, ומיד טענה כי זה מה שברצונה להיות...). רימום זה של אמנותה אל המוחלט דירדר את חיי האהבה שלה למעמד של סדרת מפגשים עם גברים, שהיו כולם, באופן אולטימטיבי, בני־חליפין, גבר אחד טוב כמשנהו. היא נחשבה ל"טורפת גברים" סדרתית. כך מילאה דו־פרה את המקום שהיה שמור בדרך־כלל לאמן הגבר – ואין פלא שמחלתה הארוכה והטראגית (טרשת נפוצה, שממנה דעכה באכזריות בין 1973 ל־1987) נתפשה בעיני אמה כ"תשובתו של הממשי", כעונש־ממעל לא רק על חיי המין הפרוצים שניהלה אלא גם על מחויבותה ה"עודפת" לאמנותה...

10 Hilary and Piers du Pré, *A Genius in the Family. An Intimate Memoir of Jacqueline du Pré*, London: Chatto and Windus 1997.

.3

מכל מקום, אין זה הסיפור כולו. השאלה הנחרצת היא, האם אפשר או אי אפשר לתרגם את החוק המוסרי הקאנטיאני למושג האני-עליון הפרוידיאני? אם התשובה היא כן, אזי "קאנט עם סאר" משמעו למעשה שסאר הוא האמת של האתיקה הקאנטיאנית. יחד עם זאת, אם אי אפשר לזהות את החוק המוסרי הקאנטיאני עם האני-עליון – (מאחר שהחוק המוסרי, כפי שמנסח זאת לאקאן בעצמו בעמודים האחרונים של הסמינר ה-11, שקול לתשוקה עצמה, בעוד האני-עליון ניזון בדיוק מהתפשרות הסובייקט על תשוקתו, היינו האשמה המושהית של האני-עליון מספקת הוכחה לכך שהסובייקט בגד, אי שם, בתשוקתו או התפשר עליה)¹¹ – אזי סאר איננו כל האמת לגבי האתיקה הקנטיאנית, אלא צורה של הבנה מעוותת שלה. בקצרה, סאר רחוק מלהיות "רדיקלי יותר מקאנט". הוא מבחיר מה מתרחש כאשר הסובייקט בוגד בחומרנה האמיתית של האתיקה הקאנטיאנית.

להבדל זה תוצאות פוליטיות הרות-גורל. ככל שהמבנה הליבידינאלי של משטרים "טוטליטאריים" הוא פרוורטי (הסובייקט הטוטליטארי מזהה עצמו כאובייקט-אמצעי בשביל ההתענגות של האחר), "סאר קָאמת של קאנט" משמעו שהאתיקה הקאנטיאנית מגוננת על הפוטנציאלים הטוטליטאריים; מאידך גיסא, ככל שאנו הוגים באתיקה הקאנטיאנית בדיוק ככזו האוסרת על הסובייקט להניח את עמדת האובייקט-אמצעי בשביל ההתענגות של האחר, היינו, ככזו הקוראת לו ליטול על עצמו אחריות מלאה למה שהוא מצהיר עליו כעל תפקידו, כך קאנט הוא האנטי-טוטליטארי המופתי...

חלום הזריקה של אירמה, שבו השתמש פרויד כדרך להדגים את הליך הפרשנות שלו לחלום, הינו חלום על אחריות – (אחריותו של פרויד עצמו לכישלון הטיפול באירמה) – עובדה זו לברדה מצביעה על כך שאחריות היא מושג פרוידיאני מכריע. ואולם, כיצד עלינו לתפוש אותו? כיצד נימנע מהמלכודת הרגילה של ה-*mauvaise foi* של הסובייקט הסארטרי האחראי לפרויקט האקזיסטנציאלי שלו, היינו כיצד נימנע מהמוטיב האקזיסטנציאליסטי של אשמה אונטולוגית הקשורה בקיום האנושי הסופי ככזה, כמו גם מהמלכודת ההפוכה של "הטלת האשמה על האחר" ("מאחר שהלא-מודע הוא השיח של האחר, אני איני אחראי לתצורתו, זהו האחר הגדול המדבר דרכי, אינני יותר מכלי בידו...")?

11 Alenka Zupancic, op.cit., as well as Bernard Baas, *Le désir pur*, Louvain: Peeters 1992.

לאקאן עצמו הצביע על מוצא מהמבוי הסתום הזה, באמצעות התייחסות לפילוסופיה של קאנט כתקדים המכריע לאתיקה הפסיכואנליטית של חובת ה"מעבר לטוב". על פי הביקורת הפסאודו-הגליאנית המקובלת, האתיקה הקאנטיאנית האוניברסליסטית של הציווי הקטגורי אינה מצליחה להביא בחשבון את מצב העניינים ההיסטורי המוחשי שבו נטוע הסובייקט, זה המספק את התוכן המגדיר של הטוב: מה שהפורמליזם הקאנטיאני אינו מסוגל לתפוש הוא החומר הפרטיקולרי, המובחן היסטורית, של החיים האתיים. מכל מקום, על פי טיעון הנגד לעמדה זו, עוצמתה הייחודית של האתיקה של קאנט מקורה בדיוק בעמימות זו. חוק מוסרי אינו מורה לי מהי חובתי, אלא רק שעלי למלא אותה, כלומר שאין אפשרות לשאוב מהחוק המוסרי עצמו את הנורמות הממשיות, שעלי ללכת בעקבותיהן במצבי הספציפי, ומכאן שעל הסובייקט ליטול על עצמו את האחריות ל"תרגום" הצו המופשט של החוק המוסרי לסדרה של מחויבויות מוחשיות.

מפתה מאוד, בדיוק במובן זה, להסתכן בהקבלה עם ביקורת כוח השיפוט של קאנט: ניסוח הלכה למעשה של מחויבות אתית מוגדרת בנוי כשיפוט אסתטי, היינו כשיפוט שבאמצעותו, במקום ליישם בפשטות קטגוריה אוניברסלית על אובייקט פרטיקולרי, או לכלול אותו אובייקט תחת הגדרה אוניברסלית קיימת, אני הוא שכביכול ממציא את הממד האוניברסלי-הכרחי-מחייב שלו, ולפיכך מעלה אותו אובייקט (מעשה) פרטיקולרי-קונטינגנטי לדרגה של הדבר האתי. מכאן שיש תמיד משהו מרוּמם בביטוי של שיפוט המגדיר את החובה שלנו: אני "מעלה את האובייקט לדרגה של הדבר" (הגדרתו של לאקאן לסובלימציה). קבלה מלאה של הפרדוקס הזה מחייבת אותנו לדחות גם כל התייחסות ל"חובה" כאל תירוץ: "אני יודע שזה כבד, ועשוי להיות כואב, אבל מה אני יכול לעשות, זוהי חובתי..." המוטו הסטנדרטי של חומרה אתית הוא "אין תירוץ לאי-מילוי חובה!"; אף על פי שנדמה כאילו המשפט של קאנט "Du kannst, denn du sollst!" ("אתה יכול, משום שאתה חייב!") מציע גירסה חדשה למוטו הזה, המשלימה אותו בהיפוך שלו, מבעית הרבה יותר: "אין תירוץ למילוי החובה!"¹² את אזכור החובה כתירוץ לעשיית המוטל עלינו יש לדחות כצביעות; די להיזכר בדוגמת המורה הסאדיסטי המחמיר, המכניע את תלמידיו באמצעות משמעת ועינויים חסרי רחמים. מובן שהוא מתרץ זאת לעצמו (ולאחרים) כך: "אני עצמי סבור ששימוש בלחץ כזה

12 לעיון מפורט יותר במאפיין-מפתח זה באתיקה של קאנט ראה הפרק השני בתוך Slavoj Žižek, *The Indivisible Remainder*, London: Verso 1996.

על הילדים המסכנים הוא קשה, אבל מה אני יכול לעשות, זוהי חובתי!" דוגמא מדויקת יותר היא זו של הפוליטיקאי הסטאליניסטי, האוהב את המין האנושי ועם זאת מבצע טיהורים איומים והוצאות להורג; ליבו נשבר בו ביחד עם הזוועות שהוא מבצע אבל אין הוא יכול שלא לבצען, זוהי חובתו כלפי הקידמה האנושית...

כאן אנו פוגשים את הגישה הפרוורטית הסבירה של אימוץ עמדת האמצעי הטהור למילוי רצונו של האחר הגדול: זו אינה אחריות, זה בעצם לא אני שעושה את זה, אני רק אמצעי בשירות צורך היסטורי גבוה יותר... ההתנגדות הגסה של המצב הזה נובעת מהעובדה שאני מהרהר על עצמי כעל נקי מאשמה בזכות מעשי: כלום אין זה נפלא להיות מסוגל להסב כאב לאחרים מתוך מודעות שלמה לכך שאיני נושא באחריות לכך, שאני רק ממלא את רצון האחר... את זה אוסרת האתיקה הקאנטיאנית. עמדה זו של הסוטה הסאדיסטי מספקת את התשובה לשאלה: כיצד יכול הסובייקט להיות אשם כאשר אינו עושה יותר ממימושו של צורך "אובייקטיבי", כפוי־מבחון? על־ידי הנחת "הצורך האובייקטיבי" הזה באופן סובייקטיבי, כלומר באמצעות הפקת הנאה ממה שנכפה עליו. מכאן, שבתצורתה הרדיקלית ביותר האתיקה הקאנטיאנית אינה "סאדיסטית", אלא בדיוק מה שאוסר על האדם לקבל על עצמו את עמדת התליין הסאדי.

במפנה אחרון, אפוא, לאקאן בכל זאת מערער על התיזה "סאד כאמת של קאנט". אין זה מקרה שאותו סמינר שבו מציג לאקאן לראשונה את הקישור האניהרנטי בין קאנט לסאד כולל גם את הקריאה המפורטת באנטיגונה, שם הוא עוקב אחר קווי המיתאר של מעשה אתי אשר מצליח להימנע מהמלכודת של הסטייה הסאדית כאמת החבויה שלו. בהתעקשה על דרישתה העצמאית לקבורה ראויה של אחיה, אנטיגונה אינה מצייתת לפקודה המשפילה אותה, כזו שבאה לידי ביטוי אצל תליין סאדיסטי... מכאן שהמאמץ העיקרי של לאקאן בסמינר על האתיקה של הפסיכואנליזה הוא לפרק את מעגל הרשע של קאנט עם [avec] סאד. כיצד זה אפשרי? רק אם – בניגוד לקאנט – אדם עומד על כך שהיכולת להשתוקק איננה "פתולוגית" כשלעצמה. בקצרה, לאקאן עומד על הצורך ב"ביקורת התשוקה הטהורה": בניגוד לקאנט, בשבילו יכולתנו שלנו להשתוקק היא "פתולוגית" לעילא (הסיבה לכך היא, כפי שהוא חוזר וטוען, שאין קשר אפריורי בין אובייקט אמפירי לבין העונג שאותו אובייקט מעורר בסובייקט). לאקאן טוען כי יש "כושר טהור של תשוקה", מאחר שלתשוקה יש גורם־אובייקט אפריורי ולא פתולוגי – אובייקט זה, כמובן, הוא מה שלאקאן מכנה *objet petit a*.

מאנגלית אודליה חיטרון

ורד ריבקיין

שלושה שירים

אם הבדידות

אם הבדידות באמת חשובה,
לא די בסגירת הדלת.
היינו נועלים, ממיתים את הטרדה,
מקשיחים לב וגוף, לא מתוך תקווה,
היינו מאחדים פה וכונה,
והולכים,
בלי להשתוקק למרהרים אחרינו.

הסוף, הוא מזיע בדרך אל השטני;
לפעמים הוא צל ולפעמים
הדבר האמתי.

עלבוני

עלבוני הרותחין מלקים בי שבעים מלקות
ועוד אחת.
אלו יכלתי לחזור לאין-מקומי, לאין-בכיי,
לשעות שם יותר ממה שיש, היה בחינת משאלה.

אלו יכלתי להיות משאלתו של כל כיס באשר
הוא פנימו של ההלך התם.

אָלָא שְׁהגורל הוא החלום הפתור מכל;

אֵלָא שְׁאֲנִי הַתְּנַסִּיתִי בְּגִאָוָה, וְלָשׁוּב מִמְּנָה
הָיָה כְּתִבּוּסַת הַצָּרָצֵר בְּחֶרֶף.
לֹא עָמַלְתִּי, רַק פָּלַלְתִּי
שׁוּב אֵלַי כְּחִי
שׁוּב אֵלַי יִפְיִי.

היו לה שתי צמות

הָיוּ לָהּ שְׁתֵּי צְמוֹת;
כְּמָה כְּעוֹרָה הִיְתָה.

כְּעוֹרָה הִיְתָה בְּלִבִּי
שְׁאָמַד יִפִּי כְּשֵׁם שְׁאוּמְדִים
עֵלְבוֹן אוֹ תְּשׁוּקָה --
חֶסֶר אוֹנִים הִצִּילְנִי מִקְּנָאָה.

לְכַתֵּב לֹא רָצִיתִי,
אֶךְ דְּרָכֵי חֲזוּרָה הִבִּיתָה
הִיְתָה רִיקָה מִהַתְּרַגְּשׁוֹת.
לְכַתֵּב כָּבֵר לֹא יִדְעֵתִי;
הִיִּיתִי אֲנוּשִׁית לְרַגְעַ.

הָיָה לִי גוֹף אֲמִתִּי, נֶחְפְּרוּ בּוֹ
גְמוֹת שְׁבָלְעוּ בְּכַחַן אֶת הַסֶּתֶם.

הִלְכָתִי וְהִלְכָתִי
וְהִלְכָתִי, הָאוֹר נִדְלַק בְּכַבִּישִׁים
וְאֶת צְמוֹתֶיהָ פָּרַם וּפָרַם.

ליאורה בן יצחק

בכל זאת

הצפיפות מקשה בין אנשים מתחככים
 בדבור קטן.
 וכשדורכים עליך נדחה הקול לרגלים.
 הם לא שומעים את הכאב
 נעצר בתיק היד.
 ודוקא הדברים שלא שמים לב אליהם נשכחים
 כמו ללכת על חול הים מבלי להתעייף
 ולהקשיב לגוף המדבר בשפה עלגת.
 ללמד לעגל קנים וגוני עמק,
 בצעיר דיוקנה.

פרידות אינן סוף פסוק.
 נותרים הארזים מאחור עמוסי ספורים,
 ללא סיום

שלט רחוק

בצד האפל של הירח, אני מחפשת את הילדה שהיא אני
 בכיה מסתובב אנכי מתוך גאות האוקינוס,
 נעצר בצד המואר.
 קל לזהותה מרביבה משאלות מאבק כוכבים.
 "ולמי שמסתתר מאחורי: אחת-שתים-שלוש,
 לי האבא החזק בעולם!"
 קולות ילדים מתרחקים והארץ שוב זזה
 כמו פנטזיה של אבק מתאדה מתוך הר געש רחוק.

וְאַתָּה שׁוֹתֵק.
מִמָּקוֹם קָרוֹב נוֹגֵעַ –
לְפָנַי/עֵצְשׁוֹ/מָחַר/אַחֲרַי,
”הַעֲיִפוֹת הוֹרֵגֶת”, אַתָּה אוֹמֵר.
אֲנִי שׁוֹמֵעֵת כּוֹכֵב נוֹפֵל עַל אֲרֶז,
מִשָּׂאִיר סִימָן.
גַּם אִם לֹא מְבִינִים, לִגְעֹגוּעַ אֵין שָׁפָה.

מן המקום

לסירקה טורקה

עֵמֶק בְּלֵב הַיַּעַר,
חַיּוֹת נִיזוֹנוֹת מֵאַהֲבָתָה שֶׁל מְשׁוֹרְרֵת,
וְהִיא נִיזוֹנָה מֵאַהֲבָתִי
בְּזִמְן שָׂאֲנִי מֵרַחֲפֵת עִם תְּרַפִּיזוֹ אֶקְזוּטִי בְּאֵינְפוּזִיָּה
5,000 מִלִּיגָרָם סֵטְרוֹאִיִּדִים, מֵתוֹךְ הַנְּרִיד
לְתוֹךְ מַעֲרָכוֹת קוֹרְסוֹת, שִׁירְתָּה מְנַחֲמָת.
אוֹלֵי גַם שִׁירֵי יִשְׁנׁוּ אֶת עוֹלָמוֹ שֶׁל מִישֶׁהוּ
יַעֲלוּ בּוֹ חֲמֵלָה, שֶׁטָּרָם פָּגַשׁ
אֲנִי רוֹצֵה לְחַזֵּר לְזִמְן הַפְּשׁוּט,
כְּשֶׁקָּטְפֵתִי אֶת הַשֶּׁקֶט מֵתוֹךְ רִקְפּוֹת בַּחֲרֹשָׁה
וְלֹא חָסַר לִי דָבָר.
אַחֲרָיו כְּתַבְתִּי אֶת הַמְּלָה ”מַחְלָה”,
וְהַחֲפֵשׁ רָעַד.

עודד וולקשטיין

ג'ויס קרול אוטס: "פו נקבר", הקדמה

והנה קברי כל האנושות נגולים לעיני; ומכל קבר בוקע נוגהו הזרחני הקלוש של הרקב; ואני רואה לעומק הגומחות, ועיני יורדות עד לגופות עוטות התכריכים החולקות את יצוען העגום עם הרימה והתולעה. אך אויה! כי מספרם של הישנים נפל במיליונים רבים ממספרם של אלה אשר לא נמו כלל; והדי מאבק חלושים; ואי־שקט נעצב שרוי על הכול; וממעמקיהם של בורות רבים מספור עולה רשרושם העצב של מלכושי המוות. אדגר אלן פו, "קבורה בטרם עת"

הסיפור "פו נקבר" (Poe Posthumous) לקוח מתוך אסופת הסיפורים "לילות פרועים!" (2008) של ג'ויס קרול אוטס, המציגה גרסאות בדיוניות, לרוב על דרך הפסטיש הסגנוני, לימים האחרונים בחייהם של חמישה סופרים אמריקאים (ארבעת האחרים הם אמילי דיקנסון, ארנסט המינגווי, הנרי ג'יימס, מרק טוויין). הסיפור "פו נקבר" מביא פרקים מיומנו של פו, שמינויו לשומרו היחיד של מגדלור מבודד מפשיט את תנאי המוצא של הפרוזה שלו ומערטל את השייך הז'אנרי הסמוי שלה: דו"ח מעבדה דקדקני ומפורט, המוגש לנו בעקבות ניסוי בקבורה־חיים. הסיפור מבוסס על כתב־יד בן עמוד אחד ושמו "המגדלור", שנמצא בין מסמכיו של אדגר אלן פו, לאחר מותו ב־7 באוקטובר, 1849. פרדריק ג'יימסון מתייחס לתנאים המונאדיים של האינדיווידואליות המודרנית: "כאשר אתה בונה את הסובייקטיוויות האישית שלך כשדה מספיק לעצמו וכתחום סגור, אתה אוטם בכך את עצמך בפני כל דבר אחר וגוזר על עצמך את הבדידות המחניקה של המונאדה, הקבורה בעודה בחיים ונידונה לתא כלא ללא מוצא" ("פוסטמודרניזם"). הקבורה־חיים היא דגם־יסוד ביצירתו של פו: מספריו קוברים ונקברים, והקורא היורד אל עומק הסיפור מגלה במרתפיו את שלד עצמותיו של הפרשן – שוטר, חוקר או סתם ידיד חטטן – שגולגלתו עוד עטורה במצנפת־שוטים. המספר של פו קבור בתוך פנטסיה פרוורטית של סינגולאריות. מאז־ומעולם הוא בנה האחרון של האנושות: "כי בחלום בא לי

הדבר, שזן ההומו סאפיינס כלה מן העולם באש אוֹכְלָה, ולא נותר ממנו אלא בן יחיד: שומר האור אשר בווינייה דל מאר. ”בתנאים אלה אפשר להבין את הפרדוקס הטבוע ביסוד הסיפורים הללו: המספר של פו מדבר אלינו מעומק הקבר שהכניסה אליו מנועה ממנו; הקבר שעודנו חתום בפניו כמלה ראשונה ואחרונה בשפה פרטית. כמו האיש מן הכפר במשל הקפקאי, המספר של פו אינו יכול לבוא בשער החוק דווקא משום שנועד רק לו – דווקא משום שהחוק אינו מחוקק אלא את חתימתו. על מנת להיכנס עליו להקדים ולקרוא למישהו: פריצתו של אי-מי לקבר היא שתסתום את הגולל על פיו; הד צעדיו של הפולש הוא שישמיע לדייר את מקצבה הלא-מופרע של יחידותו.

איך לקרוא למישהו, ואתה יודע רק את שמך, וגם בו טרם למדת לקרוא, והוא זר על לשונך ומוחרם מכל דפיך (”אל לו לך הצחור הנפרש לפני להיטמא בכינויי האמתי” – כזו היא פתיחתו הטיפוסית של ”ויליאם וילסון“). הסיפורת של פו חגה סביב האובססיה של השם: איך להיכנס אליו? איך להיקבר בתוכו? המספר של פו מבין שכדי להיכנס לשמו עליו לחלק אותו, להאציל אותו; להכפיל אותו בשמות אחרים. אוטס מפליאה להמחזי את תשוקת השיום ה”מדענית” הקורחת בלב הפרוזה של פו – שומר המגדלור קורא ליצירי חקירותיו הלא-נלאות בשמות חדשים לבקרים, הדים על גבי הדים של השם האחד, שאותו הוא מבקש לפצח.

השמות הזרים לא באו אל פיו של פו אלא כדי לנחש את צופן הכניסה לשמו-שלו; ובה בעת הוא מפתה אותך להאמין, שבאשר הפרוזה שלו מצלצלת, היא קוראת בשמך. כך, ב”חבית האמונטילדו“, המספר משיא את חברו לרדת למרתף היינות המשפחתי בעקבות חבית האמונטילדו הטמונה בו, כביכול; עד מהרה חוזר האחרון על המלה ככפוי-שד, כאילו הלשון קוראת בשמו בכל תוויה והוא עונה אחריה כהד:

’ספקותי עמי’, השבתי, ’ובטיפשותי שילמתי מלוא מחירו של אמונטילדו [...].
 ’אמונטילדו!
 ’ספקותי עמי.
 ’אמונטילדו!
 ’ואני חייב להשביעם.
 ’אמונטילדו!’

אלא שקריאה זו לא נשמעה מעולם מחוץ לקבר; וממילא מי שדימה לשמוע אותה כבר חשוב כמת. אלף שמות משחקים לפני המספר את קבורתו בשם

היחיד, בשמה של היחידות; בכל דרכיה, לשונו אינה מגלגלת אלא בצלצולים המחזירים לה את בדידותה:

'פורטונאטו!'

אין תשובה. קראתי שוב:

'פורטונאטו!'

[...] בתשובה לא בא אלא צלצול הפעמונים.

אבל משעה שגזר על המושא לחזור על יחידותו, המספר חייב לחזור על החזרה הזאת; להחזיר אותה, לספח אותה. עליו לחקות את החיקוי המעניק לו קול שאין שני לו, להדהר את ההר המורד לו קבר: "השבתי לצעקותיו של זה שזעק. הידהרתי את הדיהן [...] זאת עשיתי, והזועק נדם". האובייקט מצפין בשם שאך ניתן לו את עונג הקבורה; ואם כך, השפתיים המטעימות את הברותיו מבקשות לטעום מאבריו. הפסטיש של אוטס מחלץ מן הפרוזה הבתולית של פו את הבשר האסור בתוכה: הטקס של מתן השם מתגלה כסעודה קניבאלית. הלשון שוקקת אל הגופים, שהטביעה עליהם את אותות תאוותה. הגוף הרעב לקבור בקרבו את השמות הנקברים בשמו אוכל את עצמו, עד שלא נותר ממנו דבר מלבד הרעב: "הפכתי לפקעת מעיים, שיניים בקצה האחד ופי טבעת להפרשה בקצה האחר". הבן היחיד קורא לכפיל האוצר את יחידותו בלשון שאינה יודעת שבעה.

ב־26 בספטמבר, 1849, נפרד אדגר אלן פו מחבריו; למחרת היום, בשעה ארבע בבוקר, עמד לעלות על ספינת קיטור ולהפליג במשך 25 שעות לבלטימור – התחנה הראשונה במסע מתוכנן לניו יורק. חבריו העידו שהיה במצב רוח מרומם, ונראה פיכח. פו התכוון לנסיעה בת שבועיים; ובכל זאת לא נשא עמו מטען כלשהו. הוא הגיע לבלטימור ביום שישי, ה־28 בספטמבר. הוא התעכב בעיר במקום להמשיך לפילדלפיה – התחנה הבאה, לפי התכנית. אפשר שלבסוף נסע ברכבת לפילדלפיה; הוא פגש שם חברים, השתכר או חלה. למחרת סיפר על כוונתו לנסוע לניו יורק; בפועל חזר לבלטימור. לפי עדויות שלא אומתו, ניסה לחזור לפילדלפיה, וכרטיסן שמצא אותו מחוסר־הכרה ברכבת החזיר אותו לבלטימור. מכאן ואילך הכל לוט בערפל. כל שידוע לבטח הוא שב־3 באוקטובר קיבל ג'וזף אוואנס סנודגראס, עורך הסאטורדיי ויזיטר, שפו נמנה עם צוות כותביו, את ההודעה הבאה: "ג'נטלמן אחד, שיכור וחבול, במקום ההצבעה הרביעי אצל ראיין, שמתקרא אדגר א. פו, ונראה בצרה גדולה, אומר שהוא מכיר אותך, ואני מבטיח לך שהוא זקוק לסיוע דחוף". "מקום ההצבעה הרביעי אצל ראיין" הוא ככל הנראה הפונדק שראיין הוא בעליו, ואשר הוצב בו

קלפי בחירות לקונגרס שנערכו באותו יום. סנודגראס הגיע במהירות האפשרית. כשנכנס לפונדק מצא את פו יושב, הלום, בקרב עדת שיכורים. הוא גסס. מכל מקום, היו אלה בגדיו של פו שצדו את עיניו של סנודגראס: הוא חבש כובע קש קרוע, מכנסיים תפוחים שלא הלמו את מידותיו, ומקטורן בלוי מיד שנייה. בנסיבות שלא פוענחו מעולם, בגדיו המקוריים של פו נעלמו והתחלפו בתחפושת גרוטסקית.

אילו היה זה סיפורו של ג'נטלמן אחד, שמתקרא אדגר א. פו, אפשר שהיינו שומעים באחריתו המשונה ”אמונטילדרו!“: שם שנקרא, סוף סוף; נקרא ובא בדמות כפיל אידיוט; מוקיון, אשר שוכן הקבר לברו ישמע את פעמוני כובע הקש החבוש לראשו ויחזור על צלצולם לאמור, ”אני אומר לכם שאני מת!“ (”העובדות במקרהו של מר ולדמאר“).

ג'ויס קרול אוטס

פו נקבר, או המגדלור

7 באוקטובר 1849. הה, יקיצה! – נפשי מְלָאָה תקווה! ביום זה, ראשון ימי במגדלור האגדי בוויניה דֶל מאר – בְּרִטְט־לב אני מעלה רישום ראשון ביומן כמוסכם ביני לבין פטרוני, ד"ר ברטראם שואו. אתמיד לרשום ביומני עד כמה שאוכל – כך נדרתי לד"ר שואו, ואשר לי – אף שאין לצפות את העלול לקרות לאדם השרוי לגמרי לבדו כמוני – הפיקחון יאה בעניינים כאלה – אני עלול לחלות, או גרוע מזה...

עד הנה דומה שמזג־רוחי טוב עלי, ואני להוט להתחיל למלא את משימותי במגדלור. נפשי, שגורמים רבים חֶברו זה מכבר לדכָּאָה, קמה דרך־נס לתחייה באקלים אביבי מעורר זה, בנקודת הצטלבותם של קו רוחב 33 דרום וקו אורך 11 מערב, בדרומו של האוקיינוס השקט, מרחק מאתיים מילין מערבה מחוף הטרשים של צ'ילה, מצפון לוואלפראיסו; התעוררה בכוח ההכרה שסוף סוף, אחרי מחנק טרקלינייה של פילדלפיה, והתגובות המעורבות שעוררו הרצאותי על "העיקרון הפואטי" בריצ'מונד – אני באמת־זוכתמים ל ב ד .

למען הסדר הטוב אציין, כי שנתיים של מרה שחורה, שבאו עלי בעקבות מותה המפתיע והטראגי של רעייתי האהובה ו., ופגיעתם המצטברת של אויבי, שמנהגי להפריז במה שקרוי סביאה אינו הפחות שבהם, לא גרעו מאומה משיקול־דעתי – מאומה!

יום של אושר היה לי היום הזה, בו טיפסתי לראש המגדל, ומרקורי טוב־הלב מכשכש־מתנשף לפני; והשקפתי על מרחקי הים, מאהיל על עיני הסחרחרות. עוד רגע הייתי נופל שדוד נוכח מלכותם של המרחבים הכבירים, לא רק מימיו המתגעשים פְּלָבָה של האוקיינוס העצום כי אם הרקיע המאפיל עליהם בפלאיו, לא רקיע יחיד כי אם שמים רבים, ובהם תצורות־ענן רבות ומפעימות שנתפרו יחדיו כיריעות־עור! שמים, ים, ארץ – עולם מרטיט בחיותו! הפנס (יש להדליקו ממש עם רדת דמדומים) גדול להפליא, נפְּלָה בשיעורו מכל מאור ביתי אשר ראיתי – אפשר שמשקלו מגיע ל־25 קילוגרמים. בראותי אותו אני מעביר על

פניו אצבעות יראות ונתקף מין חשק משונה, ולהט להתחיל במשימותי. "כי צד יכול מי מכם לפקפק בי," אני מוחה בפני האדונים גְּבֵהֵי־המצח מטרקליני פילדלפיה, "אני אוכיח את טעותכם. ישפטו הדורות הבאים!"

כבר קרה שהופקד על המגדלור אשר בוויניה דל מאר משגיח יחיד, אף כי מעדיפים למנות עליו שניים, ואני לְבִטח מסוגל לעמוד בדרישות הפשוטות הכרוכות בתפקיד שומר האור, כך אני מקווה! תודות לנדיבותו של ד"ר שואו, אני מצויד באספקה לששת החודשים הבאים, כי המגדלור הוא מגדל־עוז אשר חושל לעמוד בכל פגעי מזג האוויר באזור ממוזג זה שאינו שונה ממימי האוקיינוס האטלנטי ממזרח לקייפ האַטְרַאס. "בתנאי שתשוב 'להציל' אותי לפני תחילתו של החורף הדרומי," התלוצצתי עם רב־החובל של ה"אריאל"; ספרדי בעל־גוף וכהה־ארשת אשר צחק לשנייני מקרב לב, והשיב באנגלית פְּבֶדֶת־מבטא כי יפליג גם אל מימיו של האַדָּס אם ישלמו לו כגמולו; בהתחשב בהונו של ד"ר שואו, אין זאת אלא שכך יהיה.

8 באוקטובר 1849. ביום זה – יומי השני אצל המגדלור – אני מעלה ביומני רישום שני, בנחישות החלטה ובתקיפות דעת גדולות מלראשונה. כי שנתי אמש, אף שהיתה רצוצה מחמת הרוחות המתגנבות ללא הפוגה מבעד לסדקיו ובקיעיו של המגדלור, היתה השלווה ביותר שידעתי מזה חודשים רבים. אני מאמין כי הַשְּׁלֵתִי מעלי אחת־לתמיד אותה הזיה חולנית, אותה הזיה שכרחוב צלוף־גשם, בעיר זרה, מעדתי, נפֵלְתִי ופיצחתי את ראשי על אבני המדרכה החדות, ומתי. (אכן, אין מגוחך מזה: מרקורי נובח כצוחק לדמיונות־השווא של אדונו.)

אתמול בערב, ברוב התלהבות, בשעות העוממות של היום המתארך, טיפסנו, בן־לווייתי הכלבי ואנוכי, אל הפנס העצום, ופעלנו כנדרש; הה! הרוח המקננת במרומים חטפה את הנשימה מחזותינו כלהקת עופות דורסים, אבל יכולנו למתקפה; עונג גדול גרמה לי הצתת הגפרור הראשון והגשתו אל הפתילה דמוית־הלשון, שכה רוותה נוזל דליק, עד כי נדמה היה שהיא יונקת את השלהבת מאצבעותי. "נפל דבר. אני מכריז על עצמי שומר האור אשר בוויניה דל מאר: למען יזוהרו כל האניות מפני הסלעים הבוגדניים לאורך החוף". אז צחקתי בקול, מְשִׁמְחָה מגורת־עצבים ותו לא; ומרקורי נבח בהתרגשות לאישור.

לו נשתייר בי צל של ספק שהופקרתי לכוחות הטבע, כי אז באו כעת על מנוחתם האחרונה; כי מיטיב אני לדעת שנמנית עם אותם יחידים שמזגם העצבני־משהו נוהה אל הפנטסטי, והם מטפחים מיני דאגה במקום שאין יסוד לדאוג כלל, כפי שהבחינה בי אהובתי המנוחה ו., ובה־בעת אינם מודאגים דיים היכן

שיסוד כזה קיים. "בזאת אינך נברל מן הגברים כולם, מ'מנהיגינו' הנערצים ומטה", גערה בי בעדינות. (ו. ראתה את נטיות אופיי בעין טובה, ומעולם לא מתחה עליהן ביקורת; דם דודנים קישר בינינו, ועמו ברית-הנישואים וחיבתנו היתרה ליצירות הגותיות הגדולות של את"א הופמן, היינריך פון קלייסט וז'אן פול ריכטר, וכל העת פיו בינינו כמו חלקנו זרם-דם אחד הלכי-נפש תאומים ומבעי אהבה נפתלים, שהבריות הגסות שסביבנו לא הבחינו בהם כלל.)

אך למה להשתקע במחשבות מסיחות אלה בשעה שאני כאן, בריאותי ומזגי טובים, ואני להוט לפתוח במה שאפשר שהדורות הבאים עוד יכנו "יומן המגדלור האגדי אשר בוויניה דל מאר"; מסמך שמצא מקומו לצד חקירות מהוללות בנבכי נפש האדם כמו ה"הגינות" לרנה דקארט, ה"הגיגים" לבלז פאסקאל, ה"הזיות של מטייל בודד" לז'אן-ז'אק רוסו ו-65 הכרכים שהניח אחריו ז'אן פול ריכטר. בהבדל אחד: היומן יעורר סקרנות חובקת-עולם, כי מחברו לא יהיה א. א. פ. המקולל, שימי חלדו המעטים פוסו כליל ברפש הכלימה, אלא אנונימוס.

כעת, כשמנוחה שאננה שורה עלי, אני נפנה משגרת עיוני הבוקר בכתבי פלוטינוס וג'רמיאס גוטהלף – האחד על טהרת המחקר, האחר לשם תרגום (כי שמו של גוטהלף, אמן הגותיקה יליד שוויצריה, כמעט שלא נודע בארץ מוצאי, ומי מוכשר יותר ממני לגלגל את חזונו אל האנגלית?) – כדי להעלות ביומן מחשבות אלה, שלא היו נהגות לעולם בפילדלפיה:

כמה מאושר אני בהזדמנות שנפלה בחלקי במפתיע, בשנתי הארבעים ואחת, להיות סוף סוף "לעזר" לאחי בני האדם, אפילו הם זרים לי, ואינם מכירים בי אלא בתורת שומר האור אשר בוויניה דל מאר; להיות לעזר לא רק בדרך מעשית זו של עזרה לנגידי הסחר, אלא להשתתף בניסוי של ד"ר שואו, ובדרך זו להיות לעזר לדעת המדעית, ובה-בעת להגשים את כמיהתי הגדולה, מאז מותה של ו., להיות לבד. הה, תענוג! פלוטינוס וגוטהלף; ללא נפש חיה מלבד מרקורי; משימה כה פשוטה, גם ילד בן עשר היה עומד בה; ים ושמים עצומים לעיין בהם כְּמַעֲיִין דמיונה של הפנטסטית מכל האמנויות. ההתבוססות בחיי החברה היתה טעות איומה לאדם בעל מזג כשלי. מה עוד שמאז מלאו לי חמש-עשרה מועד אני להימשך אחר משחקי הקלפים, השתייה והתרבות הרעה. (כפי שהסכמתי עם ד"ר שואו, חובותי בסך של כ-3,500 דולר נמחקו כבמטה-קסם!) אך עתה בורכתי בזכות להיות לבד, במקום השרוי בבדידות כה מופלגת עד שהעברתי שעות בשליחת מבטי אל האוקיינוס שמימיו המשתרעים עד-אין-קץ מרטיטים ומתאדווים כְּנִטְרִידים במחשבות; הנה כי כן באתי אל "הממלכה על ים ערפלי" שאליה ערגתי מימים-ימימה. "ד"ר שואו, חובי לך גדול, וחי ראשי שלא אאכזב אותך!"

9 באוקטובר 1849. היום – יומי השלישי בסך הכל אצל המגדלור – אני ניגש לרשום ביומן ברגשות מעורבים מעט. כי בלילה, ליל רוחות פורעניות אשר הדירו שינה מעיני הטרייר ואדונו כאחד, חלחלה באוזני, כבחקי מלעיג, בת-קול של "לכד": מוזר שעד כה לא השגחתי בצליל מבשר-הרעות שמהלכת מילה זו: לכד. (ו. אהובתי, לו יכלה לבוא שוב אל זרועותי, הייתי מגונן עליה כדרך שכשלתי לעשות בחיים!) במיטתי הסתורה חישבתי במשוגת דמיוני כי קירות האבן דמויי-האפרכסת נוצקו בתבניתה של איזו תכנית מעוותת... אך לא: די להבלים.

ל ב ד נמסכת באוזני כמוסיקה, כדרכה של "אולאלום" האגדית: מלנכוליה מנקבת-מתוקה, כאב מעורן עד כלות החושים. ל ב ד אני מפקיד רוחי לצללים בעלמא, כדרך שעשה מרקורי השובב; ומתענג על נחלתם העצומה של השמים, שהים מייטיב מן היבשה להטעים את תויה. ל ב ד אני מרגיש אותה מזורות, שעמדו עליה האבות הגותיים, לאמור שהטבע נדמה כפרי פועלו של הדמיון: השמש עולה בשמי המזרח; חזיון שאין כמותו ליופי, כי הנה הגס שבעננים הצמריריים פושט ולובש צורה לכבודו. אך לולא שומר האור לטוש-העין, ירד היופי אל האין – מי יגלה אותו, ומי יגיד תהילתו?
אשיש בעליונות העין אף שמשבים תשושים של רוח בין-ערכיים נושאים אלי ריח תמלחת ומיני רקב, מחוף חלוקים שעוד ניטל עלי לחקור.

15 באוקטובר 1849. סיור נינוח במגדלור ובסביבותיו בחברתו הנאמנה של מרקורי הטוב; מעט-מעט אנחנו מרגישים יותר "בבית" במקום המוזר הזה. על סיפונה של ה"אריאל" שמעתי גרסאות סותרות על תולדות המגדלור, ואיני יודע באיזו מהן להאמין. הטענה הרווחת היא כי המגדלור של ויניה דל מאר נכון ביד עלומה. כשהמבנה התגלה על האי מגודל-הסלעים היה זה מגדל שגובהו כמחצית משיעורו הנוכחי, שנבנה מחומר ואבני-חלמיש מסותתות בגסות עוד לפני הכיבוש הספרדי. יש המאמינים כי המגדל עומד על מכוננו מאות שנים; אחרים סבורים ביתר-היגיון כי הוקם על-ידי שבט אינדיאנים מצ'ילה שנכחד מן העולם, אשר בנוי היו בקיאים ברזי הניווט הימי.

אמנם המגדל הפרימיטיבי מוסיף לעמוד על כנו בבסיס המגדלור; למעלה מששת המטרים הראשונים, המגדל "חדש" בעליל – ועדיין הוא בן מאה שנים לפחות. אותה רצועת מים הרת-סכנות ממערב לחוף צ'ילה, המעוררת את הרושם שהרי האנדים הבוגדניים פלשו הימה, נודעה זה מכבר לשמצה בקרב מלחים, כך שמעתי; הצורך במגדלור גלוי לעין. ובכל זאת, מבנה שגיא שכזה! – כמעט אלוהי.

(ובכל זאת, הלוואי והיו גוזרים על אלוהות זו מידה של איפוק: המדרגות הלולייניות הללו חגות לאין קץ! והירידה מתישה כמו העלייה ומסחררת ממנה! אחרי ימים ספורים בוויניה דל מאר, שוקי וירכיי כואבות, וצווארי שנמתח לתור לי מדרך-רגל נוקשה ממאמץ. ואמנם פעם או פעמיים מעדתי, ואף הייתי נופל ומפצח את גולגולתי אלמלא שלחתי ידי בו־ברגע לתפוס במעקה. אפילו מרקורי הנמרץ מתנשף במדרגות האלה! תחילה מנתי 190 מדרגות; הספירה השנייה העלתה 187; בשלישית מנו 191; את הספירה הרביעית דחיתי. המגדל מתנשא לגובה של כ־60 מטרים, מקו השפל ועד חופת הפנס העצום. אך המרחק בתוך הפיר, מן התחתית אל ראש המגדל, עולה על 60 מטרים, משום שהרצפה היצוקה נמוכה ב־6 מטרים מפני הים, אפילו בעתות שפל. להבנתי, מן הראוי היה למלא את המדור החלול שבבסיס המבנה בלבנים מוצקות, כיאה למגדל שכל חוליותיו מחושלות איתן. כך אפשר היה לצקת בבניין כולו משנה־בטיחות; – אבל מה זה עולה בדעתי? הים וכל סופותיו לא יוכלו לחומה בצורה ומסומרת־ברזל זו, אשר בגובה 15 מטרים מקו הגאות מגיע עובייה למטר וחצי לפחות. דומה כי היסודות שהמבנה נכון עליהם עשויים מאבן גיר: אכן, חומר משונה!)

גאוה משונה מפיק אני מן המגדלור, כשומרו היחיד. התמהמהתי בקומת המרתף, כי מקומות טחובים כאלה, שכתליהם צרים עליך, מהלכים עלי פחד חולני. לפיכך ביכרתי לשוטט אנה ואנה במרחבים הפתוחים שלמרגלות המגדל. נשאתי מבטי אל־על והכרזתי, כמו באוזניהם של הדורות הבאים: "הנה מבנה שנהגה בכושר המצאה נוקב־רקיע, ובכל זאת הוא עירום ממסתורין: כי מגדלור אינו אלא בניין אשר הועד ביד אדם למטרות מסחר שאין להן דבר עם הרומנטי או האזוטרי". מרקורי נבח בהתרגשות למרגלותי, מחזיר לי הד עליז!

וכעת משתעשע הטרייר חסר המנוח בין הסלעים, על החוף הזרוע חלוקים, ואני איני מאושר שהרהיב שמה; צייד ה"שועלים" המסכן אינו משכיל להבין כי אין במקום המבודד הזה שועלים שיוכל לצוד ולהניח כמנצח למרגלות אדונו.

6 בנובמבר 1849. לא רשמתי ביומן מזה כמה ימים, כי שנתי התערערה תחת מתקפתו של ענן מרחף לא־טבעי, או ערפל, אשר נשא עמו חרקים שטניים עוקצים מן היבשת; מין זן של נמלה מעופפת, שכמו הוכלאה עם עכביש! למרבה הרווחה, רוח־סערה ניתכה עלינו, וגרפה את התפלצות הזעירות אל הים! עם כל זאת ערכתי לעצמי סדר־יום, והנה רישומו:

יקיצה, בדיוק עם עלות השחר

טיפוס במדרגות לצורך כיבוי הפנס

רחצה, גילוח וכולי
ארוחת בוקר תוך קריאה/ רישום הערות
התעמלות, עם מרקורי; סיור/ הרהור
כתיבה ביומן
ארוחת צהריים תוך קריאה/ רישום הערות
אחר הצהריים: סיור/ קריאה/ רישום הערות/ הרהור
ארוחת ערב תוך קריאה/ רישום הערות
טיפוס במדרגות לצורך הדלקת הפנס
למיטה ולישון

הה, אתם נדים לי בראשכם! בעיניכם סדר היום הזה לוחץ כמאסר. אך אני מבטיחכם שלא כן. איני נמנה עם בני גזעו של מרקורי המסכן, שהבקרים האביביים והבשומים מעוררים את יצרו להתפקע (זכרו כי נובמבר בחצי הכדור הדרומי כמותו כאפריל בצפוני), כאילו לא ביקש לו טרף אלא זיווג; אני שרוי בשלום עם הל ב ד . כפי שציין פסקל בהרהור ה-139 שלו:
... אומללות האדם כולה יסודה בעובדה יחידה, שאין הוא מסוגל לשבת בשקט בחדרו.

יעיד היומן הזה אם "אמת" עולמית היא זאת; או שמא היא יפה לחלשים.

15 בנובמבר 1849. בצהרי היום צדו עיני ספינה מילין אחדים מזרחה מכאן. פניה למצר מג'לן וככל הנראה לנמל הגדול של בואנוס איירס. בשעות היום, במי האוקיינוס רוגעים, אותה ספינה לא נצרכה למגדלור אשר בוויניה דל מאר; ולהרף עין חלף בי זעם מוזר. "הפליגו במים אלה בלילה, ידידי, ולא תתעלמו בצהלה כזאת משומר האור."

19 בנובמבר 1849. יקיצה עם שחר, אחרי לילה של שינה רצוצה. אכלתי ארוחת בוקר (בתאבון ירוד, איני יודע למה) בעודי ממשיך במלאכת התרגום המפרכת של Das Spinne; אחר כך נפניתי בהקלה ל"אניאידס" של פלוטינוס – חיבור שהזנחתי משום מה בחיי הקודמים פורקי העול. (בנדיבותו המופלגת הוסיף ד"ר שואו ספרים אינספור על צידתי החיונית; מקצתם נמצאו כבר ברשותי, אך מרבית הכרכים והגיליונות – שלו.) פלוטינוס הוא חכם קדמון, שמדרשויו בסוגיות של קוסמולוגיה, תורת המספרים, הנשמה, האמת הנצחית ומלכותו של "האחד" הולמים להפליא את נפשי, נפש צליין בודד במגדלור אשר בוויניה דל

מאר. כי איני חדל להשתאות על עצמי, איך אני שרוי בשלום עם הל ב ד, שעוד ניטל עלי לרדת לחקר מעמקיו.

פלטינוס הוא צרי ליגון שעוד פוקד אותי בעתות מנוחה על מותה של ו. אהובתי (עורק פקע בצוואר הבהט שלה בשעה שהנעימה לי בשירת "אני לורי", ואני, עלוף-אושר, ליויתי אותה בפסנתר), שלאחריו גזרתי על עצמי פרישות ומיני סיגוף לשארית חיי האומללים. כיוון ש-ו. התייראה מפני היסוד החייתי המחלחל למשכבם של המינים, זה שאפילו ערש הכלולות איננו חף ממנו, גם אני מואס באותו המעשה; אף על פי שאני מפיק תענוג מגיפופו של מרקורי ומליטוף אוזניו הזקורות, מגע קרוב כל-כך עם בן-אנוש אחר יעורר בי שאט-נפש! אפילו לחיצת היד הנהוגה בין ארון אחד למשנהו מגעילה אותי. "היד שלך קרה מאוד, נערי", התגרה בי ד"ר שואו כשנפרדנו בנמל פילדלפיה, "והגברות יודעות לספר, כי זה סימן ל ל ב ח ס. הלא כן?"

(עניין מתמיה: בכדידות זו, מקום שהצלילים היחידים הם קולותיהם של עופות-המים יצירי-השואל ומזיגתם המשמימה של דכי הגלים ויללת הרוחות, אני שומע לאחרונה את ד"ר שואו דובר אלי בקול שאין לטעות בו; ובעננים הנוסעים מעלי אני רואה את פניו של ד"ר שואו: אטומות, משופמות, עם משקפיים נוצצים על חוטם בר-מידות. "נערי", הוא קורא לי – אף על פי שבשנתי הארבעים ואחת שוב איני נער – "איזה תפקיד נועד לך במערכה לקידום הידע המדעי!" אני אסיר-תודה לאותו ארון, שהצילני מחיים של שקיעה והרס-עצמי כדי להעסיק אותי בניסוי הזה, המתחקה אחר ההשפעות של "בידוד קיצוני" על "דגימה זכרית ממוצעת של הומו סאפיינס". ד"ר שואו החמיץ כמדומה את האירוניה שבדבר, לאמור שעל אף היותי דגימה זכרית נורמלית בעליל של הומו סאפיינס, עודני רחוק מן הממוצע!).

28 בנובמבר 1849. אניות באופק. עופות-מים מרעישים ללא-לאות, עד שהם משולחים לכל רוח בידי מרקורי ואדונו. סערת-פתאום פרקה עלינו אמש חרונה והניחה אחריה את זוהמת הים (חלקים ממנה עוד מתפתלים בחיים נמאסים, גוועים בפרכוס של איברים קטועים) אשר נשטפה אל החוף הזרוע חלוקים. אם לא הארכת בתיאורם של אותם "חיים מתפתלים" הרי זה מתוך תיעוב אנין כלפי מינים נחותים כאלה, ובורות של בני-עליה בענייניהם. ועם זאת מן הראוי שאציין כי הגלים המרופשים לוחכים את פתח המגדלור מרחק חמישה-עשר צעדים מנקודה זו. למרבה המזל הרוח נושבת בכיוון ההפוך, ונחירי אינם צריכים להתכווץ לריחות באשה!

הלילות אינם שלווים כפי שייחלתי. מרקורי מייבב ונושך את עצמו, טרוד חלומות תאב־דמים, ופרעושים.

1 בדצמבר 1849. נשימתי עוד רגע נעתקת! ולא מחמת הטיפוס במדרגות הארורות, אלא ממאמץ ממין אחר.

לאחר ימים של גשם משומם וחף מדקויות, כמותו כהלמות פטישו הטמומה של מתקין ארונות־המתים, בעיצומו של אחר צהריים, הפציעה השמש באחת מבעד לסוללות ענן עבותות: מרקורי, אשר החל נובח בהתרגשות, הקים את אדונו מִרְבָּצוֹ המנומנם על כרך מכרכיו של פלוטינוס, והשניים חפזו להם החוצה לסוּח כה וכה כילדים. ו. ודאי היתה מביטה בפליאה בכל הליצנות הזאת!

ובכל זאת נחלתנו כה צרה; צרה יותר מכפי שנדמתה כאשר הובאנו בסירה למגדלור (לפני כמה שבועות זה היה?); למטה משלושים מטרים קוטר – כך הֶעֱרַכְתִּי – ורוב שטחה סלע מוצק וסרבני. ממש לפתח המגדל ערוכים הסלעים שורות־שורות, כמו מדרגות לא־מסותתות היורדות הימה: זה היה ודאי הטעם להקמתו של המגדלור במקום שבו ניצב, נוכח סלעים אלה. משמאל לכניסה למגדלור נקבצו גושי־סלע עצומים לקדם את הים, ואני קראתי להם הפנתיאון: כי אצילות גולמית יצוקה בתווי הסלעים הגדולים האלה, כפי שתמצא בפנים קדמוניות; כאילו הופרעה מלאכתו של פֶּסֶל העת העתיקה עת חטב את ה"אנושי" מן החומר המת. (אף על פי שאתה ודאי משווה בנפשך כי הסלעים הגדולים האלה מכוסים חריונים נתעבים ביותר. ובמקום שבו יש חריונים שוכנים לְבִטָח רמשים מצקצקים וגרגרנים.)

ועוד מחריד מזה, משמאלה של הכניסה למגדלור, הוא החוף המבחיל הזרוע חלוקים אשר הזכרתי בחטף; חלקה זו ששמה יטמא שפתיים משתרעת מעבר לשדה קטן מגודל סלעים ואני קראתי לה חדר־המתים אף שלא גוויותיהם הנרקבות של חיות־הים לבדן מאלחות את אדמתה. (מרקורי ואדונו כאחד מפיקים "פסולת" אשר יש להיפטר ממנה; אך בהיעדרה של מערכת־ביוב בסביבה פרימיטיבית זו, שלא לדבר על משרתים להפקידם על סירי הלילה, אין זו משימה קלה כל עיקר. ד"ר שואו לא ראה לנכון להידרש לסוגיה זו, בהיותו ג'נטלמן בעל אמצעים המורגל בתפנוקי הציוויליזציה, כשם שפלוטינוס, גוטהלף, פסקל ורוסו לא היו מעלים בדעתם לרַמֵז לאותו עניין בכתביהם.)

סביב־סביב למגדלור הנלחץ בין הפנתיאון מזה וחדר־המתים מזה מרקורי ואדונו מכרכרים ומפזזים, רוחצים בשמש של ראשית הקיץ כמו הרגישו בחושיהם, כי זימון שמח זה של אור, רוח מתונה וטמפרטורה נוחה אינו מוֹעֵד להימשך.

הייתם מחייכים למראה שנינו בעודנו צוללים ללב מהומתם של שחפים, ביצניות ושחפיות, ומשלחים אותם לארבע רוחות בעודם מצווחים ומטפחים בכנפיהם מאימתנו; ועוד הגדלנו להעז נגד אלבטרוס ענקי מזן צהובי-החוטם: בעודי מוחא כפיים וצועק, ומרקורי נובח בפראות, זינק אותו יצור יחיד-במינו לאוויר ובמשך כמה שניות מחסירות-נשימה סייף מעל ראשינו בכנפיים שאורך כל אחת מהן עולה על שני מטרים, כמו נערך למתקפה; ואז פרח ונעלם. "הנסנו את האויב, מרקורי!" צרחתי בעודי צוחק; כי לא היה זה, כמובן, אלא משחק. ונפשי עוד לא שקטה, ולבי פעם בי משוננת. אף שידעתי כי לו עלה בידי לתפוס ברגלו הדקה של העוף היפהפה לא הייתי מאנה לו כל רע, אלא משהררו לאלתר כמובן. כמו ו. אהובתי רע אני לכל חי, ואיני מבקש רעתו של מי מן היצורים. (על מרקורי אשר גודל לסייע לאדונו בציד שועלים ושאר שעשועים בעבור נתחי שלל מדממים, לא אומר דבר וחצי דבר!)

5 בדצמבר 1849. להלן אציין ביומני כי איני רואה ברכה במרקורי, אף שאין לכך חשיבות רבה לגבי הדרורות הבאים.

כלב מרגיז! הוא מסרב לציית לי כאשר אני עומד בפתח המגדלור וקורא, "מרקורי! בוא הנה! אני מצווה עליך: בוא הנה". לבסוף מגיח הטרייר, נכלם-למראה, משטחו של חדר-המתים המטונף בכל זני הזוהמה שכלב סורר יכול להתפלש בהם בתאוה כנגד איסורו של אדונו.

חדר המתים: מה מקור משיכתו? אין בו שועלים לעורר את הטרייר למרדף כי אם "טרף" שאין כמותו לגועל, שארית פליטת הלילה של הים: דגים מתים וגוועים בכל המידות ופניהם פני מפלצות, מדוזות ותמנונים קטנים, יצורים חיוורים חסרי-שדרה הנשפכים מצדפות שבורות, ואצה רירית מבחילה במיוחד המתפתלת כפקעת נחשים במי האפסיים, אשר בה עיינתי בפליאה במשך דקות ארוכות. לבסוף שב אלי מרקורי וזנבו רועד בין רגליו. "בוא, מרקורי! כלב טוב". אין זה מטבעי להעניש, אלא שאני יודע כי כלבים צריכים אילוף: אם האדון אינו נוהג בכלבו כהלכה, החיה מתבלבלת, רוחה מְקָה, וסופה שהיא פונה נגד האדון. על כן אני מחמיר עם מרקורי בהניפי עליו את אגרופי כמו בכוננתי להכות בראשו המרעיד: אני רואה בעיני הענבר של הכלב, שברגיל אהבתו לי עוברת על גדותיה, גץ של פחד חיייתי; ובכל זאת איני מכה אלא גוער בלבד. וכך אני פורש למגדלור, והיצור מוכה החרטה בעקבי, ושוב אנחנו חברים, טורפים את ארוחת הערב, וקצת אחרי שקיעת השמש שוקעים יחדיו בחיק המעלה של השינה. (הה, שינה! כמה תמתק לי בבואה! אף שנרמה כי אני מבלה את כל עתותי

במיטה, הנה תיכף לאחר שאני מקים עצמי מן הקיהיון המיוזע של השינה, וכבר מאוד איחרתי את עלות השחר, מכריעה אותי מין תשישות, ואני נכון לשוב ולעלות על יצועי, אף שמיטתי הגבשושית מסופגת בריח גופי וגופות קודמי, כי יגע הוא "לאוורר" מצעים ושמיכה כשם שיגע הוא "להתפשט" ו"להתלבש", וחוזר חלילה. כי מי ישגיח במקום הזה אם כותונתי אינה רעננה ולחיי אינן מגולחות-למשעי, להשביע עיני גברות? חזקה על מרקורי, שהוא מוחל לאדונו על הזנחתם של אי-אלו גינונים!

11 בדצמבר 1849. יום חם מאוד. "אוויר-עומד" – "עלפון-חושים" – "דממוות". מילין אחדים מזרחה נצפתה מבעד לטלסקופ ספינה שאננה, רחוקה מכדי שאפשר יהיה לזהותה: לא יכולתי לדעת אם זהו כלי-שיט אמריקאי או אנגלי או אחר. אף שכמנהגי בכל ערב, כי לעולם לא אמעל בחובתי, טיפסתי עם שקיעת החמה בלוויית מרקורי במדרגות הארורות אל הפנס העצום כדי להדליק את הפתילה הספוגה בנפט, שגם מקץ שבועות צחנתו עוד מעקצצת בנחירינו. כמה מדרגות עד לפנס? וידאתי: 196.

12 בדצמבר 1849. יום חם מאוד. "אוויר-עומד" – "עלפון-חושים" – "דממוות". טיפסתי במדרגות והדלקתי את הפתילה, ובין-ערכיים ערפל כעין הדם משח את השמים והחשיך את עיני. ואני לא ידעתי אם יש אי-בזה עוד בן אנוש שיבחין באור הקלוש הזה, שישגיח בי, אחיו לרוח, הטובע בַּבְּרִידוֹת?

17 בדצמבר 1849. יום חם מאוד. "אוויר-עומד" – "עלפון-חושים" – "דממוות". ולפתע בצהרי היום אני ננער משרעפיי לפרץ של תגרה קוצפת, בת מידתו של ריב המלאכים באפוס הגדול אשר למילטון, בקרב עדתם העצומה של עופות-מים בני זנים ושונים ומשונים; ומרקורי נחרד להניח את דעתי כי אין לו יד במהומה, כי יסודה ביצור מעמקים ענקמוני אשר נשטף לחוף וכל גופו דוקר-נוקר במקורי עופות צורחים, עד כי שלד-עצמות בצבץ מרהיב מבעד לקרעי בשר. הה, זוועה! הה, סירחון! אני נחלה מכדי לצלוח ולו עמוד יחיד בגרמנית הגבוהה והקשה של גוטהלף.

ובכל זאת אני מלמד זכות על העופות הנצים: כי הם אוכלי-נבלות, ואנו צריכים להם שיכלו את הבשר המת והנרקב, שעוד מעט ישיג את החיים בוויניה דל מאר, ויכרית אותנו כליל.

19 בדצמבר 1849. הלם קשה היום! איני יודע אם להעלות את הדבר ביומני, עד כדי כך התערערתי.

בבקשי הפוגה מכובד-הגותם של פלוטינוס וגוטהלף, פניתי לערמה של מונוגרפיות בהוצאת האגודה הנטורליסטית של פילדלפיה, שנכללו בספרייתו של ד"ר שואו, וכך באתי לידי תגלית מזעזעת, שנרשמה במאמר של אחד ברטראם שואו, רופא ודוקטור לפילוסופיה, אשר נדפס בשנת 1846 תחת הכותרת "השפעותיו של בידוד קיצוני על דגימות מסוימות ממיין היונקים". משמע חולדה; חזיר ים; קוף; כלב; התול; "סוס צעיר שבריאותו טובה". אותם יצורים שאיתרע מזלם נכלאו בכלובים צרים, במעבדתו של ד"ר שואו, שם סופקו להם מזון ומים ללא הגבלה, אך הם היו מנועים מקשר-עין כלשהו עם חבריהם וחשוכים מכל דיבור או מגע. תחילה התנפלו החיות על מזונן כאחוזות-בולמוס, אך מעט-מעט איבדו כל תיאבון ולא נותרו בהן עוד כוח וחיות; שינה תכפה עליהם לסירוגין עד שלבסוף שקעו בתרדמת-חושים. המוות בא "במגוון צורות" לכל אחת מן הדגימות, ובכל המקרים הקדים מאוד את דרך הטבע. ד"ר שואו חתם בנימת ניצחון, "המוות אינו אלא התרה שיטתית של היישות החושית ברמה התאית".

דומה כי היצורים שנכלאו בבידוד נמצאו לכודים בתוך יישותם-הם, ו"נחנקו" משיעמום; זרם חיותם, מעין חשמל שרוח בו, עמד מעט-מעט מנבוע. בלב הולם קראתי במונוגרפיה שוב ושוב, משתאה בעל-כורחי לדקדוקם המדעי של טיעוניה; אך לבסוף נשמטה המונוגרפיה (אכולת תולעים באוויר המגדלור הלח) מאצבעותי לרצפה.

"שואו טעה לחשב ש'נערו' הוא בגדר דגימה ממוצעת של הומו סאפינס". כה עליז היה צחוקי עד שמרקורי פרץ אל המגדל, מקפץ ומתנשף, נובח ותולה בי זוג עיניים מקוות: האם צוחק אני מרוב שמחה? ו מ ד ו ע ?

25-29 בדצמבר 1849. ימים שהחסרתי, רישומים ביומן שהחסרתי עמם. איני יודע למה.

1 בינואר 1850. שנה חדשה ובכל זאת: במגדלור אין כל "חדש" מלבד דרגת הזעם שמעורר בי הטרייר הסורר.

קראתי לו לאורך אחר הצהריים, ועתה כבר דמדומים. אשב לארוחת הערב לבדי, ורק אותו חיבור עגום Das Spinne, הוא יארח לי לחברה... אף שאני מתקשה להתרכז, שמורות עיני צבות מן התשישות או מעקיצות פרעושים;

אצבעותי מאובנות מכדי לאחוז בעט המקולל. אבד לי "קשר-העין" עם עצמי בעקבות תאונה שאירעה אתמול בבוקר, כאשר מראת הגילוח, המראה היחידה במגדלור, נשמטה מאצבעותי מכוסות-הקצף והתנפצה ברוב-טיפשות על רצפת האבן. "מרקורי! בוא הנה, אני מצווה עליך!" – ואין עונה, לבד מלהגם המלעיג של עופות-מים ומלמול צחוקם השתוי של גלים.

מרקורי קיבל את שמו מ-ו, אשר הביאה אותו לביתנו כאסופי, קטן מאוד, כמעט גווע ברעב. בראשית היה כלִבָּה של ו. לברדה, ובמרוצת הזמן זכה גם באהבתי-שלי; אף שאיני נוטה חסד לחיות, ואיני בוטח בנאמנותם ה"קנאית" של כלבים, המעלה ברעתי את חיוכה צח-הניבים של הצביעות. אך מרקורי היה מיוחד, כך האמנתי: פוקס-טרייר ערני ומלא חיים; ואף שמוצאו אינו טהור הוא משתבח בראש, חזה ורגליים מעוצבים יפה; במידת הזריזות והפקחות הטיפוסית לבני גזעו; ברחף עז לחפור, לנבור ולתור אחר מאורות שעשויים לצפון לו טרף; ובשפע עוררות רגוזה. ו. העניקה לו את השם "מרקורי" על שום מנהגו המגוחך, וכבר בינקותו הרבה מן הרגיל בגילויי חיבה; אך מותה של ו. הלם בו כשם שהלם בי, והוא נחלה מרוב יגון. אף שבאחרונה, משיצאנו להרפתקתנו הימית, דומה היה כי מרקורי הולך ומחלים.

בפרוותו ניכרת מזיגת הצבעים הרגילה בבני גזע הטריירים: פלומת תלתלים לבנה מוכתמת בגוני חום בהיר, חום כהה ואדום; לאחרונה הועם זוהרה ושיערה הסתבך וגס, כי לבושתני לא נמצא לי זמן לטפח את מרקורי כל צרכו, כשם שתכופות לא נמצא לי זמן לטפח את עצמי. (מוזר, מה מעט זמן יימצא לפעולות מעין אלה, כאשר הזמן מפקק ונפער לפנינו, רחב ידיים כמו הים העצום שאפשר כי נטבע בו.)

אני מודה כי אפשר שהאשם גם בי: כי מרקורי אינו שש לטעום מן הרקיקים היבשים שצבעם כעין הבוץ ויש והם רוחשים זחלים, אשר אני מגיש לו. לא עלה בדעתי להביא מזון מסוג אחר (בשר משומר); ואפשר שלא היה לי מקום לאחסנו; באשר אני מקפיד על תפריט צמחוני למהדרין – פירות משומרים ומיובשים, ירקות, מזונות עתירי-דגנים כרקיקים ועוגות אורז, ומי מעיינות שד"ר שואו הבטיחני כי הם "משופעים בערכים תזונתיים". סגפנותי, כמו נזירותה של ו., התפתחה לכדי תיעוב כלפי כל סוגי הבשר ובכלל זה הדגים והשרצים, המאוסים עלי מכל חי. ובכל זאת מבין אני כי הטרייר נמנה עם זן אחר של יצורים, אשר נולדו לצוד; ורחמי מתעוררים עת חוטמו והבל-פיו ההולך ומבאיש של מרקורי מעידים כי פנה לאכילת בשרם של דברים מתים, שאני ניסיתי לאסרם עליו שמא יורעל.

"מרקורי! בוא לארוחת הערב. אני מתחנן לפניך". ועדיין אין טרייר, רק דמדומים חולים וגלים המתפלשים ברפש, ומתחת לכל זה קול האַיִמים של בשר נקרע וסחוסים מתפוקקים ועצם נטחנת ורעשים מחליאים גרוניים אקסטטיים, אוי לזה שיפרשם.

18 בינואר 1850. ערב יום הולדתי. והנה שכחתי מה גילי!

19 בינואר 1850. הפתעת היום: המון תולעים זיפיות פשטו על עוגות האורז. ניסיתי לברור לי באצבעותי, ואז ויתרתי, שָׁבַע בחילות והקאות.

23 בינואר 1850. היום גיליתי כי מסד הסלע שעליו נכון המגדלור סגלגל כצורתה של ביצה מעוקמת, וקטן משדימיתי לכתחילה – היקפו נופל משלושים מטרים, בשעה שהמגדלור עצמו הולך ורם, וכל ערב תובע יתר כוח ונשימה הטיפוס להדלקת הפנס בהתאם לחובותי כשומר המגדלור. (בלילות ערפל אני תוהה האומנם שלהבת הפנס חודרת חשכה כזאת; ואם לעמלי יש שחר. כי איני רואה דבר ואיני שומע דבר שאפשר לכנותו "אנושי"; ובאתי לידי תהייה שמא פועלי עקר מן היסוד.)

זאת ועוד, המגדלור יורד עמוק יותר משסברתי לקרבי הגיר של הארץ. עוד רגע ואדמיין כי החלל שבתחתית הוא מין מאורה. (מחשבה הופכת קרביים: מה ישכון במאורה כזאת, היורדת מטה-מטה מקו המים? מרקורי ייבב ויילל כאשר דחקתי בו לחקור אותו מדור-של-שאל, וכה פרכס והתפתל תחת ידי, עד כי צחקתי ושחררתי אותו.)

1 בפברואר 1850. הערב לא טיפסתי במדרגות הארורות ולא הדלקתי את הפתילה הארורה. למה?

הבחנתי בצי של ספינות-מלחמה ספרדיות. אם יצירי-ערפל או חזיונות מגורי עפעפי הצבים או אניות בפועל-ממש איני יודע ולא אכפת לי. כלי-שיט נועזים אלה הפליגו לעבר מצר מגלן ומעבר לו; ועורמה שפלה באה לי (ועם זאת "פטרויטית"! – ראוי שייזכר ברשומות) לאמור, שלא אדליק את הפנס להנחות את האויב הספרדי אלא אניח לו למצוא דרכו על מים בוגדניים. "יתפלל רב-החובל לאלוהי האפיפירוס, שינחה אותו למצר."

4 בפברואר 1850. חום. קיהיון. הבריאה פולטת אד מבאישי. ואין זה אלא

פברואר, והמעלות עוד יעפילו לשיאים במארס ובאפריל.

חוששני כי חתול שחור עבר ביני לבין מרקורי בעקבות התנגחות שנקלענו אליה. אך לא נותרה לי ברירה, כי הכלב הסורר נועז לעבור אל חדר-המתים, ולהיזון עליו, ולהתפלש בטינופת ואז החציף לחזור אל אדונו בחוטם מגואל בדם ושיניים מכוסות קרעי מעיים, ופרוותו המשיית לפנים שהוברשה בידה של ו., מחוללת בדם וטינופת שלא קורא בשמה. כשהנפתי אגרופי להכותו הרתיע רק מעט, ואישוני עיניו שטופות-הדם הוצרו לחרכים; הפעם לא עצרתי את ידי בתנופתה אלא היכיתי בראש הגרום; ולא עצרתי עצמי מלבעוט במפרקתו המשולדת של כלב-הכלאיים הנבזה; וכאשר תססו מיצי מריו והוא חשף בנהמה שיניים מוכתמות, נזקקתי למקל-החובלים שלי והלמתי בראש הבהמה באדיקות כזאת, עד שצנחה ארצה לאלתר ושכבה תחתי מייבבת ומפרפרת. "עכשיו אתה מבין מי האדון, נכון? לא דגימה לפגימה של קאניס פאמיליאריס, אלא דגימה לדוגמא של הומו סאפיינס."

כי אני נוכח לדעת שהזן הוא המפתח. לפלוטינוס לא היה מושג בדבר, ואפילו אריסטו לא תפס זאת; ולא גוטהלף, הגם שהאריך ימים אל המאה הזאת.

17 בפברואר 1850. ועכשיו מרקורי מת. כיסיתי את השרידים האומללים בסלעים, להרחיק את אוכלי הנבלות.

20 בפברואר 1850. החיים עלופי חום. איני יכול להתאבל על בן-לווייתי שאבד, כי בימים תש כוחי ולילותי מתהפכים בָּזָעָם. אני רושם ביומני לאור המנורה וידי רועדת כאילו רעדה האדמה תחתי. כי בחלום בא לי הדבר, שזן ההומו סאפיינס כלה מן העולם באש אוֹכְלָה, ולא נותר ממנו אלא בן יחיד: שומר האור אשר בוויניה דל מאר.

1 במארס 1850. קראתי שמו ציקלופאגוס. יצור מיוחד ומדהים, שמראהו היה מפיל על הומרוס פליאה כדרך שאבות-אבותי הגותיים היו מתפלאים למראה אדם. תחילה לא תפשתי שהציקלופאגוס הוא יצור אמפיבי, וכעת גיליתי כי בני מין זה שוכנים, לפחות בשעות היום, במאורות מוצפות שבקצה חוף החלוקים: הם מגיחים עם רדת החשכה, כמנהג מחריבי טרויה, ומתרוצצים כה וכה במגושם לטרוף כל בשר שיעלה בציפורניהם ובחדקם ובשיניהם הטוחנות. ובדרך זו מצא מרקורי את מותו.

ביסודו נמנה הציקלופאגוס עם אוכלי הנבלות; אף שהדגימות היותר-

מגודלות ממין זה, זכרים בעליל, שליטיו העריצים של החוף שאינם נופלים בגודלם מחזיר הבר, מרהיבים לבלוע את טרפם – ועודו חי, צורח! – מכל הבא לפה: סרטני-עכביש ענקיים (זעווה לעיניים בפני עצמם!) ודגים מגודל-ראשים, ושמא אלה שרצים, בעלי קשקשים זרחניים אשר קראתי שמם הידרוֹפְּאֵלֶאגוֹס, ועופות-מים מצויים, שחפים ונצים מוכי-צלהבים שנרדמו לפי תומם בין הסלעים; ואמש רצה המקרה ומרקורי המסכן, שכדרך הטריירים היה תאב־דמים, תעה שלא בטובתו למחזותיה של אחת מאותן תפוצות. בקושי עולה בידי לגולל ביומן זה, שלפנים קיוויתי להקדישו לנשגבים שברגשות לב האדם, כיצד ננערת משנתי לשמע זעקותיו מעוררות הרחמים של בן-לווייתי, כי דימיתי שזעק "אדון! אדון!" ו-ו. האהובה זעקה עמו להזעיקני להצלתו. וכך התעליתי על סלידתי מחדר המתים וגיששתי שמה והתייצבתי לצדו של מרקורי בשעה שהפוקס-טרייר, שגורלו נחרץ, נאבק על חייו אחוֹ-טִירוֹף בין מלעותותיו הכותשות של זֶכֶר ציקלופאגוס אשר אמר לבלעו חיים. בייאושי ירדתי סלעים בטורף האימתני, ומשכתי במרקורי, צועק ובוכה, עד שלבסוף עלה בידי "לחלץ" את מרקורי מסגור ניביה המושחזים של החיה האיומה – אך אויה, איחרתי את המועד! היצור האומלל כבר התבוסס בדמו, מבותר-למחצה ומיילל מרה, והנה אחזה בו עווית אחרונה, והוא מת בזרועותי...

איני יכול לכתוב עוד. אני נחלה, כורע תחת המיאוס. היי שלום נחלת אשר אפופת-הצל, ברוך תהיה הציקלופאגוס! גם חזונותי הגותיים שורצי-העכבישים של ירמיה גוטהלף בכבודו ובעצמו לא יוכלו ליצירי-שאול שכאלה! והנה בביעותי הלילה באה ו. האהובה להוכיח אותי על שהפקרתי את "בכורנו". עיני הקמות ראו את ו. כפי שלא ראיתיה מיום כלולותינו, כשהיתה בת שלוש-עשרה שנים בלבד, זכה ובתולית כשלג; ובקול בוכים שלא שמעתי בחייה משלחת בי קללה:

"לא עוד אראה אותך, בעל. לא בעולם הזה ולא בשאול-תחתיות."

...

יום לא-מתוארך 1850 (?) לעזאזל! להרים את העט ולהשחית את הקלף בשריטות זבות-דיו! והעט נשטט מאצבעותי מגודלות-הטפרים, וכבר יבשה מרבית הדיו שסיפק לי פטרוני (איני זוכר היכן הנחתי את שמו אף שקולו מלעיג אלי נערי! נערי! בצווחות השחפים, ופניו הארוכים רושפים אלי בענן), ו"ספרייתי" היקרה של ספרם וכו' שורצת רימה ותולעה ואין לקרוא בה עוד; ושימורי מזוני מתולעים גם הם. כל פילדלפיה היתה רועדת לחזותי: "מיהו זה? הפרא הלז?" – ירתיעו באימה ואחר כך ברעמי צחוק אדירים ואפילו הגברות יתנו קולן.

!ECCE HOMO

יום לא־מתוארך 1850 (?) עלי לזכור שפילדלפיה נמחתה מעל פני האדמה. וכן המין האנושי כולו. ו"אמלטה רק אני לבדי להגיד לך".

יום לא־מתוארך סבך המדרגות החג ומתפתל מעל ראשי חדלתי לטפס עליו. במטושטש אני זוכר "פנס" – "אור". ובמטושטש, שומר האור. לו מרקורי היה עמי היינו צוחקים יחדיו לגודל האיווולת. כי העיקר הוא להזין, להזין כהלכה, לסכור את מערבולת הפיות כדי שלא תזלול אותי.

יום לא־מתוארך מתוך ייאוש וגועל השלכתי את אחרונת קופסאות־השימורים המאולחות לים. שתיתי את הטיפה האחרונה של אותם מי פושרין, שבעין לא־מזוינת הבחנתי כי שחו וכרכרו בהם יצורים שקופים ארוגי־פלומה. אני רעב מאוד ואין לי במה לשכך רעבוני. וזאת רק הראשית, הן זוהי רק ראשית יקוד־הקיץ.

יום לא־מתוארך סופי שלמדתי: מקום שמרקורי תעה לחפור בו את מאורותיהם המוצפות של הציקלופאגוס טרם השלימו מי הגאות את נסיגתם, כי קצרה רוחו להיזון על עסיסם של הגורים הנצמדים מייבבים ומייללים לךדי נקבת הציקלופאגוס, שם בין הסלעים השכלתי לארוב לשעת כושר.

מה מוזר, הסירחון נפוג. בלילה עת אגיח ממאורתי.

אמנם תחילה נהגתי לסוכך על עיני בפני מראה ה"טרף" – אפילו בשעה שמלתעותי לעטו בתאוה – אך כעת שוב אין שעתי פנויה לגינונים כאלה, כי הנועזים בנצי החוף עלולים לעוט עלי ולעקור ממני את שללי בעת שדעתי מוסחת. לא עוד! התפשטתי מן הבושה עתה, עת רעבוני עולה בקרבי. אפילו השבעתיו לעת עתה, בעודי רובץ בין עצמות וסחוסים שנשתיירו מסעודתי נחנק במאכולת השמש של ויניה דל מאר, קודח חלום על עוד זלילה אחת; כי בחלקת גיהינום זו הפכתי לפקעת מעיים, שיניים בקצה האחד ופי טבעת להפרשה בקצה האחר. כשאיני מסומם מן הרעב אני טורח לפשוט עור/ למרוט נוצות/ לעקור טפרים/ להסיר בני־מעיים/ לסלק עצמות/ לבשל במדררה שהתקנתי מעצי סחף בטרם אַאָל: אך ברוב המקרים אין שעתי פנויה לכגון אלה כי רעבוני תוכף בקרבי ועלי להיזון כדרך שניזונים האחרים, לנתק בשר מעצם בשיני. כמה קצרה רוחי לחיבוטי מחאתם וצווחתם של יצורים שגורלם נגזר:

– כל זן מזני עופות-המים, ובכלל זה גם הקטנים שבאלבטרוסים צהובי- החוטם, החגים לפי תומם ליד מחבואי בין הסלעים ואני עוקרם מן האוויר בטפרי

– מדוזות עצומות, צבייִים ותמנונים, שבשרם קשה כעור ויש ללעוס אותו במשך דקות ארוכות

– גורי הידרוצפאלאגוס (נימוחים כשליו, בעוד בשרם של המבוגרים סיבי ומשלשל)

– גורי ציקלופאגוס (תאוה לחיך; טעם מעודן להפליג המזכיר טעמן של צדפות)

– כל זן מזני הביצים (ככל הטורפים, רטט עובר בי למראה ביצה, שנבצר ממנה למלט עצמה מלפיתת טלפי, וגם ניד של מחאה הוא למעלה מכוחותיה; והיא מתפקעת מחומרים מזינים למציצה מבעד לגולגולת – כלומר מבעד לקליפה)

עובדה מצערת היא, ואין לשתף בה את ו., או את פוקדי משכנותי מְלִפְנִים בפילדלפיה, כי אני, חוטר לשבט אצילי מן הגזע הטבטוני, נאלץ לחלוק את ממלכתי עם תחתיות החי, הפורח והרומש! מכל אלה הציקלופאגוס לבדו רק הוא יריב ראוי לשמו, המרתק שבזנים באשר הוא מפותח ונבון מכולם, הגם שהוא נופל הרבה מדרגתו של ההומו סאפיינס. מצאתיו יצור אמפיבי משונה ביותר, אשר תְּחַבֵּל להצטייד בזימים ובנחיריים גם יחד, כשם שצימח סנפירים ורגליים; ועם שהוא גמלוני במים וכיבשה כאחד, ברצותו יפגין זריזות מפתיעה, ואפילו הנקבות בו חזקות מאוד. ראשו גדול כראש אדם, חרטומו מחודד ושיני כריש ערוכות בו שורות-שורות; אוזניו הזקורות והשקופות גזורות בתבניתה של אוזן אנושית; זנבו בינוני באורכו, עתים יזדקף כזנב הכלב, עתים יירד לחצי- התורן ויתגולל בזהמה. המדהים בתוויו הוא עינו היחידה – שעל כן קראתיו ציקלופאגוס! – המתבלטת ממצחו והיא כפולה בגודלה מעין אנושית ומפיקה לחות-מבע של עין אנוש. חדשנותו של איבר זה טמונה ביכולתו להתהפך במהירות מצד לצד, ולחרוג על פי הצורך מתוואי העצמות של הפנים. הציקלופאגוס מכוסה פרווה קטיפתית יפה להפליא ללטיפה; בגון סגלגל-כסוף אשר המוות ישחירו במהירות. כאמור, הבישול במדורה מפיך מבשר הציקלופאגוס עדינות לא-מצויה; אף שבשרם של הזכרים היותר-בוגרים מחלחל מין טעם-לוואי דמִי־חיתי, אשר תחילה תמאס בו ומעט-מעט יִנְעֵם לך.

למחשבה על הציקלופאגוס תוכפת עלי, אח!, ערגה חולה שאין לעמוד בפניה ואני נדחף לשמוט מאצבעותי קולמוס מוגיע זה, ולשחר לטרף במי-

הרקק הלוחכים את החוף זרוע החלוקים, אף שהדמדומים טרם רָדוּ. לאחרונה למדתי ללכת על ארבעותי, כך שמלתעותי סורקות את הגלים בַּמשחקם, נראה מה שעשוע יביאו לי הפעם.

יום לא־מתוארך La Medusa: המדוזה, בחייה, בקנוקנות שקופות לרוב, אדמימותן הקלושה מעלה על הדעת פקעת חשופה של עורקי אדם, עוקצת כהוגן! במותה הקנוקנות סיביות וטעמן המוזר יערב לחך, מומלץ להגיש עם עשב עסיסי כעין אצה מתובלת מלחיים וארג: לטאה ממין היונקים אורכה כמטר גפיים קצרים מחודדים־להכאיב זנב כשל חתול עור חרוש קמטים פָּבד עתיר קפלים שפמות גסות פורצות מחרטום הזכר חתימת־שפם רכה יותר אצל הנקבה הבעה במנוחה פראית והגותית גם יחד ברוחו של סוקראטס יצורים אלה קראתי שמם וארג כי בהתקשרם זה עם זה יפלטו צרור חרחורים מזדמרים לאמור: "וארג־וארג־וארג" בייסורי המוות יצווחו כנקבות אדם, סופראנו שהולך וְחד בשר הווארג עסיסי ומעורר את החושים כמו בשרן של צדפות ביציהם הזהובות ריריות ובוהקות באקראי גיליתי כי נקבת הווארג מטילה את ביציה בְּדוֹמֵן החול הרטוב אשר בצפון האי זכר הווארג יעבור אז כמשוטט לפי תומו (כלום יש תום בטבע הערום?) ויפרה את הביצים דרך איבר מין דמוי־צינור, שחזותו מצערת בגיחוכה ובכל זאת יפעל את פעולתו, ובטבע זה העיקר או־אז יאסוף זכר הווארג ברוב־עסק את הביצים אל השק התולה מכרסו כדוגמת הקנגרו האוסטרלי זכר הווארג הוא הזן את הביצים עד התבקעותן לדבוקה רוטטת של ולדות וארג חלקלקות וחיוורות מאוד, הנקבות מנומרות ומידתן בלידה כעשרה סנטימטרים, מעדן־מלכים אין צורך לבשל

הציקלופאגוס הוא כאן יריבי העיקרי, כי היצור הערמומי משתמש בעינו היחידה כדי לראות בחשכה וחוטמו החרטומי רגיש לאין ערוך יותר מאפי ה"רומי" לציקלופאגוס תיאבון שלא ידע שבעה לגורי וארג ולעתים נדמה שהוא מטפח מושבות־רבייה של וארגים במים הרדודים שבקרבת החוף כמנהג ההומו סאפיינס ממש

הייתי יכול לדווח על תגליותי אלה לאגודה הנטורליסטית אלא שכל זה פָּלָה במאכולת אש של חזון אחרית הימים, אותה תרבות מנוונת! סוקופוס: מעדן ימי ראוי שאסווגה כצדפת־ענק תכופות נמצאת שפוכה מקונכיתה הזוהרת בין הסלעים כהישפך שדי האשה מן המחוך יצור וְר־בשר חסר־עצמות כולו רקמה ואין־פנים ובכל זאת על משטחו הרוטט תבחין

בטביעתם הקלושה של פנים אנושיות-כלשהו סוקובוס קראתי לאותה צדפה כי כאשר תאנוס אותה אל פיך יפעם בה דופק פורק-עול מחרדה לחייה מאבקה מעורר באופן בלתי-מצוי בשרה המתוק כה דחוס עד שסוקובוס יחיד צריך שעה תמימה של לעיסה מקרב-לב ויש בו כדי לספק את התיאבון למשך שעות ושוב הציקלופאגוס הארור מתמודד עמי על הסוקובוס וזה יתרונו הלא-הוגן, שהוא שוחה בים ושיניו המושחזות שלוחות מפיו הפעור והוא מפקיד עצמו ביד דחפים אַפְסִי־דעת כדרך שההומו סאפיינס (עוד) לא קנה לו שליטה!

הָלָה קראתי שמה יקירתי
הָלָה שבאה לחסות תחת כנפי הלה שעינה זורחת הלה אחות-לבי בשאל
מי ידע שתבוא!

הלה הקרויה על שם הלן האגרית מטרויה ש-1,000 ספינות הושקו בעבורה ומלחמת טרויה נערכה בעבורה וכה הרבה גיבורים עשויים ללא חת ירדו שאולה בשבילה אך מה רבה תהילתן של המיתות בעבור היופי! הלה שלי רועדת אסירת-תודה בחיקי עינה לא שזפה מעולם בן מבני מיני! הלם התגלות נשבעתי לה לעד אהבת עולם שנמלטה אלי בוכייה וחסרת-נשימה, נקבת ציקלופאגוס בתולית שהגיחה מן הגלים השופכים קצפם על החוף זרוע החלוקים וזכר ציקלופאגוס מגורה דולק אחריה בשעת דמדומים עת שיחרתי לטרף גופי דרוך חושי ערים על גחוני בין הסלעים ומקל-החובלים ערוך בידי והלה עולה כונוס מן הים למקלט זרועותי מפני בהמה זבת-תאוה עצומה כפרי-מוטציה המזדקפת על רגליה האחוריות כמחקה אדם הבזק שיניים איומות כאילו שאל המפלץ לעקור גרוני בשיניו הה! לו רק יכול לתפוס אותי! אלא שלא יכול כמנצח נשאתי את הלה שלי הלאה משם למקום שבני מינה הבהמי לא יתבעו עוד חזקתם עליה לעולם!

מאז חלף זמן-מה לפי המניין הישן לעולם איני בטוח מה היא ה"שעה" שכחתי למה הדפים האלה נראו חשובים יש "חודש" יש "שנה" ועדיין הם מאור, כי השמש חונה באמצע השמים

איך נבהלה אהובתי לשאון פולשים אשר עלו לחוף ובאו למגדל בעליל בני "זני"! בסירת-משוטים וספינת-האם עוגנת במרחק-מה קוראים לשומר האור משאינם מוצאים דייר אנושי הם מחפשים בין חפצי הנטושים מיטתי מלפנים משאינם מעלים דבר הם עוזבים במבוכה במאורתנו החמימה אנו בטוחים מכל מבקשינו ובלשכת כלולות נחפית-גיר זו הלה כרעה ללדת

שמונה תינוקות קטנים מייללים שגופם עוד לא צימח שיערה ועיניהם עוד לא נפקחו והם יונקים בשקיקה מפטמות הקטיפה שלה ואף שכמו אמם לא חוננו אלא בעין יחידה (וכה זורחת היא, עד כי מדי התבונני למעמקיה תכה אותי בסנוורים) עדיין ניכר בכל אחד מהם חותם מצחו הפטריצי של אביהם שאין לטעות בו חוטמי שנתקרא "אצילי" על שום סגנונו הרומי התינוקות שוקלים קילוגרם האחד והולמים להפליא את כף ידי המונפת אב גאה מניף את ילדיו אל-על! אל האור הנופל בעד האשנב העליון של המאורה (כוונתי אחרי שהקטנים שבעו לינוק! כי לפני כן ישמיעו יללות נוקבות וזעם תינוקי יבזיק בשיניהם שאך הנצו) אני אוהב אותם בזנבותיהם הניכרים פחות מן הרגיל בוולדות הציקלופאגוס בחדקיהם הפחות מחודדים האף ה"רומי" עוד יתפתח מאמין אני הנחיריים ישיגו את הזימים כי הלה מאסה בחיים האמפיביים מלפנים נשבענו שוולדותיה לא יידעו חיים כאלה מחמלי-נפשנו הקטנים ישגשגו במחסה המגדלור אותו מבנה שקם למען מחייתנו ותו לא כי לא תהיה לו תכלית אחרת על פנינו זאת ממלכתנו על ים ערפלי קן תפילותינו אשר לא יבואו בו כי ביצרתי אותו ואני חזק מאוד אך עם אהבתי אהלך מעדנות כי עורה כה רך, סגלגל-כסוף כעדינים שבעלי שושנות המים ונשמת עינה יוקדת מסירותה לבעלה הצייד יחדיו נשכון במקום הזה ונהי לאבותיו של גזע נדיב ואכזר שֶבְטַבְנֵיאלמוות הָלָה־הֹבְתִי לַעֲדָאִנְדוֹר

מאנגלית עודד וולקשטיין ודפנה רוזנבליט

קונסטנטין מושקוביץ

החלבן

אני מחכה לחלב ארוז בבקבוק של מי מעין.
 בין הבהונות מתפזרת נוכחותו העקשנית של הבקר.
 אור ראשון משתרבב מבעד לירקת העד של ארגזי הענק,
 והישיש כבר הספיק לשאף חמש סיגריות של עלי טמבורני.
 ניחוח הלחם מתערבב בעשן העולה מן הבערה,
 על גג מרחק דמות אפינית חורקת עצמות בברכת השמש.

אזירה רוויה באנחות השתוממות,
 מזרזת כנראה את תהליכי ההטהרות הנחוצים.
 אחרת כיצד נתן להסביר את הליכתו הקלילה של החלבן
 הנושא בידיו הגרומות שני כדי מתכת עצומים במעלה הגבעה.

בהשראת אמירתו חסרת האחריות של מפקד הפלוגה

האמירה "ירח אדם הוא סימן למלחמה"
 מערערת את הרשות הנתונה
 וכן את האפשרות להטיל בספק
 את מעמדו של הצד השלישי.

זו העת לעשות צדק
 עם שמש אקורלי
 ועננים חדי ממד.
 אזלת ידם של עובדי הבמה, אגב,
 הביאה לנפילתו של אחד מהם
 במרחק מהלומה קטלנית מראשו של שחקן משנה.

דִּיקוּט בְּמִשְׁקָל שְׁנַיִם-עָשָׂר קִילוֹגָרָם,
כָּחַל כָּכֵל שִׁיְהִיָּה.
תִּאָּרוּ לָכֶם אֶת הַמְּבוּכָה.

הִיכָלֶת לְמָקָם מְאֻדָּע אֶקְרִאִי
בְּתוֹךְ מְסַכֶּת הַפְּלָאִים הַבְּלָתִי נִגְמָרֶת,
נִשְׁחַקָּה כְּמוֹ סוּלְיָה עִם פְּלִטְפוּס
וְכֵן כְּמוֹ כָּל מָה שֶׁנֶּאֱמָר עַד כֹּה.

רְצִינּוֹת לֹא מְעִידָה בַּהֲכָרַח
עַל קוֹהֲרֵנְטִיּוֹת
אוֹ הַגִּיּוֹן.

הדר מוריץ

השחקנית שאת אוהבת?

והאש שפרצה מאבן החלמיש
הבאה לאחר מפת הברזל
שם למטה ברחוב התפארת הנפגש עם רחוב השכינה
ישבתי על המדרכה ואמא עברה
סל הרשת הענק אחוז בין אצבעותיה – אמא הולכת למכלת.
אמא הולכת והאזיר עוטף אותה
אור צהב, חום, מתוק, מתגלגל, על גופה.
ומה נזכרתי כשישבתי על המדוכה
עכשו, או אז זה היה
כשהרגשתי את האמהות שלה
לאחר הלדה או כשישבנו מול הטלוויזיה,
ריח הטיבית משלך מהתנור
רואים סרט מצרי
זוכרת איך הייתי שואל 'אמא
זו נדיה לוטפי, השחקנית שאת אוהבת?'

דניאל רוזנברג

מה לשמאל ולמושג הפוליטי של שמיט

רעיונותיו של קרל שמיט, אחד ההוגים הפוליטיים החשובים ביותר של המאה העשרים. מהדהדים כמעט מכל זרם הגותי של המחשבה המדינית המודרנית, מימין ומשמאל. השפעה זו מעניינת במיוחד לאור הבעייתיות, בלשון המעטה, העולה מן ההיסטוריה האישית שלו ומדרכו הפוליטית. מעורבותו של שמיט במשטר הנאצי ידועה וההשפעה שהיתה לדבר על כתיבתו, נסקרה במספר רב של מחקרים.

הוא נולד ב־1888 למשפחה קתולית בפלטנברג, נורד־ריין וסטפליה. משפטים למד בברלין, במינכן ובשטרסבורג (שהיתה אז עיר גרמנית), ולימד בכמה אוניברסיטאות גרמניות. כבר בגיל צעיר פנה לעבודה ביקורתית ואנליטית, שראתה אור, בראשית העשור השני של המאה הקודמת. מאמרים אלו היו ברוח הפוזיטיביזם המשפטי של קלֶזֶן ואחרים, אשר נגדו פנה שמיט כמה שנים מאוחר יותר. בד־בכר החל שמיט לעסוק בביקורת ספרותית. בשנת 1916 פירסם חיבור אודות הפואמה Nordlicht מאת האקספרסיוניסט תיאודור דויֶבֶלֶר, וכבר בחיבור מוקדם זה ניכרים הסנטימנט הנוסטלגי וחוסר הנחת שלו ביחס לעידן המודרני.

שלוש שנים לאחר מכן פירסם שמיט את חיבורו הפוליטי הגדול הראשון, רומנטיקה פוליטית, סינתיזה היסטורית העוסקת בפן הפוליטי של הזרם האמנותי והספרותי הרומנטי. מתקופה זו ועד מותו ב־1985 עסק שמיט בצורה זו או אחרת במושג הפוליטי, בהתפתחויותיו ובאופנים בו הוא נפרש בעת המודרנית. בחיבוריו החשובים מראשית שנות העשרים, הדיקטטורה ותיאולוגיה פוליטית, הציג שמיט את תפיסתו למושג הריבונות, רעיון שליווה אותו לאורך דרכו ההגותית. ריבוני, כך כותב שמיט בפתיחה לתיאולוגיה פוליטית, הוא מי שמחליט על מצב החירום. בכך מסמן שמיט את הריבונות לא כיכולת לקבוע חוקים, אלא בתור היכולת להשעותם; לא כשליטה בכללים אוניברסאליים, אלא בהתמודדות עם המצב הספציפי, הקונקרטי והמיוחד.

הריבונות, על פי שמיט, איננה תכונה של המדינה, של המונופול על הכוח החמוש או על הלגיטימציה, אלא על היכולת להחליט במצבים בלתי-צפויים ומיוחדים. את הריבונות ברפובליקה הגרמנית מזהה שמיט עם נשיא הרייך, אשר מתוקף סמכותו, כפי שניתנה בסעיף 48 לחוקת ויימאר, מסוגל לשלוט באמצעות צווים אם וכאשר מונע משבר פוליטי מהפרלמנט לתפקד.

באותה תקופה החלה כתיבתו של שמיט לגלות סממנים פאשיסטיים. יחסו, באופן כללי, למשטר של מוסוליני, היה חיובי. הוא ראה בו מעין תשובה ריבונית לליברליזם ולדמוקרטיה ההמונית. בכמה חיבורים משנות העשרים, ובעיקר "המצב האינטלקטואלי-היסטורי של המערכת הפרלמנטרית בת זמננו" מבקר שמיט את הדמוקרטיה הפרלמנטרית המודרנית, אותה הוא מגדיר כתוצר של תרבות "מתדיינת", אשר אינה מסוגלת להגיע להחלטה. אל מול הדמוקרטיה הפרלמנטרית מציב שמיט את הדמוקרטיה הפלביסציטרית – משטר מרוכז בדמות אישית של מנהיג דמוי-קיסר, מושג המתכתב עם רעיון "המנהיגות הכריזמטית" של מקס ובר.

בעת המשברים החברתיים והפוליטיים שפקדו את גרמניה החל מסוף שנות העשרים, פירסם שמיט כמה חיבורים חשובים על יחסי הכוחות במערכת הפוליטית והחוקתית הגרמנית. בחיבורים מגן החוקה (1931) וחוקיות ולגיטימיות (1932), קרא שמיט לנשיא הרייך לנצל את סמכותו החוקתית כדי להשיב את הסדר על כנו. בחיבורים אלה טוען שמיט כי רק רשות מבצעת בלתי מוגבלת תהיה מסוגלת לעשות שימוש באמצעים החוץ-חוקיים על מנת לכונן מחדש משטר לגיטימי ברייך הגרמני. ככל הנראה, הדמות עליה חשב שמיט, המסוגלת להוציא לפועל תפקיד זה, הוא הנשיא הינדנבורג, ולא אדולף היטלר. שמיט לא גילה אהבה למפלגה הנאצית, שהלכה והתחזקה באותן שנים, אך גם לא יצא מגדרו על מנת לבקר אותה. את רוב מרצו הקדיש להוקעת השמאל הקומוניסטי: חיבורו מ-1929 עידן הניטרליזציות והדה-פוליטיזציות נפתח כך: "אנו, החיים במרכז אירופה, נמצאים תחת עינם של הרוסים".

ב-1932 מילא שמיט תפקיד העתיד לחרוץ את גורלה של רפובליקת ויימאר. בהליך שנידון בבית הדין החוקתי הגרמני, עתרה המדינה הפרוסית (שהיתה עדיין בשליטת הסוציאל דמוקרטים) נגד ממשלת הרייך. האחרונה ניסתה לבטל את האוטונומיה המסוימת שפרוסיה נהנתה ממנה, במה שכונה כ"הפיכה הפרוסית": ממשלת הרייך הימנית בראשות פון פאפן, שחתרה למדיניות של פשרה עם הימין הקיצוני הגרמני, דרשה את שינוי המדיניות בפרוסיה, שנאבקה באותן שנים נגד החולצות החומות והשחורות. מהלך זה התבסס על שימוש בסעיף 48

לחוקה, אשר איפשר לנשיא ליטול לידי סמכויות רחבות כדי להשיב את הסדר והביטחון הציבוריים.

שמית ייצג את ממשלת פון פאפן, סיפק טיעונים פורמאליים ומהותיים בעד זכות היתר של מרשתו, על סמך היותה הרשות הפוליטית העליונה בגרמניה. פסק הדין שניתן באוקטובר 1932 איפשר לבסוף לממש הלכה למעשה את תפיסת השלטון בפרוסיה, ולפזר את הממשלה הפרוסית הסוציאלי-דמוקרטית בידי קבינט שצבר סמכויות דיקטטוריות. משמעות פירוקה של פרוסיה כיחידה עצמאית היה מתן יד חופשית לפלוגות הסער הנאציות, תוך דיכוי של כוחות השמאל.

ב־1 במאי 1933 הצטרף קרל שמית למפלגה הנאצית. היה זה כשלושה חודשים אחרי ניצחוננו של היטלר בבחירות ולאחר העברת חוקי החירום בעקבות שריפת הרייכסטאג ו"חוק ההסמכה", שקברו סופית את הדמוקרטיה הגרמנית. משך תקופה זו נחשב שמית כמשפטן חשוב של המשטר החדש, והוא נקרא לסייע בהליכי הריכוזיות שחיסלו למעשה את המבנה הפדרטיבי של גרמניה. הצטרפותו של שמית למפלגה הנאצית מתוארת לעתים כמופת של פרגמטיזם קר המופעל על ידי אינסטינקט ההישרדות האישי והמקצועי.

תפישתו של שמית את המשטר הנאצי היתה, ככל הנראה, שונה מאוד מהאידיאולוגיה הרשמית של המשטר, כפי שהוצגה על-ידי דובריו. בחיבורו **מדינה, תנועה, עם** מ־1933 מצייר שמית את המשטר ההיטלראי כישות משולשת, שבמסגרתה פונה ההנהגה הפוליטית אל העם כדי לשאול בדברו: מעין דמוקרטיה ישירה מהסוג שדימה בכתביו הקודמים. שמית, שזכה באותה תקופה למעמד של "משפטן הכתר" של הרייך השלישי, לא התאים לחלוטין לאידיאולוגיה השלטת. הוא נקט לשון שונה מזו של אנשים כמו אלפרד רוזנברג או הנס פרנק. הוא לא אימץ באופן מלא את תורת הגזע. כקתולי שמרן גם האנטישמיות שלו, אשר בהחלט נוכחת בכתביו מהתקופה הנאצית, ספוגה במושגים תיאולוגיים ומסורתיים.

החיבור החשוב ביותר של שמית תחת המשטר הנאצי הינו **הלוויתן בתורת המדינה של תומס הובס**. חיבור זה פורסם ב־1938, לאחר ירידת קרנו של שמית בעיני הנאצים וסילוקו מהבמה האינטלקטואלית, תוך שהוא מואשם באופורטוניזם, באנטישמית, מהפה אל החוץ. גם קתוליותו נזקפה לחובתו. בספר תיאר את הלוויתן כסמל מיתולוגי פוליטי, שעם הופעתו בקאנון של המחשבה המדינית במאה השבע-עשרה מילא תפקיד רב-משמעי. הלוויתן של הובס הינו מצד אחד הריבון הכל-יכול, "אלוה בן תמותה", כפי שמגדיר אותו הובס, ומצד

שני סמל לאינדיבידואליזם צרוף, שממנו מורכבת הריבונות הפוליטית. מאחר שהריבון אינו יותר מאורגניזם או מכונה להשלטת חוק וסדר, מיטשטש ייעודו המיתולוגי והתיאולוגי. אין זה מקרה כלל שבאותו חיבור מזהה שמיט את רוצחיו של הלווייתן הריבוני עם שלושה יהודים – שפינוזה, מרקס ורוטשילד, בנוסף להשתלחויות אנטישמיות אחרות המצויות בטקסט.

לאחר מלחמת העולם השנייה הפך שמיט מטרה לשלטונות הצבאיים הסובייטיים והמערכיים כאחד. שמיט עצמו מעולם לא עבר דה־נאציפיקציה, וסירב להביע חרטה פומבית או להתנצל על תפקידו בתקופת המשטר הנאצי. הוא נכלא באופן בלתי סדיר מ־1945 עד 1947, חלק מרכושו הוחזרם ונאסר עליו להחזיק בכל תפקיד אקדמי בגרמניה. למרות שלא עמד לדין בנירנברג, שמו הוזכר והוא נחקר כנאשם פוטנציאלי. לבסוף שוחרר, מאחר שלא זוהה בתור סכנה ביטחונית.

כתביו של שמיט מהתקופה של אחרי המלחמה, העוסקים בתיאולוגיה, בהיסטוריה צבאית ובמשפט בינלאומי, רחוקים מקוהרנטיות ברמתם ובתוכנם. חיבוריו החשובים והמשמעותיים ביותר הם ככל הנראה הנומוס של הארץ (1950) תיאוריה של הפרטיזן, (1963). בכתבים אלה מתאר שמיט את נפתוליו של הסדר העולמי המרוכז סביב מדינות הלאום של העולם הצפון אטלנטי. באופן אקטואלי ביותר מתאר שמיט את ירידת קרנו של סדר זה במחצית השנייה של המאה העשרים, ואת הסכנות האורכות לו מסוגים חדשים של הפעלת כוח, אסטרטגיות צבאיות, טכנולוגיות מלחמה וגופים בינלאומיים שונים. בתיאוריה של הפרטיזן מציג שמיט את הפרטיזן והטרוריסט, כזרמי המעמקים החותרים תחת הריבונות המודרנית אך גם קשורים בה בצורות רבות. חיבורים אלה מייצגים את סיומה של קריירה הגותית ומשפטית מורכבת ובעייתית, אך מהווים הברקות אנליטיות המתארות בצורה חדה וממצה את הבעייתיות הפוליטית של המודרנה המאוחרת.

קרל שמיט והשמאל

יחסו של השמאל לקרל שמיט ולכתביו תמיד היה טבוע באמביוולנטיות רבה. מבין תלמידיו של שמיט, היה זה אוטו קירכהיימר, משפטן שהשתייך לחלק השמאלי של המפלגה הסוציאלי־דמוקרטית, אשר הגיב בחריפות על רעיונותיו של שמיט בנוגע לחוקת הרפובליקה הגרמנית בתחילת שנות השלושים. ואולם, קירכהיימר עשה זאת תוך שהוא למעשה מאמץ חלק גדול מרעיונותיו של שמיט

עצמו, על מנת לבקר את המערכת אותה סייע שמיט לכונן. באותו אופן, נקט פרנץ נוימן בספרו הידוע על המדינה הנאצית בהמות (*Behemoth*) מ-1942, לשון דומה לגבי שמיט, בתור המשפטן המייצג את המשטר והאידיאולוגיה השלטת בגרמניה. זאת בזמן שהוא מאמץ את רעיונותיו של שמיט, ובעיקר אלה בנוגע ל"מדינה הטוטאלית" ולבירוקרטיה המודרנית, על מנת לתאר את המערכת השלטונית הנאצית.

באופן דומה לכך היה זה ואלטר בנימין, שבשלהי שנות העשרים עשה שימוש נרחב בהגותו של שמיט על מנת לפתח את ביקורת האלימות שלו. לא ניתן להבין מושג מרכזי של בנימין כגון ה"אלימות המכוננת", ללא התייחסות לרעיונות השמיטיאניים בנוגע להחלטה הכוחנית העומדת ביסודו של כל מבנה פוליטי. הערכתו של בנימין לשמיט ולרעיונותיו התיאורטיים עמדו כמובן בניגוד חריף לעמדותיו הפוליטיות של איש השמאל הרדיקאלי, מה שלא הפריע לאחרון להקדיש עותק מספרו על מחזה התוגה הגרמני לשמיט באופן אישי ב-1930.

בשנים שאחרי המלחמה, השמאל התנער במידה רבה מקרל שמיט. היה זה רק בשנות ה-80, כאשר כתב העת *Telos*, פירסם סדרת גיליונות המתמקדים בשמיט וברלוונטיות של כתביו. מעט לאחר מכן החלו הוגים רבים לאמץ חלקים נרחבים מרעיונותיו של שמיט על מנת לבסס תיאוריה ביקורתית חדשה, המעמידה במרכזה התנגדות לסדר החברתי והפוליטי של סוף האלף. כך למשל הפך ג'ורג'ו אגמבן את תיאוריית הריבונות של שמיט, המעמידה במרכזה את מצב היוצא מן הכלל לתיאוריה כללית בדבר טבעה של המדינה המודרנית והתנהלותה לגבי נתינים חסרי זכויות פוליטיות. השפעה דומה חלה מכיוונו של שמיט על כותבים שמאליים כגון שנטל מוף וסלכוי ז'יז'ק, אשר העלו על נס את מושג הפוליטי של שמיט, על הקונטינגנטיות והמיידיות הבלתי-אמצעית שלו. גם ז'אק דרידה בכתביו הפוליטיים נזקק להפניות תכופות לשמיט, ובהם הוא מדגיש את הקושי הרב בפניה להוגה בעייתי כל כך מבחינה פוליטית.

מה שבולט יותר מכל ביחס התיאוריות הביקורתיות משמאל למחשבתו של שמיט הוא האופן שבעזרתן קל מאוד להסיר את רעלת הקדושה מהמדינה. שמיט לעג לליברלים. הם ראו במדינה פחות משאפשר היה להם להרשות לעצמם. מבחינתם היוצא מן הכלל לא היה הכלל. הוא ראה ביוצא מן הכלל את מה שמלמד על הכלל. ואלטר בנימין, בתיזה השמינית בחיבורו האחרון "תזסיס על ההיסטוריה" כמעט ציטט את שמיט, כאשר, מתנודד בדרכים, מחפש מקלט, כתב:

מסורת הנדכאים מלמדת אותנו, ש'מצב החירום' שבו אנו חיים הוא הכלל, עלינו למצוא מושג תואם של ההיסטוריה. אז תעמוד לנג עינינו המשימה של מצב החירום האמיתי; וכך ישתפר מעמדנו במאבק נגד הפאשיזם.¹

הנה כי כן, שמיט דיבר בשם המדכאים וקיעקע את הניסיונות ל"תווך" בינם ובין הנדכאים. בנימין, ובעקבותיו מסורת של פרשנים, ביקשו להיעזר בשמיט, כדי לקרוא 'איך באמת פועל המנגנון של הארון (המדינה)', מסורת של הוצאה מן הכלל ומצבי חירום.

אודות המושג של הפוליטי

בחיבורו המושג של הפוליטי מ-1927 דן שמיט באופן אנליטי מדוקדק של מהות הפוליטיקה. כבר בראשית החיבור הוא פותח בהגדרה תמציתית, שחוזרת לאורך הטקסט בואריאציות שונות: הפוליטי הוא האבחנה בין ידיד לאויב, ולא עוד. שמיט מזהה את הפוליטיקה לא כתואר המאפיין מוסד מסוים (המדינה למשל) וגם לא תוצר של מקום מסוים (כגון כיכר השוק) או של פרק זמן כזה או אחר (מהפכה, שביתה), אלא צורה ריקה, אליה יוכל כל מושג אנושי להתאים, אם יקבל את הצורה הבסיסית של יחסי העוינות.

בדומה למושג הריבונות שלו, מהווה גם המושג של הפוליטי לגבי דידו של שמיט עיקרון של חוסר סדר ואי-יציבות. במקום להוות מבנה קשיח ויציב, מתאפיין המושג השמיטיאני של הפוליטיקה בנזילות וביכולת שינוי צורה תדירה. מאחר שהפוליטי אינו יותר מאשר צורה של אנטגוניזם, יכול כל דבר לעבור פוליטיזציה. בניגוד למסורת של המחשבה הפוליטית מאז אריסטו, המבקשת להגדיר את הפוליטיקה במונחים של כינון סדר ציבורי יציב, מאתר שמיט את הפוליטי דווקא ברגעי המשבר, האי-בהירות והאפילה המצויים בחיים הציבוריים. כפי שניתן לראות בפרק השלישי במושג של הפוליטי, מייחס שמיט לפוליטי את היותו מצב של קיצון, החורג מהנורמה ומגדיר אותה. ללא החריגה, המגדירה את יחסי הידיד והאויב, אי אפשר לתפוס את מהותו של המצב הפוליטי הקונקרטי. כפי שהובס, בפרק 13 של הלוויתן, רואה את מצב המלחמה לא כמלחמה תמידית בפועל, אלא כנטייה לקראת מלחמה, משל היתה מזג אוויר סוער המתאפיין במטרי גשם, כך גם שמיט רואה את המצב

1 ולטר בנימין, הרהורים, כרך ב', תירגם דוד זינגר, הוצאת הקה"מ, עמ' 313

הפוליטי כמתאפיינ בנטייה לקראת מאבק קונקרטי, המסוגל תמיד להתממש. הובס הקלאסיקון שואף למסגר את הפוליטי ביחסים מדינתיים יציבים. שמיט רואה את המסורת הקלאסית מצדה השני של המודרנה, ומערער על יחסים אלה, ורואה את הקונפליקט ומצב המלחמה כנותרים בלב-לבו של האקט הפוליטי.

מושג הצ'ץ ומופיע בפרק זה הוא מלחמת האזרחים. בעוד שמיט אינו מספק הגדרה תיאורטית מקיפה למושג זה, ניתן להבין את חשיבותו בהקשר של הגותו הכללית. חיסולה של המדינה הריבונית הינו הדבר ממנו חרד שמיט לאורך כל חייו האינטלקטואלים. מלחמת האזרחים היא התרחיש שבו הפוליטי מתפרש על פני החברה כולה, והגדרת הידיד והאויב הופכת לנחלת הכלל. "פוליטיקת הפנים" אותה הוא מבקר נתפשת מבחינתו כצעד לקראת מלחמת האזרחים. את המרקסיזם ותורת מלחמת מעמדות רואה שמיט כמובילים בסופו של דבר למלחמת אזרחים מסוג זה.

את האירועים שליוו את המערב בשמונים-וארבע השנים מאז פרסום המושג של הפוליטי ניתן לראות כאישרור תזה זו של שמיט. המאה העשרים אכן הצטיינה בהפיכת מוסדות אנושיים רבים לפוליטיים: לאום, גזע, דת, כלכלה, היסטוריה ואפילו חמלה וזכויות אדם. כל אחד ממושגים אלה, כאשר הפסיק להוות יחידה אחת ("המין האנושי כולו", "כל אומות העולם") והתחיל לדבר בשם הכפילות ("המין האנושי נגד אלה שאינם אנושיים", "אומות העולם הנאורות נגד אלה הברבריות") הפך מעצם קיומו לפוליטי, יהיו אשר יהיו הנייטרליות והתמימות שבהן נבראו. יריבו המרים של שמיט הם אלה המתיימרים לדבר בשם המושגים האוניברסליים הבלתי-מתחלקים והבלתי-מופרים, אלה המנסים להעלים את הקונפליקט ואת האנטגוניזם.

בפרק המובא כאן אפשר לראות את שמיט מזהיר מפני מהלכים מסוג זה. הפוליטיקה אינה דיון אינטלקטואלי ואינה שנאה יוקדת, אלא הליך חברתי הטומן בחובו את האפשרות הריאלית של המלחמה. כל פרויקט פוליטי באשר הוא, חייב לקחת נקודה זו בחשבון ובכובד הראש הראוי לה, ולהיערך לכך בהתאם. אשליות מוסרניות או פאתוס על מפלצות ואלים, מקומם איננו בדיון אודות מושג הפוליטי. מי שמקווה לנטרל את האויב באמצעות דיבור על מצוקתו החברתית-כלכלית, או לחילופין להפוך אותו ל"איום בטחוני" מופשט ובכך לבטל את מהותו הקונקרטי, אינו נועל את הפוליטיקה מאחורי סורג ובריה, אלא רק מלביש אותה בכגדים שונים והופך אותה בכך למסוכנת שבעתיים, למלחמה נצחית.

קרל שמיט

מלחמה כגילוי של יחסי עוינות פוליטיים

את המושגים "אויב" ו"ידיד" יש להבין במשמעותם הקונקרטיים, האקזיסטנציאלית, ולא כמטאפורות או כסמלים; אין לערבב או לעמעם אותם באמצעות דימויים מתחום הכלכלה, הפסיכולוגיה, המוסר או תחומים אחרים, ואין להבין אותם במשמעות הפסיכולוגית-האישית בתור ביטויים של נטיות לב או רגשות פרטיים. מושגים אלה אינם ניגודים "רוחניים". הליברליזם ניסה, באחת הדילמות האופייניות לו בין הכלכלה והרוח, למוסס ולהחליש את מושג האויב: באמצעות הכלכלה ניסה להפוך את האויב למתחרה כלכלי, ובאמצעות הרוח ניסה להפוך את האויב לבר-פלוגתא אינטלקטואלי. בתחום הכלכלי, בכל מקרה, אין כל אויבים, אלא רק מתחרים, ובעולם רוחני ומוסרי חסר מנוחה ישנם רק בני-פלוגתא אינטלקטואלים. אם ישנם כאלה הרואים את ההתחלקות העולמית בין ידידים לאויבים כשארית חצופה או כשריד אטאביסטי וברברי, ומקווים כי חלוקה זו תיעלם יום אחד מעל פני האדמה, או אם ישנם כאלה המוצאים לנכון, מטעמים חינוכיים, להעמיד פנים כי אין בנמצא כלל יריבים – לכל אלה אי אפשר להתייחס כאן. הדיון הנערך כאן אינו על פיקציות או על שיפוטים נורמטיביים, אלא על אודות מציאות מוחשית ועל אודות האפשרות הריאלית של הבחנה זו בין ידיד לאויב. ניתן לחלוק את התקוות והשאיפות החינוכיות או לא לחלוק אותן; אך את העובדה כי העמים נחלקים ביניהם בניגודים של ידידים ואויבים, וכי ניגוד זה קיים ומהווה אפשרית ריאלית לגבי כל אומה הקיימת כיום באופן פוליטי, את זאת אי אפשר להכחיש.

אויב, אם כך, איננו רק מתחרה באופן כללי. האויב, בדומה לכך, איננו גם היריב הפרטי המהווה מושא לשנאה רגשית ולאנטיפתיה. היריב אפשרי רק כאשר, לפחות באופן פוטנציאלי, כלל אנושי לוחם מתייצב אל מול כלל אנושי אחר. האויב הוא אך ורק האויב הציבורי, מאחר שכל מה שנוגע לכלל בני אדם, ובמיוחד לאומה שלמה, נהפך בהגדרתו לציבורי. האויב הוא hostis ולא inimicus במובן הרחב; polemios ולא echthros¹ השפה הגרמנית, בדומה

לשפות אחרות, חסרה את ההבדלה בין אויב פרטי לציבורי, ומכאן יכולות לצוץ אי הבנות וטעויות רבות. המשפט המצוטט לעתים קרובות: "ואהבת את אויביך" (מתי 5:43, לוקאס 6:27) הינו: "agapate tous echtrous hymon" או "diligite inimicos vestros", ולא "iligitte hostes vestros", כך שלא מדובר כאן באויב פוליטי. באותו אופן, במאבק בן אלף השנים בין הנצרות לאסלאם לא הגיע אף נוצרי למסקנה כי מתוך אהבה לסרצנים או לטורקים יש למסור את אירופה לאסלאם במקום להגן עליה.¹ את האויב במובנו הפוליטי אין צורך לשנוא באופן אישי, ואהבה לאויב, כלומר ליריב, קיימת רק בתחום הפרטי. אותו פסוק אינו נוגע כלל לניגוד הפוליטי, באותה מידה שאין הוא מכוון לכיטול ההבחנה בין טוב לרע, או בין יפה למכוער. משמעותו היא בראש ובראשונה שאין לאהוב את האויבים של עמך ולתמוך בהם.

הניגוד הפוליטי הוא הניגוד האינטנסיבי והמוחלט ביותר, וכל ניגוד קונקרטי הוא פוליטי רק במידה שהוא מתקרב לנקודה המוחלטת של החלוקה לידידים ואויבים. בתוך המדינה, כיחידה פוליטית מאורגנת, העומדת כולה על ההבחנה בין ידיד לאויב, ניתן למצוא אינספור מושגים משניים של הפוליטי, מלבד ההחלטות הפוליטיות וההגנה על ההחלטות שהתקבלו. ראשית, ניתן למצוא מושגים כאלה תחת זיהוי של הפוליטי עם המדינות, זיהוי המוביל להנגדה בין "הפוליטי המדינות" לבין הפוליטי-המפלגתי. כך ניתן לדבר על המדיניות הדתית, המדיניות החינוכית, המדיניות האזורית, המדיניות החברתית וכו', של המדינה עצמה. יחד עם זאת, במקרה זה נותרים תמיד – בשל קיומם של ניגודים מקווצים בידי אחרות הכוללת של המדינה – ניגודים ואנטגוניזם המכוננים את מושג הפוליטי.² בנוסף, מתפתחים סוגים מוחלשים של פוליטיקה, עד לסוגים קריקטוריים ופרזיטיים המותירים אספקטים של החלוקה האנטגוניסטית לידידים ואויבים. סוגים אלה מביאים לידי ביטוי יריבויות ואינטריגות, יחד עם עסקאות ומניפולציות שונות המוגדרות כ"פוליטיקה". ואולם, העובדה היא שההתייחסות לניגודים קונקרטיים כוללת את מהותו של היחס הפוליטי המתבטא אף בשפה השגורה, היכן שהתודעה לגבי המצב הקיצוני אבדה לגמרי.

שתי תופעות יומיומיות מדגימות עניין זה. ראשית, כל המושגים, המלים והדימויים הפוליטיים נושאים משמעות פולמוסית. הם מתמקדים בניגוד קונקרטי וקשורים למצב קונקרטי, שתוצאתו הסופית היא החלוקה לידידים

1 ובימי הביניים בייחוד בתקופת מסעות הצלב ייחדו הנוצרים את השם סרצנים לערבים, לפרסים, לטורקים, ולמוסלמים בכלל, בין אם מוצאם מחצי האי ערב, מאסיה הקטנה, או מכל מקום אחר (הערת המתרגם)

ולאויבים (כפי שהדבר מתבטא במלחמה או במהפכה), והופכים להפשטות ריקות ולמושג־רפאים, כאשר מצב זה נעלם. מושגים כמו מדינה, רפובליקה,³ חברה, מעמד, ובנוסף: ריבונות, מדינת חוק, אבסולוטיזם, דיקטטורה, תכנון כלכלי, מדינה נייטרלית או טוטאלית, וכיוצא בזה, אינם ניתנים להבנה כאשר אין אנו יודעים מי הגורם המושפע מהם, אותו גורם שבו צריך להילחם ושאותו יש לשלול.⁴ האופי הפולמוסי שולט מעל לכל גם בשימוש הלשוני באוצר המלים הפוליטי עצמו, בין אם נעשה בו שימוש על מנת לתאר את היריב כ"לא פוליטי" (במובן של בלתי מזיק או חסר קונקרטיבות), ובין אם נעשה בו שימוש על מנת לשלול ולפסול את היריב כ"פוליטי", בעת שהדובר מסמן עצמו כנעלה על יריבו באמצעות הגדרת עצמו כ"א-פוליטי" (במובן של מעשי בלבד, מדעי בלבד, מוסרי בלבד, משפטי בלבד, אסתטי בלבד, כלכלי בלבד, או במובנים "בלבדיים" אחרים).

שנית, בוויכוחים יומיומיים בתוך המדינה מקבלת המלה "פוליטי" משמעות זהה במשמעותה ל"מפלגתי". חוסר האובייקטיביות הבלתי נמנעת של כל ההחלטות הפוליטיות, אשר הינה ההשתקפות של ההתנהלות הפוליטית המתאפיינת בחלוקה לידידים ואויבים, מתבטאת בצורות ובאספקטים המייגעים של הפוליטיקה המפלגתית, של חיפוש המשרות וההטבות הפוליטיות, אשר הדרישה ל"דה-פוליטיזציה" הנובעת מהם משמעותה אינה אלא דחיית הפוליטיקה המפלגתית ודומותיה. המשוואה פוליטי = מפלגתי אפשרית רק כאשר הרעיון אודות היחידה הפוליטית החובקת-כל, זו המעמעמת את כל הניגודים המפלגתיים התוך-פוליטיים (דהיינו המדינה), מאבד מכוחו, אוברן המוביל לכך שהניגודים בתוך המדינה יגיעו לאינטנסיביות רבה, דומה לזו שזוכים בה הניגודים ביחסים הבינלאומיים בין מדינות שונות. כאשר בתוך המדינה מתקיימים ניגודים פוליטיים שהופכים לניגודים הפוליטיים בה"א הידיעה, או-אז מגיעה "פוליטיקת הפנים" לדרגתה הגבוהה ביותר, ומשמעותה שהיחסים הפנימיים, התוך-מדינתיים, ולא הבינלאומיים, הם הקובעים את החלוקה לידידים ולאויבים. האפשרות הריאלית של מאבק, החייבת תמיד להיות נתונה ביחסים שניתן להגדירם כפוליטיים, מתייחסת ב"עדיפות לפוליטיקה הפנימית" מסוג זה – לא עוד למלחמה בין יחידות לאומיות (מדינות או אימפריות), אלא למלחמת אזרחים.

מאחר שהאפשרות הממשית של מלחמה שייכת למושג האויב, יש להבין את מהותו של מונח זה ללא מאפייניו המקריים, כולל שינויים ופיתוחים היסטוריים בטכניקות הצבאיות ובכלי הנשק. מלחמה היא מאבק חמוש בין יחידות פוליטיות

מאורגנות, ומלחמת אזרחים היא מלחמה בתוככי יחידה מאורגנת (דבר המסכן את קיומה). מהותו של מושג כלי הנשק נעוצה בכך שהוא משמש כאמצעי להריגה פיזית של בני אדם. בדומה למלה "אויב", גם את המלה "נשק" יש להבין במשמעותה האקזיסטנציאלית המקורית. משמעותה אינה תחרות, לא מאבק אינטלקטואלי באמצעות דיונים ולא היאבקות סימבולית אשר מעורב בה, בסופו של דבר, כל אדם, מאחר שהרי כל החיים האנושיים הם "מאבק" וכל אחד הוא "לוחם". המושגים "ידיד", "אויב", ו"מלחמה" מקבלים את משמעותם האמיתית בדיוק מאחר שהם מתייחסים לאפשרות הריאלית של הרג פיזי. המלחמה נגזרת מיחסי העוינות, מאחר שהיא עומדת על שלילתו הקיומית של האחר. המלחמה אם כן היא מימוש המוחלט של יחסי העוינות. היא איננה חייבת להיות יומיומית או נורמלית, או להיתפש בתור דבר אידיאלי או רצוי, אך עליה להישאר בגדר אפשרות ריאלית כל עוד מושג האויב תקף.

פירוש הדבר אינו שמהותו של מושג הפוליטי היא לא יותר ממלחמה עקובה מדם, וכי כל אקט פוליטי הוא פעולה צבאית הרסנית, ואין פירוש הדבר כי כל אומה רואה את רעותה על הרצף בין ידידה לאויבת. אבל ככלות הכל, האם לא ניתן לנקוט פעולה פוליטית נכונה דווקא בהימנעות ממלחמה? ההגדרה הנתונה כאן לפוליטי איננה מיליטריסטית או שוחרת מלחמה, ואיננה אימפריאליסטית או פציפיסטית. כמו כן, היא אינה מהווה ניסיון להציב את המלחמה המנצחת או את המהפכה המוצלחת בתור "אידיאל חברתי", מאחר שהמלחמה או המהפכה אינם עניינים "חברתיים" או "אידיאליים".⁵ המאבק הצבאי כשלעצמו אינו "המשכה של הפוליטיקה באמצעים אחרים", כפי שטוענת אמרתו של קלאוזוביץ המצוטטת שלא כהלכה,⁶ אלא היא מתאפיינת באסטרטגיות, טקטיקות, חוקים ופרספקטיבות משלה, המניחים כי ההחלטה הפוליטית בנוגע לזהותו של האויב כבר נתונה. במלחמה מתמודדים הצדדים היריבים זה מול זה באופן פתוח ומוצהר, ומובחנים לרוב באמצעות מדדים, כאשר החלוקה בין ידידים לאויבים אינה בעיה פוליטית שהחייל/הלוחם אמור לפתור. דיפלומט בריטי טען בצדק כי הפוליטיקאי ערוך למלחמה יותר מן החייל, מאחר שהפוליטיקאי נלחם במשך כל חייו בעוד שהחייל נלחם רק בהזדמנויות יוצאות דופן. המלחמה אפוא אינה יעד של הפוליטיקה, ואינה מטרתה או תוכנה הבלעדי. אבל בתור אפשרות נתונה היא מהווה את הנחת היסוד המרכזית הקובעת ומאפיינת את ההתנהגות והמחשבה האנושית, ועל-ידי כך יוצרת תחום מובחן של התנהגות פוליטית. כל זה אינו אומר שקנה המידה להבחנה בין ידיד לאויב משמעו כי עם מסוים מוכרח להיות ידיד או אויב נצחי של עם אחר, או כי מצב של ניטרליות אינו עשוי

להיות אפשרי או הגיוני מבחינה פוליטית. כמו כל מושג פוליטי אחר, גם מושג הניטרליות כפוף לתנאי המקדים של האפשרות הריאלית לחלוקה בין ידידים לאויבים. אם הניטרליות לברדה תשרור על פני האדמה, לא רק המלחמה תבוא אל קיצה, אלא גם מושג הניטרליות עצמו. הפוליטיקה, ובזאת נכללת גם הפוליטיקה השמה לה ליעד את ההימנעות מן המלחמה, באה לקיצה כאשר עצם האפשרות של המלחמה נעלמת כליל. הדבר המכריע הוא רק הקיום הפוטנציאלי של המלחמה הריאלית בתור מקרה קיצוני, וההחלטה אם מצב זה מתקיים או אינו מתקיים.

אופיו היוצא מן הכלל של מקרה זה אינו שולל את קיומו המכריע, אלא אף מאשש אותו יותר. במידה שהמלחמות הפכו לנדירות וספורות, אכזריותן הטוטאלית נותרה בעינה, ואולי אף גברה. המלחמה עודנה תופעה קיצונית ביותר. ניתן לומר כי כאן, כמו במקרים אחרים, נושא המקרה הקיצוני משמעות מיוחדת החושפת את מהות העניין כולו. זאת מאחר שרק במלחמה ממשית מופיעה התוצאה המובהקת של חלוקה פוליטית לידידים/אויבים. מתוך אפשרות קיצונית זו זוכים החיים האנושיים במתח הפוליטי הספציפי שלהם.

עולם שממנו האפשרות של מלחמה תיעלם באופן מוחלט, תכל פציפיסטית לחלוטין, יהיה עולם שבו ההבחנה בין ידיד לאויב איננה מתקיימת, ולכן הוא עולם נטול פוליטיקה. בעולם כזה ייתכנו אולי ניגודים וקונפליקטים מעניינים, או תחרויות ואינטריגות מסוגים שונים, אך לא תהיה שום אנטיתזה בולטת, שבגינה יידרשו בני אדם להקריב את חייהם, או יורשו לשפוך דם, או להרוג בני אדם אחרים. לצורך הגדרת מושג הפוליטי, אין זה רלוונטי כלל אם מצב זה נתפש כאידיאלי וכמיוחל. את הפוליטי כתופעה ניתן להבין ולהמשיג אך ורק תוך התייחסות לחלוקה לידידים ולאוויבים, ללא כל קשר לשיפוטים ערכיים, דתיים, מוסריים, אסתטיים, או כלכליים שעשויים להיגזר ממנו.

המלחמה בתור האמצעי הפוליטי הקיצוני חושפת את האפשרות העומדת בבסיסו של כל רעיון פוליטי, דהיינו את ההבחנה בין ידיד לאויב. דבר זה הינו משמעותי רק במידה שהבחנה זו מתקיימת באופן אנושי. לעומת זאת, אין שום היגיון ביציאה למלחמה בשם מניעים דתיים, מוסריים, משפטיים או כלכליים בלבד. מניגודים ספציפיים של תחומי חיים אלה לא ניתן לגזור את החלוקה לידידים ואויבים, ולכן גם לא את המלחמה. למלחמה אין צורך להיות קדושה, רצויה מבחינה מוסרית, או משתלמת מבחינה כלכלית, ובימים אלה היא ככל הנראה אף לא אחת מאלה. נקודה ברורה מאליה זו מוחלפת לרוב באופן שגוי בטעוון הקובע כי לניגודים דתיים, מוסריים ואחרים אין אפשרות להתגבר ולהפוך לניגודים פוליטיים, ולהוביל בשל כך למערך החלוקה המכריע הין

ידידים לאויבים. במידה שהבחנה זו מתקיימת, הניגוד האמור מפסיק להיות דתי, מוסרי או כלכלי בלבד, והופך לפוליטי. השאלה היא, אפוא, אם חלוקה כזו, בין ידיד לאויב, היא מציאות או אפשרות ריאלית, או שאיננה כזו, ללא כל קשר לשאלה אילו מניעים אנושיים היו חזקים מספיק כדי לייצר הבחנה זו.

דבר לא יכול לחמוק מהשלכות אלה של המושג הפוליטי. אם ההתנגדות הפציפיסטית למלחמה חזקה דיה על מנת לגרור את הפציפיסטים למלחמה נגד הלא-פציפיסטים, במעין "מלחמה נגד המלחמה", יוכח כי התנגדות זו מחזיקה בכוח פוליטי חזק מספיק כדי ליצור בקרב בני אדם חלוקה לידידים ולאויבים. כאשר הרצון למנוע מלחמה הינו חזק מספיק על מנת להימנע ממלחמה, אזי הוא הופך למניע פוליטי, ומכאן הוא מאשר את המלחמה ואף את היגיון המלחמה, ולו רק באמצעות מקרה קיצוני. כיום טיעון זה מוצג כדרך מיוחדת להצדקת מלחמות. במקרה כזה נחשבת המלחמה ל"מלחמה האחרונה בדברי ימי העולם".

מלחמה כזו מתנהלת בהכרח באינטנסיביות ובמפלצתיות יוצאות דופן, מאחר שבפריצתה את גבולות הפוליטי היא משפילה את יריבה באמצעות פנייה לקטגוריות מוסריות ואחרות, והופכת אותו למפלצת שאותה לא די להביס, אלא צריך גם להשמיד, והאויב מפסיק להיות רק כזה שיש למגר ולהחזיר לגבולותיו. היתכנותה של מלחמה כזו מעידה על כך שהמלחמה קיימת כיום כאפשרות ריאלית, עובדה שיש לה השלכות רבות על הניגוד בין ידיד לאויב ועל ההכרה במושג הפוליטי.

מגרמנית דניאל רוזנברג

- 1 במדינה לאפלטון, ספר ה', פרק 16, 470, מודגש מאוד הניגוד בין *polemios* ו-*ectheros*, אבל ההדגשה נעשית בהקשר של ניגוד נוסף, זה המתקיים בין *polemos* (מלחמה) ל-*stasis* (מרי, אי נחת, מרד, מלחמת אזרחים). מבחינת אפלטון, רק מלחמה בין הלנים לברברים (עמים שהינם "אויבים באופן טבעי") היא מלחמה אמיתית, בעוד מלחמות בין העמים ההלנים לבין עצמם הינן *staseis*. כאן בא לידי ביטוי הרעיון לפיו עם אינו יכול לצאת למלחמה נגד עצמו, ו"מלחמת אזרחים" עשויה להיות שיסוע עצמי, אך לא לבטא כינון של מדינה חדשה או של עם חדש. מקובל לצטט בהקשר של המושג *hostis* את ה-*Digest* מאת פומפוניוס, חלקים 50, 16, 118. הגדרה בהירה ניתן למצוא במקומות נוספים ב-*Lexicon totius Latinitatis* מאת פורצליני (Forcellini): "האויב הציבורי הוא זה אשר עימו נמצאים באופן ציבורי במלחמה... במובן זה הוא שונה מהאויב הפרטי, זה אשר עמו מנהלים ריבים פרטיים. בנוסף ניתן להבדיל ביניהם באופן הבא: האויב הפרטי הוא זה ששונא אותנו, בעוד האויב הציבורי הוא זה הנלחם בנו."
- 2 כך ניתן לדבר על אודות "מדיניות חברתית" לראשונה מאז העלו מעמדות משמעותיים מבחינה פוליטית את דרישותיהם ה"חברתיות"; הרווחה החברתית, אשר עסקה בימי עבר בטיפול בעניים ובנזקקים, לא נתפשה אז כבעיה של מדיניות חברתית וגם לא כונתה כך. באותה מידה נתהוותה פוליטיקת דת רק היכן שהכנסיה התקיימה כשחקן פוליטי משמעותי.

- 3 מקיאווולי, למשל, מגדיר רפובליקה ככל יחידה שאינה מונרכיה, הגדרה שהתקבעה עד ימינו. ריכארד תומא מגדיר את הדמוקרטיה כמדינה נטולת פריווילגיות, באופן שדרכו ניתן להגדיר מדינה לא דמוקרטית בתור מדינה שבה מתקיימות פריווילגיות.
- 4 גם כאן ניתן למצוא צורות רבות ומעלות שונות של אינטנסיביות באופי הפולמוסי, אך בסופו של דבר ניתן לזהות מהות יציבה במושגים הטעונים מבחינה פוליטית. שאלות מושגיות הופכות עקב כך לעניינים של פוליטיקה גבוהה; מלה או ביטוי יכולים להפוך לסימון, השתקפות או סימן, זיהוי של התעמתות בין צדדים עוינים. במחקר חשוב מאוד מבחינה מדעית, סוציאליסטי מהאינטרנציונל השני, קרל רנר, מכנה למשל את הרנטה שחוכר הקרקע מחויב לשלם לבעל האדמות בשם "מינחה" (Tribut). רוב חוקרי המשפט, עורכי הדין והשופטים הגרמנים היו מגדירים כינוי כזה כ"פוליטיזציה" בלתי מתקבלת על הדעת של החוק הפרטי, ורוחים אותו כהפרעה לדין החוקי, המשפטי והמדעי הטהור. זאת מאחר שעל הדין להיות מוכרע באופן פוזיטיבי-משפטי אשר דרכו ניתן להכיר את המבנה הפוליטי של המדינה. מאידך גיסא, סוציאליסטים רבים מהאינטרנציונל (הסוציאליסטי) השני מעניקים משמעות כבדה לכך שהתשלום שצדפת החמושה תוכעת מגרמניה שפורקה מנשקה, לא יוגדר כ"מינחות" אלא כ"פיצויים". המונח "פיצויים" עושה רושם משפטי, חוקי, שלו, לא-פולמוסי ולא-פוליטי יותר מאשר "מינחה". עם זאת, במבט מקרוב, המונח "פיצויים" הוא בכל זאת טעון באופן אינטנסיבי, ומכאן פוליטי, מאחר שבמלה זו נעשה שימוש על מנת להשפיל את היריב המנוצח, באופן משפטי ואף מוסרי. היום נהפכה השאלה אם יש להשתמש במונח "מינחות" או "פיצויים" לוויוח פנימי בגרמניה. במאות הקודמות התקיימה מחלוקת בין הקיסר הגרמני (מלך הונגריה) לבין הסולטן התורכי בנוגע לשאלה כיצד יש לכנות את הכספים שהקיסר נדרש להעביר לתורכים, בין אם "תשלומים" (Pension) או "מינחה". בעל החוב הדגיש כי הוא אינו משלם מנחה אלא תשלומים. הנושה, לעומת זאת, טען כי מדובר במינחה. בימים ההם נעשה שימוש חופשי יותר במלים, לפחות במסגרת היחסים בין נוצרים לתורכים, והמונחים המשפטיים טרם הפכו לאמצעי כפייה בדומה להיום. לעומת זאת, בודין (Bodin) המזכיר חילוקי דעות אלה, מוסיף כי לרוב "תשלומים" הועברו על מנת להתגונן, לא מפני אויבים שונים, אלא מפני הצד המגן עצמו, וכדמי כופר המיועדים למנוע פלישה.
- 5 התזה הניאורקאנטיאנית שמציג רודוף שטאמלר, בדבר ה"אידיאל החברתי" של "קהילת האינדיבידואלים החופשיים", נסתרה על-ידי אריך קאופמן, הטוען כי "לא קהילת האינדיבידואלים החופשיים, אלא המלחמה המנצחת, היא האידיאל החברתי: המלחמה המנצחת בתור האמצעי האחרון להגיע למטרה נעלה זו" (השתתפות והגדרתה העצמית של המדינה בהיסטוריה העולמית). משפט זה משלב את הדימוי הניאורקאנטיאני הליברלי אודות ה"אידיאל החברתי", אשר מבחינתו מלחמות, גם מלחמות מנצחות, הינן לחלוטין בלתי מתאימות ובלתי תואמות, עם דימוי "המלחמה המנצחת", הנובע מתוך הפילוסופיה ההיסטורית ההגליאנית-ראנקיאנית העולמית, אשר אינה כוללת אף "אידיאל חברתי". כך מתפרקת לה האנטיטזה, שנראית במבט ראשון מרשימה, לשני חלקים נפרדים, ואף העוצמה הרטרורית של ניגוד מרשים זה לא תוכל להסתיר את חוסר הקוהרנטיות המבנית, או לתקן את השבר האינטלקטואלי הגלום בה).
- 6 קלאוזוביץ טוען כי: "המלחמה אינה אלא המשך של היחסים הפוליטיים תוך עירוב של אמצעים אחרים". דבר זה אינו ניתן להכחשה, אך הוא אינו ממצה את משמעותה של מהות הפוליטיקה. על מנת לדייק, המלחמה לגבי קלאוזוביץ אינה אמצעי אחד מבין רבים, אלא ה-*ultima ratio* של האבחנה בין ידיד לאויב. למלחמה יש "דקרוק" משלה (כלומר, חוקיות צבאית-טכנית), אך הפוליטיקה נותרת בבחינת "המוח" שלה. למלחמה אין לוגיקה משלה, אלא היא זוכה ללוגיקה כזו רק מתוך ההבחנה בין אויב לידיד, וגרעין זה של הפוליטיקה חושף את המשפט בעמוד 141: "במידה שהמלחמה שייכת לפוליטיקה, היא תאמץ את מאפייניה. ככל שהפוליטיקה תהפוך לעוצמתית וגרנדיוזית, כזו תיעשה גם המלחמה, ודבר זה יכול להינשא עד לנקודה שבה מקבלת המלחמה את צורתה האבסולוטית".

אאוּג'ניוּ מוּנטאַלע

מכתב למאלווליו

אל תתעסק אף פעם עם מנוסתי, מאלווליו,
 וגם לא עם החוש שלי להריח את הרע
 ממרחק אֶלף מילין. זוהי מעלה
 שיש לך ואינני מקנא בך גם
 משום שלא הייתי יכול להפיק ממנה יתרון.
 לא,
 לא דבר אף פעם במנוסה
 אלא רק
 בהתרחקות מכבודת.

לא היה זה קשה מאוד בהתחלה,
 כאשר ההפרדות היו נקיות,
 הזוּעה מצד אחד, וההגינות,
 הה, רק הגינות זעירה מזעיר
 מצד שני. לא, לא היה זה קשה,
 הספיקה התחמקות דהויה
 שהפכה לבלתי נראית
 אולי כך התהוותה. אבל אחר כך.

אבל אחר כך, שהדירים מתרוקנים
 כאשר הכבוד והאי־הגינות נקשרים בחוזה אחד
 מבססים את האוקסימורון התמידי
 ולא היתה זו עוד שאלה
 של מנוסות ומחבואים. היתה זו השעה
 של הפוקומליה המשגית

וְהַעֲוֹת הָיָה שְׁלִישִׁי, עַל כָּל
לְגִלּוּג וְשִׁקְט אַחֵר.

הַיְתָה זֶה שְׁעֵתְךָ וְהִיא לֹא הַסְתִּימָה.
עִם הַתְּעַרְבֶת הַזְרִיזָה הַזֹּאת
מְטְרִיאֲלִיזִם הַיִּסְטוֹרִי וְקַתּוּלִיּוֹת אֲוִנְגְּלִית,
פּוֹרְנוּגְרַפִּיָּה וּגְאָלָה, בְּחִילָה מְרִיחַ
הַתְּלִתָן, הַכֶּסֶף שֶׁהַשְּׂגָת.
לֹא, לֹא עֹתָתָ, מְאֵלוּלִיּוֹ, אֶת מְדַע הַלֵּב
שֶׁלֹּא נוֹלַד עֲדִין, כָּל אֶחָד מִמְצִיאֵי כְרִצוֹנוֹ.
אַבְל הֵנַח לְמִנוּסוֹת, עֲכָשׁוּ שְׁכַמְעֵט אֶפְשָׁר
לְחַפֵּשׂ אֶת הַתְּקִנָּה בְּנִגְטִיב שְׁלָה.
הֵנַח, מִשׁוּם שְׁמִנוּסֵתִי, אֶפְשָׁר לֹמַר, חֲסֵרֶת תְּנוּעָה
כּוֹפֶה אוֹתִי וְאֵת מִי שֶׁהַמְשַׁחַק פֶּתוּחַ בְּשִׁבִּילוֹ,
מִשׁוּם שֶׁהַמְשַׁחַק סְגוּר רַק לְמִי שְׁמַכְחִישׁ
אֶת הַמְרַחֲקִים וְנַחֲפֹז לְנַהֵג כְּמוֹךָ, מְאֵלוּלִיּוֹ,
מִשׁוּם שֶׁאַתָּה יוֹדֵעַ כִּי מִחֵר לֹא תוּכַל גַּם לֹא
בְּעֶזְרַת עֲרַמְתְּךָ.

מאִטְלִקִית יִצְחָק לֹאוֹר

עמנואל ולרשטיין

משברים מבניים של הקפיטליזם

המונח 'משבר' מילא תפקיד מרכזי בדיונים פוליטיים רבים במשך שנות השבעים של המאה הקודמת, למרות המגוון הרחב של הגדרותיו. לקראת סוף המאה הוחלף ה'משבר' במידה רבה במונח אחר, אופטימי יותר, 'גלובליזציה'. יחד עם זאת, מאז 2008 התקדרה שוב נימת הדיון ועימה שב והגיח ה'משבר'. השימוש בו, מכל מקום, נותר מעורפל כשהיה, וכך שבו והתעוררו השאלות לגבי הגדרת המשבר, והסבר מקורותיו.

למן שנות הששים המאוחרות ותחילת שנות השבעים החלה ירידה במחזוריות של ההגמוניה העולמית, כמו גם במחזוריות של מערכת הכלכלה המודרנית העולמית. השנים 1945 עד 1970 בערך – תקופה שכונתה בצרפתית 'שלושים השנים הזוהרות' – ציינו את שיא ההגמוניה האמריקאית, אשר חפפה את העלייה הקונדרטיפית (Kondratieff A-upturn) ביותר שידעה הכלכלה הקפיטליסטית העולמית מעודה. הירידות היו לגמרי נורמליות, לא רק משום שלכל מערכת יש ריתמוסים מחזוריים – אלא גם הודות לאופן שבו פועל הקפיטליזם כמערכת עולמית. יש כאן שתי סוגיות מפתח: כיצד מפיקים יצרנים רווח, וכיצד מבטיחות מדינות את הסדר העולמי, שבו יצרנים יכולים להפיק רווח. הבה נעסוק בכל אחת משתי הסוגיות האלה.

הקפיטליזם הוא שיטה שתכלית קיומה היא צבירה אינסופית של הון. כדי לצבור הון, יצרנים חייבים להשיג רווח מפעולותיהם, ועניין זה מתאפשר רק אם המוצר יכול להימכר במחיר גבוה במידה ניכרת מעלות הייצור שלו. במצב של תחרות מושלמת אי אפשר להרוויח בקנה מידה שכזה: לשם כך דרוש מונופול, או לפחות כמעט-מונופול, של כוח כלכלי עולמי. המוכר יכול אז לדרוש כל מחיר, בתנאי שאינו חורג מעבר לגמישות שמאפשר הביקוש.

כל אימת שהכלכלה העולמית מתרחבת באופן משמעותי, הופכים מוצרים 'מובילים' מסוימים למוצרים מונופוליים באופן יחסי, ומהרווחים עליהם אפשר לצבור כמות גדולה של הון. הזיקות בין מוצרים כאלה יוצרות את

הבסיס לצמיחה גורפת של הכלכלה העולמית; אנו קוראים לכך שלב A של המחזוריות הקונדרטיפית. לקפיטליסטים יש בעיה: כל המונופולים מתחילים מעצמם, בשל העובדה שיצרנים חדשים עשויים להיכנס לשוק העולמי, כל כמה שמונופול נתון מוגן מהבחינה הפוליטית. מובן שהכניסה לשוק אורכת זמן, אך במוקדם או במאוחר עולה רמת התחרות, המחירים יורדים, ולכן גם הרווחים פוחתים. כאשר הרווחים על המוצרים המובילים פוחתים במידה מספקת, מפסיקה הכלכלה העולמית לצמוח ונכנסת לתקופת קיפאון – זהו שלב B של המחזוריות הקונדרטיפית.

התנאי השני לרווח קפיטליסטי הוא סוג מסוים של סדר גלובלי. מלחמות עולם אמנם יוצרות הזדמנויות ליזמים, אבל הן גורמות גם להרס עצום של הון קבוע ולהפרה משמעותית של הסחר העולמי. כפי שחזר והדגיש שומפטר, המאזן הכללי של מלחמות עולם איננו חיובי. הבטחת מצב של יציבות יחסית, הדרושה להפקת רווח, היא מתפקידו של כוח הגמוני חזק דיו כדי לכפות את עצמו על כלל המערכת העולמית. מחזוריות הגמונית היתה בדרך כלל ארוכה הרבה יותר מאשר מחזורים קונדרטיפיים:² בעולם שבו יש ריבוי של מדינות המכוננות ריבוניות, לא על נקלה תצליח אחת מהן לבסס עצמה ככוח הגמוני. הראשונות שעשו זאת היו ארצות השפלה (איחוד הפרובינציות) באמצע המאה השבע־עשרה, אחריהן באה בריטניה, באמצע המאה התשע־עשרה, ולבסוף הגיעה ארצות הברית, באמצע המאה העשרים. כל עלייה של כוח הגמוני לוותה במאבק ארוך עם הגמוניות פוטנציאליות אחרות. עד כה, המנצחת היתה תמיד אותה מדינה שהצליחה להרכיב את מכוננות הייצור היעילות והמגובות ביותר, ולאחר מכן גברה ב'מלחמת שלושים שנה' על יריבתה העיקרית. הכוח ההגמוני יכול היה אז לקבוע את הכללים לפיהם תפעל המערכת הבינלאומית, להבטיח את תפקודה הרציף, ולמקסם את צבירת ההון בעבור יוזמות ציבוריות, ובקרב האזרחים. ניתן לראות בכך כמעט־מונופול של כוח גיאופוליטי.

הבעיה של הכוח ההגמוני דומה לבעיה הניצבת בפני תעשייה מובילה: המונופול שלו מחסל את עצמו. ראשית, במקרים מסוימים צריך ההגמון להפעיל כוח צבאי כדי לשמור על הסדר. ואולם, מלחמות עולות בכסף ובחיי אדם, מה גם שיש להן השפעה שלילית על האזרחים, שגאות־הניצחון הראשונית עלולה להתאייד כאשר הם נדרשים לשלם את המחיר המאמיר של הפעולה הצבאית. מבצעים צבאיים בקנה מידה רחב הם בדרך כלל פחות יעילים מהצפוי, עובדה

2 Kondratieff A-upturn, מחזורי־על שהאומדן המקובל לאורכם הוא 40 עד 60 שנה.

שמחזקת את אלה המבקשים להתנגד להם בעתיד. שנית, אפילו אם היעילות הכלכלית של ההגמון אינה מקרטעת מיד, יעילותן של ארצות אחרות מתחילה לעלות, וגורמת להן להפגין פחות מוכנות לקבל את תכתיבי ההגמון. ההגמון נכנס לתהליך של ירידה הדרגתית יחסית לכוחות העולים. ירידה זו עשויה להיות איטית, אך באופן מהותי היא בלתי הפיכה.

מה שעשה את הרגע של 1965-1970 לראוי כליכך לציון היה החיבור בין שני סוגי שפל כלכליים אלה: סיום שלב A של המחזוריות הקונדרטיפית הרחבה ביותר מבחינה היסטורית, ותחילת הירידה של ההגמון החזק ביותר מבחינה היסטורית. אין זה מקרה שהמהפכה העולמית שהתרחשה ב-1968 (למעשה מ-1966 עד 1970) אירעה בנקודת מפנה זו, וכביטוי שלה.

הדחת השמאל הישן

המהפכה העולמית שחלה ב-1968 ציינה שפל שלישי – כזה שהתרחש רק פעם אחת בהיסטוריה של המערכת העולמית המודרנית: שקיעת התנועות המסורתיות האנטי-מערכתיות, מה שקרוי 'השמאל הישן'. השמאל הישן – שהורכב ברובו מקומוניסטים, סוציאלי-דמוקרטים ותנועות שחרור לאומיות – עלה באיטיות ובמאמץ בעיקר בשליש האחרון של המאה התשע-עשרה, ובמחצית הראשונה של המאה העשרים. בתקופה זו עלה השמאל הזה ממצב של שוליות וחולשה פוליטית – נניח ב-1870 – עד למעמד של מרכזיות פוליטית וכוח משמעותי – לקראת 1950. תנועות אלה הגיעו לשיא כוחן המגיים בתקופה שבין 1945 ל-1968 – בדיוק ברגע שבו השתלבה התרחבותו יוצאת הדופן של שלב A במחזוריות הקונדרטיפית, בשיא ההגמוניה של ארצות הברית. איני חושב שהתפתחות זו היתה מקרית, אף על פי שהיא נשמעת מנוגדת לאינטואיציה. הפריחה הכלכלית העולמית הביאה את היזמים להאמין שהיעתרות לתביעותיהם החומריות של העובדים תעלה להם פחות מאשר ההפרעות לתהליך הייצור. עם הזמן גרמה הכרעה זו לעלייה במחירי הייצור – אחד הגורמים לסיומו של הכמעט-מונופול בתעשיות המובילות. ואולם, מרבית היזמים מקבלים החלטות למקסם רווחים קצרי מועד – נניח למשך השלוש שנים הקרובות – ומשאירים את העתיד לאלים.

שיקולים מקבילים השפיעו על מדיניות הכוח ההגמוני. שמירה על יציבות יחסית במערכת העולמית היתה מטרה מרכזית, אך ארצות הברית היתה צריכה לשקול את מחירה של פעילות דיכוי, לעומת מחיר ההיעתרות לתביעותיהן

של תנועות שחרור לאומיות. תחילה באי רצון, אבל אחר כך במתכוון, החלה וושינגטון לחייב 'דה-קולוניזציה' מבוקרת, שבהשפעתה הגיעו תנועות שחרור אלה לשלטון. וכך, באמצע שנות הששים ניתן היה לומר שתנועות השמאל הישן השיגו, לפחות על הנייר, את מטרתן ההיסטורית, היינו כיבוש הכוח המדיני כמעט בכל מקום. 1. מפלגות קומוניסטיות שלטו בשליש מן העולם. 2. מפלגות סוציאלי-דמוקרטיות היו בשלטון, או היוו חלופה לשלטון, בשליש אחר של העולם: העולם הפאן-אירופי; בנוסף לכך, עקרון מדינת הרווחה של המפלגות הסוציאלי-דמוקרטיות התקבל והוצא לפועל אצל מתנגדיהן השמרנים. 3. תנועות שחרור לאומיות עלו לשלטון ברוב המושבות לשעבר, וכך אירע גם לתנועות פופוליסטיות באמריקה הלטינית. מומחים ופעילים רבים מבקרים כיום את התנהלותן של תנועות אלה, אבל פרשנות זאת שוכחת את הפחד שהציף בשעתו את השכבות העשירות והשמרניות של העולם, מפני מה שנראה בעיניהן כעוצמה הרסנית של שוויוניות בעלת כוח שלטוני.

המהפכה העולמית של 1968 שינתה כל זאת. שלוש תימות בלטו בהתקוממויות המרובות: הראשונה היתה התפשטותו הרחבה מדי ופגיעותו של כוחה ההגמוני של ארצות הברית – מתקפת ה-TET בווייטנאם נחשבה לבשורת המוות של הפעילויות הצבאיות האמריקאיות. המהפכנים תקפו גם את התפקיד שמילאה ברית המועצות, אותה ראו כשותפה בקונויית ההגמוניה של ארצות הברית – הרגשה שגברה לפחות מאז 1956. התימה השנייה היתה כישלונן של תנועות השמאל הישן בקיום הבטחותיהן ההיסטוריות. כל שלושת הגוונים של השמאל הישן התבססו על מה שנקרא "האסטרטגיה הדרו-שלבית" – תפיסת השלטון הפוליטי תחילה, ואחר כך שינוי העולם. למעשה, המיליטנטים של 1968 אמרו לשמאל הישן: "תפסתם את השלטון הפוליטי, אבל לא שיניתם את העולם. אם רוצים לשנות את העולם, צריך שיהיו תנועות ואסטרטגיות חדשות". רבים חשבו שמהפכת התרבות הסינית היא דגם לאפשרות כזו.

התימה השלישית היתה התעלמותו של השמאל הישן מנדכאי העולם בגלל גזעם, מגדרם, האתניות שלהם, או נטיותיהם המיניות. המיליטנטים טענו שאי אפשר עוד להשהות את תביעות השוויון, וכי מימושן של תביעות אלה מהווה חלק מן ההווה הדחוף. במובנים רבים, תנועת הכוח השחור בארצות הברית היתה פרדיגמה.

בה בעת, המהפכה העולמית של 1968 היתה הצלחה פוליטית כבירה, וכישלון פוליטי כביר. היא נייערה כמו עוף חול, זהרה במרחבי הגלובוס, אבל עד אמצע שנות השבעים נראה כאילו דעכה כמעט בכל מקום. מה הושג

בהתפרצות סוערת זו? הליברליזם של המרכז איבד את מעמדו כאידיאולוגיה שלטת במערכת העולמית, והפך להיות חלופה אחת מני רבות; תנועות השמאל הישן נהרסו כמניעות סוג כלשהו של שינוי. ואולם ההתדרדרות בניצחון של 1968 התגלתה כרדודה וכחסרת בסיס. באותה מידה, הימין העולמי שוחרר מכל קשר לליברליזם של המרכז. הוא ניצל את הקיפאון הכלכלי העולמי ואת התמוטטות השמאל הישן כדי לפתוח במתקפת-נגד, זו של הגלובליזציה הניאו-ליברלית. המטרות העיקריות היו לצמצם את כל ההישגים של השכבות הנמוכות בשלב A של המחזוריות הקונדרטיפית: לצמצם את עלויות הייצור, להרוס את מדינת הרווחה, ולהאט את קצב שקיעתה של ארצות הברית. נראה כי התפשטות הימין הגיעה לשיאה ב-1989, עם סיום השליטה הסובייטית על גרורותיה במזרח אירופה והפירוק של ברית המועצות, אשר הובילו לשיכון המנצחים של הימין.

מתקפת הימין העולמי היתה הצלחה גדולה וכישלון גדול כאחד. מה שקיים את צבירת ההון מאז שנות השבעים היה המעבר מהפקת רווח באמצעות יעילות יצרנית לרווח באמצעות תמרונים כספיים, וליתר דיוק ספקולציות. מנגנון המפתח לצורך זה היה טיפוח של צריכה באמצעות חובות כספיים. עניין זה מתרחש תמיד בשלב B של המחזוריות הקונדרטיפית; הפעם ההבדל היה בהיקף. אחרי ההתרחבות הגדולה ביותר בהיסטוריה של שלב A, הופיע הטירוף הספקולטיבי הגדול ביותר. בועות חדרו לכל המערכת העולמית – החל מחובות לאומיים של העולם השלישי והגוש הסוציאליסטי בשנות השבעים, עבור לאג"ח הזבל של החברות הגדולות בשנות השמונים, חובות של צרכנים בשנות התשעים, ועד לחובות של ממשל בוש. המערכת עברה מבועה לבועה, ועכשיו היא מנסה לנפח בועה נוספת בעזרת ערבויות בנקאיות והדפסת דולרים.

השפל שלתוכו שקע עכשיו העולם יימשך ויהיה די עמוק. הוא יהרוס את מה שנותר מאושיות היציבות הכלכלית, כלומר את תפקיד הדולר האמריקאי כעתודה מוניטרית להבטחת העושר. בעוד זה מתרחש, דאגתה המרכזית של כל ממשלה בעולם היא למנוע התקוממות של מובטלים ושל שכבות הביניים, שחסכוניותיהן והפנסיות שלהן נעלמים. ממשלות פונות כעת למדיניות של הגנה ולהדפסת כסף כאמצעי הצלה ראשון. אמצעים כאלה עשויים להפחית באופן זמני את סבלם של האנשים הפשוטים, אך קרוב לוודאי שייבאו להחרפת המצב. אנחנו נכנסים לסתימה מערכתית שממנה יהיה קשה מאוד להיחלץ. הדבר יתבטא בתנודות קיצוניות, גדלות והולכות, שיהפכו תחזיות קצרות מועד – כלכליות ופוליטיות כאחד – להשערות בעלמא. מצב זה יחריף את חששות

הציבור ואת תחושת הניכור.

יש הטוענים כי השיפור הרב במעמדה הכלכלי של אסיה – יפן, קוריאה הדרומית, טייוואן, סין, ובמידה פחותה יותר הודו – יאפשר עלייה מחדש של יוזמה קפיטליסטית באמצעות תנודה גיאוגרפית פשוטה של מיקום. זוהי עוד אשליה! העלייה היחסית של אסיה היא אמנם מציאות, אבל כזו הממשיכה לערער את המערכת הקפיטליסטית באמצעות הרחבת-יתר של חלוקת הערך העודף, ובכך היא מפחיתה, במקום להגדיל, את צבירת ההון הפרטי. התעצמותה של סין מזרזת את הגבלת הרווח המבני של הכלכלה הקפיטליסטית העולמית.

תקורות מערכתיות

בנקודה זו עלינו להביא בחשבון את המגמות הרווחות במערכת העולמית, בנבדל מהמקצבים המעגליים שלה. מעגלים אלה רווחים בסוגים רבים של מערכות, והינם חלק מהאופן שבו הן פועלות, נושמות. אבל שלבי B אינם מסתיימים לעולם בנקודה שבה החלו שלבי A הקודמים. אנו יכולים לראות בכל מגמה של עלייה משום תרומה לעקומות העולות באיטיות, כל אחת לעבר האסימפטוטה³ שלה. בכלכלה העולמית הקפיטליסטית לא קשה להבחין מהן העקומות החשובות ביותר. היות שהקפיטליזם הוא מערכת, שבה צבירה אינסופית היא העיקר, והיות שהון נצבר באמצעות עשיית רווחים בשוק, שאלת מפתח היא איך לייצר מוצרים במחירים נמוכים מאלה שבהם ניתן למוכרם. לכן עלינו לקבוע גם מה נכלל בעלויות הייצור וגם מה קובע את המחיר. מבחינה לוגית, הוצאות הייצור הן כוח אדם, תשומות ומיסוי. חלקם היחסי של כל השלושה במחירי השוק של מוצרים עולה יותר ויותר. כל זה קורה למרות המאמצים הבלתי פוסקים של בעלי ההון להוריד אותם, ולמרות השיפורים הטכנולוגיים והארגוניים שהעלו את מה שמכונה יעילות הייצור.

את העלות של כוח האדם ניתן לחלק לשלוש קטגוריות: כוח עבודה בלתי מיומן יחסית, צוותי ביניים, ומנהלים בכירים. שכר העובדים הלא מיומנים נוטה לעלות בשלבי A כתוצאה מפעילות של איגודים מקצועיים. כשהשכר גבוה מדי ליזמים מסוימים, במיוחד בתעשיות המובילות, המרפא העיקרי בשלבי B הוא העברתן לאזורים שבהם רמת השכר ההיסטורית נמוכה. אם מצב זה חוזר על עצמו גם שם, מתבצעת העברה נוספת. תנודות אלה יקרות, אבל מצליחות. מכל

3 |אסימפטוטה – קו ישר, שגרף שואף אליו, אבל לא מתלכד איתו לחלוטין, הערת המתרגמות]

מקום, בהיבט גלובאלי הורדת השכר לעולם אינה מבטלת לחלוטין את העליות בשכר. במשך 500 שנה מיצה תהליך חוזר-ונשנה זה את המקומות שאליהם אפשר היה להעתיק את ההון. עדות לכך אפשר למצוא בתהליך המעבר מהכפר אל העיר של המערכת העולמית.

הגידול בעלותו של כוח האדם היא בראש וראשונה תוצאה של התרחבות היחידות היצרניות, דבר המחייב להגדיל את מספרם של צוותי הביניים. שנית, הסכנות הפוליטיות של התאגדויות עובדים בלתי מיומנים נענות באמצעות עיבוי של שכבת ביניים, בעלי ברית פוליטיים של השכבה השלטת ומודלים של מוביליות חברתית מבחינת הרוב הבלתי מיומן. העלייה בעלויות שכרם של המנהלים הבכירים היא תוצאה ישירה של המורכבות הגדלה במבני היזמות – אותה הפרדה המפורסמת בין בעלות לשליטה. דבר זה מאפשר למנהלים בכירים לנכס נתחים גדלים והולכים של הכנסות החברה בתור רנטה, וכך להפחית ממה שמקבלים הבעלים כרווח או כהון להשקעה מחדש. התפתחות זו היתה ספקטקולארית בעשורים האחרונים.

מחירי התשומות עלו גם הם מסיבות דומות. בעלי ההון שואפים להחציץ עלויות, כלומר לא לשלם את מלוא המחיר בעבור הטיפול בפסולת רעילה, חידוש חומרי גלם או בניית תשתיות. הטלת הוצאות כאלה על גורמים חיצוניים היתה מובנת מאליה מהמאה השש-עשרה ועד שנות הששים של המאה העשרים, ולא עוררה שאלות מצד הרשויות הפוליטיות. פסולת רעילה הושלכה פשוט בשטחים ציבוריים. אלא שהעולם מיצה את השטחים הציבוריים – במקביל למעבר של כוח העבודה העולמי מן הכפר אל העיר. ההשלכות הבריאותיות והעלויות נסקו לגבהים כאלה והתקרבו הביתה במידה שיצרה ביקוש לטיהור ופיקוח סביבתי. משאבים הפכו לבעיה מרכזית, תולדה של הגידול החד באוכלוסיית העולם. שיח המחסור במקורות אנרגיה, מים, יערות, דגה ובשר הפך לרווח. גם מחירי התחבורה והתקשורת האמירו ככל שנעשו מהירים ויעילים יותר. בעבר, שילמו יזמים רק חלק קטן ממחירי התשתיות. כתוצאה מכל אלה נוצר לחץ פוליטי על ממשלות לקבל על עצמן חלק גדול יותר מהעלות של טיהור רעלים, חידוש משאבים והרחבת תשתיות. לשם כך, נאלצו ממשלות להעלות מסים ולעמוד על השתתפות עצמית של היזמים במימון העלויות, דבר שכמובן מצמצם את שוליות הרווח שלהם.

בסופו של דבר, המיסוי עלה. קיימים רבדי מיסוי רבים, כולל מיסוי פרטי באמצעות שחיתות ופשע מאורגן. המיסוי עלה ככל שטווח הפעילות הכלכלית העולמית והבירוקרטיית המדינתיות התרחבו, אולם התמריץ העיקרי לכך

נבע מהתנועות העולמיות האנטי-מערכתיות שתבעו ערכויות מדינה לחינוך, לבריאות ולפנסיה. כל אחת מתביעות אלה התרחבה גם מבחינה גיאוגרפית וגם מבחינת רמת השירותים הנתבעת. אף ממשלה כיום איננה משוחררת מן הלחץ לקיים מדינת רווחה, גם אם ברמות שירותים שונות. במשך 500 שנה, חלקן היחסי של שלוש הוצאות הייצור הללו עלה באופן עקבי במחירי השוק הריאליים של המוצרים – אמנם בהתאם לעקומת שלבי A-B. העלויות הדרמטיות ביותר התרחשו בתקופה שאחרי 1945. האם אי אפשר להעלות את מחירי המוצרים בשוק פשוט כדי להבטיח רווח ממשי? זה מה שניסו לעשות אחרי 1970, באמצעות העלאת מחירים בצריכה מוגברת שתוחזקה על-ידי חבות. הקריסה הכלכלית שבה אנו מצויים כיום אינה אלא ביטוי לגבולות גמישותו של הביקוש. כאשר כל אחד מוציא הרבה מעבר להכנסתו הממשית, מגיע רגע שבו מישוהו חייב להפסיק, ומהר מאד מרגישים כולם שעליהם לנהוג כך.

מאבקי ירושה

השילוב של שלושה אלמנטים – העוצמה של המשבר ה'נורמלי', עליית מחירי הייצור והלחץ העודף על המערכת מצד הצמיחה בכלכלה הסינית (והאסיאתית) – משמעותו שנכנסנו למשבר מבני. המערכת רחוקה מאוד משיווי משקל, והתנודות הן עצומות. מכאן ואילך נגזר עלינו לחיות בתוך פיצול של התהליך המערכתי. השאלה איננה עוד איך תתקן המערכת הקפיטליסטית את עצמה ותחדש את הזינוק קדימה, אלא מה יבוא במקום מערכת זו ואיזה סדר יעלה מתוך הכאוס. אנחנו יכולים לחשוב על תקופה זו של משבר מערכתי כזירת מאבק על המערכת שתירש את מקומה. התוצאה אולי איננה ניתנת לניבוי, אך אופיו של המאבק ברור. לפנינו אופציות אלטרנטיביות שאין לתאר את פרטיהן המוסדיים, אבל ניתן להציע את קווי המיתאר הכלליים שלהן. ביכולתנו לבחור במשותף מערכת חדשה הדומה, במהותה, לזו הנוכחית: היררכית, נצלנית ומקטבת. מערכת כזו יכולה ללבוש צורות רבות, שאחדות מהן עלולות להיות אכזריות עוד יותר מהמערכת העולמית הקפיטליסטית שבה אנו חיים כיום. לחילופין, אנו יכולים לבחור מערכת שונה לחלוטין, כזו שטרם התקיימה מעולם – מערכת דמוקרטית ושוויונית באופן יחסי. אני קורא לשתי החלופות הללו "רוח דאבוס" ו"רוח פורטו אלגרה", אם כי השמות הם חסרי חשיבות. מה שחשוב הוא לבחון את האסטרטגיות הארגוניות האפשריות של כל צד במאבק שנמשך בצורה זו או אחרת מאז 1968, ואשר אולי לא יבוא על פתרונו לפני 2050 בקירוב.

ראשית, עלינו לציין שני מאפיינים קריטיים של משבר מבני. מאחר שהתנודות קיצוניות כל־כך, קיים לחץ מועט לחזור לשיווי משקל. במהלך מחזור החיים ה'נורמלי' של המערכת, לחץ כזה היה הסיבה שבגללה התגייסויות חברתיות רחבות – מה שמכונה 'מהפכות' – היו תמיד בעלות השפעה מוגבלת. ואולם, כאשר המערכת רחוקה משיווי משקל, יכול לקרות גם ההפך – התגייסויות חברתיות קטנות יכולות להיות בעלות השלכות מרחיקות לכת, מה שתיאוריית המורכבות מכנה "אפקט הפרפר". אנחנו יכולים לכנות זאת גם הרגע שבו סוכנות פוליטית גוברת על דטרמיניזם מבני. המאפיין הקריטי השני הוא שבאף אחד משני המחנות לא תהיה קבוצה קטנה בצמרת הקובעת את כל המהלכים: "ועד פועל של המעמד השליטי" או פוליטבירו מתפקד של ההמונים המדוכאים. אפילו בקרב המחויבים למאבק על מערכת חלופית, מצויים שחקנים רבים שכל אחד מהם טוען למען דגשים שונים. שתי קבוצות המיליטנטים המודעים משני הצדדים מתקשות לשכנע את תומכיהן הפוטנציאליים הרבים באפשרות ובתועלת שבארגון מעבר. בקיצור, הכאוס של המשבר המבני משתקף גם בתצורה הבלתי מאורגנת יחסית של שני המחנות.

ב"מחנה דאבוס" יש חילוקי דעות עמוקים. יש השואפים לכונן מערכת דכאנית המרוממת את תפקידם של שליטים בעלי זכויות היתר ביחס לאזרחים כנועים. קיימת גם קבוצה שנייה המאמינה שהדרך לשליטה וזכויות יתר מעוגנת במערכת של מצוינות שתספח אליה מספר גדול של אנשי סגל הנחוצים כדי לקיים את המערכת במינימום כוח ובמקסימום שכנוע. קבוצה זו נוקטת לשון של שינוי יסודי ומשתמשת בסיסמאות שעלו מן התנועות האנטי־מערכתיות – עולם ירוק, אוטופיה רב־תרבותית, הזדמנות הישגית לכל – תוך שימור מערכת קוטבית ובלתי שוויונית. ב"מחנה פורטה אלגרה" יש פיצול מקביל. ישנן המדמים עולם מבוזר, המעדיף הקצאה רציונלית ארוכת טווח על פני צמיחה כלכלית, ומאפשר חדשנות בלי ליצור איי מומחים שאינם מחויבים לחברה כולה. קבוצה שנייה מכוונת יותר לעבר שינוי מלמעלה, בידי צוותים ומומחים; הללו מדמים מערכת מתואמת ומשולבת יותר ויותר, שוויונות פורמלית ללא חדשנות של ממש. יותר מאשר מאבק דו־צדדי פשוט למערכת חלופית, אני צופה, אפוא, מאבק משולש – האחד בין שני המחנות הגדולים, והשני בתוך כל מחנה. זהו מצב מבלבל, מבחינה מוסרית ופוליטית, ותוצאתו אינה ברורה כל עיקר.

אילו צעדים מעשיים יכול כל אחד מאיתנו לנקוט כדי לקדם תהליך זה? אין סדר יום נוסחתי אלא רק דגשים. הייתי מציב בראש הרשימה פעולות שאפשר לבצע בטווח הקצר כדי להקטין למינימום את הכאב הכרוך בהתפוררות המערכת

הנוכחית ובמעבר. אלה יכולים לכלול ניצחון בבחירות כדי להשיג יתרונות חומריים לחלשים ביותר; הגנה רבה יותר על זכויות פוליטיות ומשפטיות; אמצעים למניעת המשך השחיקה של אוצרות כדור הארץ והתנאים להישרדות קולקטיבית. ואולם, אלה כשלעצמם אינם צעדים לקראת יצירה של המערכת החלופית לה אנו זקוקים. יש צורך בדיון אינטלקטואלי רציני על הפרמטרים של סוג המערכת העולמית בה אנו מעוניינים ועל אודות אסטרטגיית המעבר. דבר זה מחייב נכונות להקשיב למי שאנחנו מזהים כבעלי רצון טוב, גם אם אין אנו שותפים לדעותיהם. ויכוח פתוח יביא לבטח לידידות רבה יותר, ואולי ימנע מאיתנו הידרדרות לאותה כיתתיות שתמיד היתה בעוכריהן של תנועות אנטי מערכתיות. לבסוף, בכל מקום אפשרי, עלינו להקים צורות ייצור חלופיות שאינן מחפצנות. כך נוכל לגלות את גבולותיהן של עוד שיטות רבות, ולהראות כי קיימות צורות אחרות להבטחת ייצור בר-קיימא שלא על יסוד תגמול המבוסס על מניע הרווח. בנוסף לכך, מאבק נגד אי-שוויון בסיסי בעולם – מין, מעמד, גזע, אתניות, דת – חייב להימצא בקדמת מחשבותינו ומעשינו. זוהי המשימה הקשה מכל, שכן איש מאיתנו אינו חף מפשע, והתרבות העולמית שירשנו נאבקה בנו. האם יש צורך לומר גם שעלינו להימנע מכל תחושה שההיסטוריה לצידינו? יש לנו במקרה הטוב סיכוי של 50-50 להצליח ליצור מערכת עולמית טובה יותר מזו שבה אנו חיים כעת. אבל 50-50 זה הרבה! עלינו לנסות לתפוס את שור המזל בקרניו, אפילו אם הוא נוטה לחמוק מאיתנו. איזה דבר מועיל יותר יכול כל אחד מאיתנו לעשות?

מאנגלית ד"ר הדרה לסר־כהן וד"ר שילה שיינברג

אלי לינדר

שלושה שירים

ארץ שבעת החטאים

אֶרֶץ בָּהּ בּוֹלְדוֹזֵר
 אֶסְפֵּלֵט
 רְצוּעוֹת פְּלִנָּל מִהֶדְקוֹת סְבִיב עֵינֵי תוֹשָׁבִים
 אֶרֶץ בָּהּ עֲצֵי זֵית וּתְאֵנָה
 נִכְרָעִים בְּנֶאֱקַת אֲדָמָה נִשְׁדָּדֶת
 וְהַשׁוֹדְדִים
 אֶקְדְּחֵי חֲקִיקָה בְּחִגּוֹרְתָם
 מְשֻׁלְיָכִים סְמֵרְטוּטִים צוֹאִים עַל בֵּימוֹת הַתְּאֵטְרוֹן
 אוֹלְמוֹת הַהֶרְצָאוֹת
 אֶרֶץ מְלֵט
 אֶרֶץ שַׁחַד
 אֶרֶץ בָּהּ רִשְׁתוֹת בְּרִזָּל, מוֹקֵשׁ וּבִטּוֹן
 בְּרִנָּה יוֹצְאִים יַחְדוֹ מַחְסְלִים בְּתַחֲפֹשֶׁת
 הַחֹקֵר לְנַחֵקֵר
 מְנַשֵּׁק בְּתֵם יִמְמַת עֲנוּוִים

 אֶבֶל בְּמֵאֵי מְגִיעִים הֶדְבְּכָנִים
 וּבְכָל מֵאֵי גוֹבֵר בָּם סִמְקֵי שֶׁל כַּעַס
 סִמְקֵי שֶׁל בְּכִי
 סִמְקֵי שֶׁל דָּם
 סִמְקֵי בּוֹשָׁה

צבעים וקולות

בְּכֹל פֶּעַם שֶׁקוֹרְאִים אֶת שְׁמִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
 אֲנִי נֹזֵקֵר אֵיךְ שֶׁקָּרָאוּ אֶת שְׁמִי בְּכֹל אֶרֶץ מִצְרַיִם
 אוֹתָהּ עֲנִינִיּוֹת
 אוֹתוֹ צִיּוֹת
 אוֹתָהּ שֶׁתִּפְּוֹת גּוֹרֵל עִם הַזּוֹלֹת
 אֲמַנֵּם שֶׁם זֶה הָיָה יֵרֶק
 וְכֵאֵן זֶה אָדָם שֶׁחָרַד לְבָן
 אֲבָל גַּם אוֹתוֹ יֵרֶק
 הוֹלֵךְ וְנִהְיָ אָדָם שֶׁחָרַד לְבָן

אֶרֶץ מִצְרַיִם וְכֹל אֶרֶץ מִצְרַיִם
 שְׁנֵי הַמְּקוֹמוֹת הַיְחִידִים
 בָּהֶם אֲנִי עוֹשֶׂה אֶת מַה שְּׂאוֹמְרִים לִי

מלח הארץ

מֶלֶח הָאָרֶץ
 מִשְׁגִּיחַ עַל הַמְּזוֹמְנִים
 מֶלֶח הָאָרֶץ
 מִבְּרִיחַ אֶת הַמְּסֻכָּנִים
 מֶלֶח הָאָרֶץ
 מִצְמִיחַ אֶת הַמִּימְנִים
 מֶלֶח הָאָרֶץ
 מִבְּלִיחַ בֵּין הָעֲנָנִים
 מֶלֶח הָאָרֶץ
 מִגִּיחַ בֵּין הַבְּנִינִים
 מֶלֶח הָאָרֶץ
 מִקְשִׁיחַ אֶת הַפְּנִים
 מֶלֶח הָאָרֶץ
 מִשְׁטִיחַ מִטְּעֵי תְּאֵנִים
 מֶלֶח הָאָרֶץ

מִרְתִּיחַ אֶת הָעֵנָבִים
מֶלֶח הָאָרֶץ
מְנַצֵּחַ אֶת הַמְּדֻנִים
מֶלֶח הָאָרֶץ
מְמַלִּיחַ אֶת הַדְּבָרִכֶּנִים

אריאל הנדל

על הזכות ללכת לאיבוד

במהלך תשעה-עשר החודשים שחלפו מאז תחילת האינתיפאדה הלך המרחב שלי והצטמצם בהתמדה. ראשית הפכו הטיוולים שלי על הגבעות הסובבות את רמאללה למסוכנים מדי, אחר כך כבר לא יכולתי לנסוע לישראל, ואז נאסרה הנסיעה בין הערים והכפרים הפלסטיניים. עכשיו אני לא יכול אפילו לצאת מדלת ביתי. מרחבי ביתי הם הדבר היחיד בפלסטין שאני יכול לכנות שלי, ואפילו הם אינם בטוחים עוד.¹

על הגבלות התנועה שהושתו על הפלסטינים באופן הולך וגובר מאז שנות התשעים, ובעיקר מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה, נכתב לא מעט. צמצום המרחב הפלסטיני הוא מושא למחקר אקדמי, לדיונים כלכליים ולדו"חות של ארגוני זכויות אדם. עם זאת, דומה שרוב רובם של החומרים אינם מתייחסים לתנועה במרחב כשלעצמה, כי אם לדברים הנמנעים בשל העדרה. כלומר, הפגיעה בזכות לתנועה היא בעיה בעיקר משום שהיא פוגעת בזכויות אחרות: לחינוך, לבריאות, לתעסוקה ועוד. בעקבות ספרו של רג'א שחאדה, טיוולים בפלסטין² אני מבקש להתמקד דווקא בזכות הפשוטה ללכת, ואלי אפילו בזכות ללכת לאיבוד.

ארבעה ספרים מאת רג'א שחאדה התפרסמו עד כה בעברית, ושומה עליהם להיות קריאת חובה במערכת החינוך, ושל כל ישראלי באשר הוא, מפני ששחאדה מייצג קול פלסטיני גאה, אנושי ושוחר שלום – לא מתוך כניעה וייאוש, אלא מתוך אמונה עמוקה בצדק ובקשרים אנושיים. בספרו שראה אור בעברית בשנת 1982, הנקרא הדרך השלישית, כותב שחאדה על חוויותיו כ"צאמד" פלסטיני, המתעקש להישאר בבית הסוהר שהוא ביתו-שלו. "בחיים שכאלה", הוא כותב, "עליך לדחות מעל פניך כל הזמן את הפיתוי הכפול: להשלים מתוך קהות-

1 רג'א שחאדה, כשהררור הפטיק לשיר: רמאללה במצור – יומן, ספרי עליית הגג, ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2005, עמ' 48.

2 רג'א שחאדה, טיוולים בפלסטין: רשימות על נוף הולך ונעלם, עם עובד, 2009.

שביאוש עם מזימתו של הסוהר הכולא אותך, או ליהפך למטורף מן השנאה המאכלת שתשנא את הסוהר שלך, ואת עצמך, האסיר".³

דומה שכיום ניתן לדבר על ארבעה פיתויים במשטר הכיבוש, המקבילים לארבע תבניות מוכנות מראש שבהן נוח לישראל ולרוב הישראלים לראות את הפלסטינים: הפיתוי הראשון הוא להיכנע ולעזוב ("מהגר מרצון"); הפיתוי השני הוא שיתוף הפעולה האקטיבי או הפסיבי עם משטר הכיבוש ("משת"פ"); הפיתוי השלישי הוא השנאה והתגובה האלימה ("טרוריסט"); ואילו הפיתוי הרביעי, והחדש יחסית, הוא פיתוי המסכנות ורידוד האנושיות לכדי תבנית של "אובייקט הומניטרי", שהוא מושאם של רוב הדו"חות שמפיקים ארגוני זכויות אדם, אך גם באופן גובר והולך מערך השליטה הישראלי עצמו. לפי תפישה זו, הפלסטיני הוא פרט סטטיסטי חסר שם, שאיפות והיסטוריה, שיש לדאוג לצרכים הביולוגיים שלו ולוודא שיקבל סל בסיסי של "זכויות אדם". מושאו של טיולים בפלסטין הינו, לכאורה, "זכות חופש התנועה". אך אני מבקש לטעון שמדובר בזכות מסוג שונה לגמרי.

כך, לדוגמה, מומשגת הזכות לתנועה ברו"ח של ארגון בצלם:

חובתה החוקית של ישראל לכבד את חופש התנועה של תושבי הגדה נובעת... מהחובה הבסיסית, שהמשפט ההומניטרי הבינלאומי מטיל על המפקד הצבאי... חשיבותה של חובה זו נובעת, בהקשר זה, מכך שכל פגיעה בחופש התנועה כרוכה, כמעט בהכרח, בפגיעה ביכולתה של האוכלוסיה הכבושה למלא צרכים חיוניים אחרים, בהם גישה למרכזי טיפול רפואיים, למקומות עבודה ולמרכזי מסחר, למוסדות חינוך וכדומה.⁴

ואילו בג"ץ פסק, בתיק שעסק במסלול מכשול ההפרדה בסביבות בית לחם, שיש לבחון את

מטרת התנועה או הנסיעה לשם הערכת עוצמת הפגיעה בחופש התנועה. הגבלת תנועתו של מי שנסיעתו חיונית וחשובה עשויה להעצים את הפגיעה בו. אכן, אין דומה מי שנסיעתו נועדה לצורך טיפול רפואי דחוף למי שנסיעתו נועדה למטרת טיול.⁵

כלומר, פחות שמדובר בזכות התנועה, מדובר ב"זכות התנועה התכליתית",

3 רג'א שחאדה, הדרך השלישית, אדם, 1982, עמ' 7.

4 "איתנועה: שלילת חופש התנועה מפלסטינים בגדה המערבית", בצלם, יולי 2007.

5 בג"ץ 1890/03, עיריית בית לחם ואחרים נ' מדינת ישראל ואלוף פיקוד מרכז.

או ב"זכות להגיע". אך דומה שהזכות שעליה מבקש שחאדה להגן בספרו היא הזכות ללכת לאיבוד. הזכות ללכת. פשוט ללכת, ללא מטרה וללא הצדקה. אדם יכול להרגיש במרחב באמת כמו בבית רק כשהוא יכול ללכת בו ללא תכנון מראש, וללא הצדקה תכליתית. בעתירה נגד "משטר ההיתרים" שהחילה ישראל ב"מרחב התפר", הכלוא בין מכשול ההפרדה לקו הירוק, כתבו העותרים:

אנשים חיים אינם רבוטים, וחייהם אינה סדרה מתוכננת של פעולות, המוסדרות בטופס... טלו למשל צעיר תושב האזור, שחפץ לחזור אחר נערה הדרה בשטח הסגור. לאיזה טופס בדיוק עליו להיזקק... אילו ראיות בדיוק יהיה עליו להציג לרשות המוסמכת או לוועדה על-מנת שיתרצו? את המיית ליבו? את סומק לחייו?⁶

ואכן, שחאדה מתעקש להיות אדם חי, מלא וחווה, שאינו מסתפק ברידורו לכדי יצור ביולוגי בעל צרכים רפואיים, חינוכיים, חקלאיים וכן הלאה, שבהתאם להם מתארגנות ההצדקות של מערך השליטה.

הוא יוצא בספר זה לשש "סרחאת", צורת הרבים של "סרחה", "שיטוט ללא מטרה, משוחרר ממגבלות הזמן והמקום, הולך לאן שנחה עליו הרוח".⁷ בעולם המושגים הישראלי אפשרות זו אינה קיימת בעבור פלסטיני, משתי סיבות: מאז שנות התשעים, וביתר שאת מפרוץ האינתיפאדה השנייה, נתון הפלסטיני למשטר היתרים, כאשר כמעט כל תנועה דורשת אישור ותכלית מוצדקת באחת מקטגוריות ההצדקה הצרות שמקצה מערך השליטה הישראלי. אך עוד קודם לכן, ובמובן עמוק יותר, השטחים היחידים המוכרים כשייכים לפלסטינים הם האזורים הבנויים-כבר או המעובדים לאורך מספר שנים רציפות, כאשר השטחים הפתוחים נחשבים לריקים, ולכן מוכרזים כ"אדמות מדינה". מדינת ישראל, כמובן. לא אוכל להיכנס במסגרת זו לכל המנגנון הפתלתל והמניפולטיבי של ההשתלטות על הקרקעות בגדה המערבית וברצועת עזה – נושאים שבהם, אגב, עסק שחאדה באינטנסיביות בכובעו השני, כעורך דין פעיל ומייסד ארגון אל-חאק – כרגע אסתפק בהבהרה שההתייחסות אל הפלסטינים היא רק, במקרה הטוב, כאל יחידים בעלי זכויות קניין מוגדרות ולא כאל אנשים מלאים, שיש להם זכויות על הטבע שסביבם: לפיתוח עתידי, לפיקניק בחיק הטבע או לשיטוט חסר מטרה.

6 בג"ץ 639/04, האגודה לזכויות האזרח נ' מפקד כוחות צה"ל ביהודה ושומרון.

7 שחאדה, טיולים בפלסטין, עמ' 28.

עו"ד מיכאל ספרד כתב כי "הרעיון שהפלסטינים יכולים להשתמש באדמה למטרות בילוי, לפיקניק... או אפילו כסתם שטח פתוח – זר לחלוטין לתפישה הישראלית את הפלסטינים... אנחנו היהודים, יודעים להשתמש בקרקע... לבנות חניונים ומרכזי קניות... אבל הם? הם לא צריכים את כל הדברים הללו".⁸

שחאדה מתאר את אחד מטיוליו, שבו

דומה היה שהאדמה מתפקעת מרוב יופי וצבע וכלי התערבות יד אדם משליכה מחיקה מתנות נפלאות. רציתי לקרוא בקול את שבחי התפארת הזאת. צעקתי במלוא כוחי 'סרחה!...' קריאת הברכה שלי הדהדה מגבעה אל גבעה, והדה חזר אלי, הולך ודועך, עד שהרגשתי שבאופן כלשהו נגעתי בנוף כולו.⁹

קריאת החופש והברכה מקיפה את הנוף כולו, באופן המזכיר ליודעי הח"ן את אחד הסעיפים בחוק הקרקעות העות'מאני, שעל בסיסו נתפסו רוב "אדמות המדינה" – סעיף הקובע כי אדמת מדינה היא כל קרקע לא מעובדת המרוחקת כך "שהקול הרם ביותר שמשמיע אדם מן המקום המיושב הקרוב ביותר לא יישמע שם".¹⁰ הקריאה מכריזה בעצם על הנוף כשייך לשחאדה, כאדם וכפלסטיני – אלא שבניגוד לניכוס הישראלי, שהוא תפיסה אקסקלוסיבית: כלומר, השטח הזה הוא ישראלי, ולכן לא-פלסטיני, אסור לבנייה, לעיבוד או לטיול, שחאדה מכריז על השטח כפתוח לשיטוט ולהנאה.

הספר נפתח בשתי מפות המוצבות זו מול זו. האחת, תחת הכותרת "רמאללה וסביבותיה", מציגה מפה המצוירת ביד, ואף על פי שיש בה קנה מידה ונקודות ציון מוכרות בדמות יישובים פלסטיניים והתנחלויות יהודיות, אין היא מאפשרת באמת לנווט בשטח. שמות הנחלים והמעיינות כתובים בשמם הערבי, ורוב נקודות הציון קשורות לטיוליו של שחאדה ולגיאוגרפיה האינטימית שהוא יוצר בעצמו במרחב ("המקום שיונתן ורג'א נעצרו לשוחח", "תחנת המשטרה המופצצת שאחינו של רג'א מצא שם טיל שלא התפוצץ והרים אותו בידי", ועוד). המפה שלו מזכירה יומן אישי יותר מאשר מפה "אובייקטיבית". מולה מוצבת מפת "צפון הגדה המערבית", המפה המוכרת המשרטטת את הגדה ואת

8 מצוטט אצל Irus Braverman, "'The Tree is the Enemy Soldier': A Sociolegal Making of War Landscapes in the Occupied West Bank". *Law and Society Review* 42 (3), 2008, pp. 449-482

9 שחאדה, *טיולים בפלסטין*, עמ' 34.
10 סעיף 6 לחוק הקרקעות העות'מאני (1858). ראו בצלם, *גול הקרקעות: מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית*, מאי 2002.

ישראל, את הקו הירוק ואת מסלול מכשול ההפרדה, האובייקט הנחקר והמיוצג ביותר בהקשר של מגבלות התנועה בשנים אלו.

בהקשר זה אני רוצה לעשות פרפראזה על כותרת הספר. הספר נקרא במקור האנגלי *Palestinian Walks*, ואפשר לתרגם את הכותרת כ"טיולים פלסטיניים", אך בצורה מאולצת מעט, בתוספת של a אחת בתחילת הכותרת, אפשר גם להציע את התרגום "פלסטיני מהלך" (*A Palestinian Walks*). למתח שבין "טיולים בפלסטין" לבין "פלסטיני מהלך", לשתי הכותרות המייצגות שתי שפות מרחביות שונות, אני מבקש להקדיש כמה מלים. ניתן להבחין בין שני סוגי ערכים מרחביים: ערך מוחלט, הנמדד במטרים או בקילומטרים מרובעים, אדיש במהותו למתרחש במרחב הנמדד; וערך שימושי, השואל מה יכול אדם לעשות במרחב הנתון. בערך השימוש משולבים מניה וביה גם זמן ומהירות תנועה, וכן יכולות ומגבלות, אישיים או קבוצתיים. בגדה המערבית, כידוע, ערכי השימוש שונים באופן מהותי בין שתי קבוצות האוכלוסייה המתגוררות בה. בעוד שלמתנחלים יש כבישים מהירים ומוארים המחברים את ההתנחלויות זו לזו כמו גם לערי ישראל שמעבר לקו הירוק, לפלסטינים יש מערכת תנועה איטית, רעועה ומרובת חסימות. בעוד שליהודים יש היסטוריה ומורשת, שאף זכתה לא מזמן לזריקת עידוד הצהרתית ותקציבית, לפלסטינים יש רק מרחבים ריקים ומוזנחים (בתפישה הישראלית, כמוכן). בעוד שטיול של מתנחלים יגובה בנשק, בכוחות צבא ובאדנות של "שייכות", טיול של פלסטיני יהיה מסע מפחיד אל מעבר לגבולות הביטחון והוודאות. הערכים המוחלטים של המרחב משרטטים קווי גבול וכתמים רציפים במפה, המציינים אם שטח הוא "שלנו" או "שלהם"; שטחי A, B או C; "ישראל" או "פלסטין". לעומת זאת, ערכי השימוש שואלים מהי המשמעות הממשית של הגדרות אלו. כך, טיולים בפלסטין, מניח את קיומה של פלסטין – הקדומה, הנוכחית או העתידית – בעוד ש"פלסטיני מהלך" מתאר בפשטות מה קורה לפלסטיני המנסה ללכת בהווה.

שחאדה מתקומם כנגד המפות המוחלטות. הוא מתאכזב כשהוא מגלה שהשבילים המשמשים אותו לטיוליו כבר מסומנים במפה בריטית ישנה, והוא מתקומם ממש כשהוא נאלץ להתבונן במפה עדכנית כדי למצוא את דרכו, בפעם שבה הלך לאיבוד בנהיגה בין התנחלויות חדשות ואזורי תעשייה שלא הכיר. "כל השלטים", הוא כותב,

הצביעו על התנחלויות ישראליות. לא יכולתי למצוא אף לא אחד מציוני הדרך שהיו מנחים אותי בעבר בחבל ארץ זה... החלטתי אפוא לעיין במפה של הגבעות. בעל כורחי. לא הייתי בוחר בכך מרצוני, שכן במעשה כזה מובלעת היכנעות

לאחרים, לעושי המפות, עם הטיותיהם האידיאולוגיות. הייתי מעדיף שבעתיים את חופש התנועה ואת המפה שבראשי, שתמרוורה הם נקודות ציון וזיכרונות היסטוריים.¹¹

הגיאוגרפיה הפואטית שבראשו וברגליו של "פלסטיני מהלך" הינה מושא הספר יותר מאשר "המאבק על מדינת פלסטין". או, בניסוח מדויק יותר, לא מדובר במאבק על גבולות ועל טריטוריה לאומית, אלא על הזכות להשתמש במרחב. ללכת בו. אם רוצים גם לאיבוד. לכן, שחאדה צועק "סר-חה!", ולא "פלסטין!".

ובכל זאת, לא מדובר בסתם אדם מהלך, אלא בפלסטיני מהלך. פלסטיני גאה ולא מתפשר, העומד על זכותו להלך. ובכלל, "פלסטיני מהלך" היא כותרת ראויה לחייו של רג'א שחאדה, המשלב תמיד באופן בלתי ניתן לניתוק בין הפוליטי והאישי, מתוך הבנה עמוקה שבחייו של פלסטיני הפוליטי משפיע ישירות על האישי, ממש כשם שההתעקשות לקיים את האישי היא אקט פוליטי. בספרו האוטוביוגרפי זרים בבית: התבגרות בפלסטין הכבושה,¹² מספר שחאדה על התחבטויותיו בתקופת נעורו ועל בחרותו בין חיים כסופר לבין החיים שיועדו לו על-ידי אביו כעורך דין. הספר הראשון שכתב, ושבחר לבסוף לגנוז, היה, כך תיאר, רומן בסגנון יוליסס מאת ג'ויס: הסופר הנערץ עליו באותו זמן, שאת חייו ביקש לחקור. את כתב היד ההוא בחר שחאדה שלא לפרסם, אך דומה שהספר פלסטיני מהלך הוא סיפורו של ליאופולד בלום הפלסטיני. כמו ספרו של ג'ויס, גם הספר הזה נתון בתנועה מתמדת: 24 שעות, או אוסף של טיולים, המשקפים מצב של הליכה עם תודעה פנימית מפותחת. אלא שבלום הנוכחי הוא בלום פלסטיני, המתגורר ברמאללה ולא בדבלין. אין הוא יכול פשוט לשוטט ברחבי עירו. תודעתו הפרטית נתקלת תמיד בכיבוש, האקטואלי והתודעתי.

הכיבוש האקטואלי חוסם את דרכו, בכבישים, בהתנחלויות, בגדרות, ובעיקר בפקד: פחד מהלא נודע וממפגש עם חיילים או עם מתנחלים חמושים. הגדה המערבית היא חבל ארץ שבו הכל נגזר משאלת המוצא האתני. ברמאללה ובסביבותיה אין דבר כזה "אדם מהלך", מאחר שעצם ההליכה, אפשרויותיה וחוויותיה נגזרות ישירות משאלת ההשתייכות לקבוצה האתנית. פלסטיני מהלך שונה מהותית מיהודי מהלך. למעשה, דומה שבשטחים ניתן להכריע בשאלה הגיאוגרפית העתיקה, מי משפיע על מי: האדם על הסביבה או הסביבה על האדם, בשתי תשובות שונות. אצל היהודים, האדם הוא המשפיע, מאחר ש"נוכחות

11 שם, 191.

12 רג'א שחאדה, זרים בבית: התבגרות בפלסטין הכבושה, ידיעות אחרונות, 2004.

יהודית" היא סוג של "פעולת נוכחות" (על משקל "פעולת דיבור", speech act), כזו שעצם קיומה גורר עמה מיד השלכות על עולם המציאות. הרי רון שכנר, עוזר שר הביטחון לענייני התיישבות לשעבר, הבהיר כי "נקודת המוצא שלנו כל הזמן, שבכל מקום שיש יהודים – הצבא צריך לדאוג לשלומם".¹³ כך, למשל, נערי גבעות הציבו קרוואן סמוך להתנחלות מעון, בלב שדות מעובדים של פלסטינים – למחרת אסר המפקד הצבאי על עיבוד החלקות ללא תיאום מוקדם; מתנחלים פתחו "בית תה" למרגלות האתר העתיק בסוסיא – ולמחרת הוכרו השטח "מחוץ לתחום" לפלסטינים, ועוד כהנה וכהנה. בעבור פלסטיני, לעומת זאת, הסביבה והגדרותיה הרשמיות הן המשפיעות על כל מהותו ופעולותיו של האדם. כאשר מוכרזים "שטח אש", "שמורת טבע", או "הרחבת שטח שיפוט" של התנחלות במקום שבו ישנה כבר התיישבות פלסטינית (כפי שקורה, למשל, בירושלים המזרחית, במערות בדרום הר חברון או בהתיישבויות בדואים בבקעה ובסביבות מעלה אדומים) הופכים התושבים באחת ל"שוהים בלתי חוקיים" בכתיהם שלהם, ולנוכחותם בשטח אין ערך של ממש. באותה מידה בדיוק, כל טיול של ישראלי בשטחים יקבל "מעטפת אבטחה" שתרפד את דרכו בכל אשר יפנה – בעוד שלפלסטיני אסור לעבור בשטחים המוניציפליים של ההתנחלויות, באזורי ביטחון מיוחד, בסמיכות לכבישים ולמחנות צבא, במטעים ובנחלים הנצפים על-ידי התנחלויות, במאחזים, בחוות וכן הלאה, באופן המצטבר לרוב רובה של הגדה המערבית – ואם הוא בוחר לעשות זאת, הוא נתון לאיום ולפחד מתמידים.

הכיבוש התודעתי טמון בעיקר בהזרה העמוקה של הפלסטיני מהמרחבים שבהם גדל וחי. שחאדה מתאר מפגש עם מתנחל מדולב שניסה לעצור אותו כשטייל בגבעות רמאללה ולהזעיק כוחות צבא. כששאל אותו שחאדה היכן הוא מתגורר, השיב לו היהודי בהתרסה: "אני גר כאן. בניגוד אליך, אני באמת גר כאן".¹⁴ וכך, מתנחלים שזה מקרוב באו, בוראים מפה ריקה מפלסטינים, המדלגת בקפיצה נחשונית מימי התנ"ך לשנות האלפיים, בעוד הפלסטיני נאלץ לכתוב ספר מסע על ארצו שלו. מה פירוש לכתוב ספר מסע על ארצך שלך? איזה סוג של הזרה נדרש לשם כך? לכאורה, תושב אמיתי אינו כותב ספר על הליכה, אלא פשוט הולך. פריבילגיה זו, למרבה הצער, אינה שמורה לפלסטיני מהלך כמו רג'א שחאדה. שחאדה מודע היטב למשמעות של ספרות המסעות

13 מצוטט אצל טליה ששון, חוות דעת ביניים בנושא מאחזים בלתי מורשים, דו"ח שהוגש לממשלת ישראל, 2005.

14 שחאדה, טיולים בפלסטין, 14.

בכלל ובפלסטין בפרט, ומקווה שאיננו חלק מהמסורת הזו, המלבישה מראש סכמות וציפיות דתיות, היסטוריות ופוליטיות על חבל ארץ קיים. אך המפה המשורטטת ביד, והרגישות האנושית לטבע ולהיסטוריה הקרובה, מוכיחים את חיבורו העמוק למרחב. למרחב שלו.

המשתתפים בחוברת

סיפור של ג'ייס קרול אוטס התפרסם ב**מַטְעַם 23**, אף הוא בתרגומם של עודד וולקשטיין ודפנה רוזנבליט; המשורר הלבנוני הניאו־סופי, אונסי אלחג', נולד ב־1937; שירים של ליאורה בינג־היידקר התפרסמו ב**מַטְעַם 17**; שיריה של ליאורה בן יצחק התפרסמו ב**מַטְעַם 24**; ממש, ספרה של נוית בראל, ראה אור בהוצאת עם עובד; גם סיפוריה הקודמים של האמנית תמר גטר שעבודתה מתנוססת על העטיפה, התפרסמו ב**מַטְעַם**; שירים ראשונים של ליאור דיין התפרסמו ב**מַטְעַם 23**; מסה של הפילוסוף הצרפתי הדגול, ז'יל דלז, התפרסמה ב**מַטְעַם 5**; ויטל האוזמן נולד בכבאר שבע ב־1990, למד בישיבת 'חברון' הליטאית בירושלים, וכעת לומד בישיבת הסדר בעיר הולדתו; מסתו של אריאל הנדל התפרסמה ב**מַטְעַם 5**; מסתו של עמנואל ולרשטיין, "הפירוד קרב", ראתה אור ב**מַטְעַם 12**; תרגום המופת של עודד וולקשטיין לסיפוריו של אדגר אלן פו מצב ביש וסיפורי אימה אחרים ראה אור אשתקד בהוצאת פרדס; את תיהנו מהסימפוטמים, ספרו של הפילוסוף הסלובני סלבו ז'יז'ק, תירגמה לעברית רוני יודר; מסותיו הקודמות של שמעון זנדבנק על צלאן, זבאלד, רביקוביץ וויזלטיר ראו אור ב**מַטְעַם** כמו גם תרגומי השירה הרבים שלו; תרגומה של אודליה חיטרון למסתו של רולאן בארת התפרסמה בגיליונו הקודם; שיריה של שרה כוי, שם עט של משוררת ילידית בריה"מ לשעבר, ראו אור ב**מַטְעַם 23**; אין לנו היכולת והמקום לפרסום כל שטף היצירה השירית הנפלאה, המגיע אלינו מדוד לוין החי באדינבורו; דיווח מבית הלורדים (2004) ספר שיריו של אלי לינדר, ראה אור בהוצאת גוונים; ד"ר הדרה לסר־כהן פיתחה והפעילה תוכנית לימודים לטיפול קריאה וחשיבה וכתבה ספרי לימוד ומאמרים בנושא זה; שירו הארסי של חתן פרס נובל ל־1975, אוּגֶ'ניו מונטאלה, כוון נגד פייר פאולו פאוליני והתייחס בין היתר לאופן התיאור של פאזוליני את עמדתו של מונטאלה בתקופת הפאשיזם כ'מנוסה'; הדר מוריץ, בן 36, יליד רמלה, חבר קיבוץ חצרים; שירים קודמים של קונסטנטין מושקוביץ התפרסמו בגיליון **מַטְעַם 22**; אלון מרקוס נולד בקישינב ב־1980 והוא חי בלוד; תמר משמר כותבת את עבודת הדוקטור שלה על הסופרת רחל איתן; היינו העתיד, ספרה

של יעל נאמן, ראה אור בראשית השנה ב"אחוזת בית"; לעיני השמש הזאת, ספרו של יורם נסלבסקי, ראה אור בהוצאת פיתום; שיריה הראשונים של חגית סבג ראו אור בשלושת גיליונות מִטֵּעַם הקודמים; לואי פרדינאן סלין נולד ב-27 במאי 1894 ומת ב-1 ביולי 1961; עילי ראונר תירגם את מאמרו החשוב של ז'אן היפוליט "על ההכחשה", במִטֵּעַם 11; דניאל רוזנברג, יליד 1984, כותב עבודת דוקטורט בנושא המחשבה הפוליטית בגרמניה; שיריה של ורד ריבקין מתפרסמים במִטֵּעַם מאז הגיליון השביעי; מחזור השירים "יווניות" מאת יאניס ריצוס התפרסם בהמשכים מאז מִטֵּעַם 16; שירים של יעקב שי שביט התפרסמו בין היתר בגיליונות 12 ו-17 של מִטֵּעַם; ד"ר שילה שיינברג ערכה לאחרונה ספר בשם אוטונומיה וחינוך; המשפטן קרל שמיט עבד בשירות המשטר הנאצי בשנותיו הראשונות, לא הביע חרטה אחרי המלחמה, ואולם, כתיבתו נתפסת כיום כמהותית להבנת ההיגיון של המדינה; שיריה של עדי תשרי התפרסמו

במִטֵּעַם 24

**כמעט שבע שנים אנחנו כאן, רק בזכות המנויים. אין דרך
אחרת לשמור על איכות ועצמאות. המנוי שלכם הוא
השחרור שלנו מהתלות במפיצים, ברשתות הגדולות
ובחנויות הספרים, (ומחצית הסכום שאתם משלמים עבור
גיליון בחנות אינה מגיעה כלל אלינו); לעומת זאת, המנוי
שלכם משחרר אותנו גם מפרסום בעיתונים, פרסום
העולה בכסף רב מאוד.**

המחיר למנוי לארבעה גיליונות 220 ₪ (50 ₪ לגיליון + דמי משלוח)
הנחה של כ-30% ממחיר הגיליון בחנויות הספרים (79 ₪). ניתן להזמין
את החוברות באמצעות כרטיס אשראי.

**התקשרו לטלפון 050-6371242
או שלחו פקס למספר 03-6441427**

מִטְעַם 27 יוקדש כולו לברטולט ברכט

**עשו מנוי שנתי והבטיחו, לעצמכם, גיליון מוזל, ומשלוח
הביתה. אנחנו, מצידנו, נשמור על עצמאות מִטְעַם**